

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'ÂN'DA SÛRE BÜTÜNLÜĞÜ VE SİMETRİK ANLATIM YAKLAŞIMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Ayşe ARA

İstanbul-2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'ÂN'DA SÛRE BÜTÜNLÜĞÜ VE SİMETRİK ANLATIM YAKLAŞIMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Ayşe ARA

Tez Danışmanı:
Doç. Dr. Muhammed ABAY

İstanbul-2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

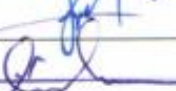
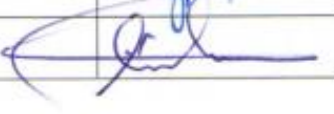
TEZ ONAY BELGESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı TEFSİR Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi AYŞE ARA'nın KUR'AN'DA SURE BÜTÜNLÜĞÜ VE SİMETRİK ANLATIM YAKLAŞIMININ DEĞERLENDİRİLMESİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 19.07.2019 tarih ve 2019-22/7 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 01 / 08 / 2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Doç. Dr. MUHAMMET ABAY	
2.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi MUSTAFA KILIÇ	
3.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. ABDULLAH EMİN ÇİMEN	

GENEL BİLGİLER

Adı Soyadı	: Ayşe Ara
Anabilim dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Tefsir
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Muhammet Abay
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans - 2019
Anahtar kelimeler	: Halka kompozisyonu, simetri, sûre bütünlüğü, Kur'ân.

ÖZET

Kendilerine inananların yaşamını düzenleyen kuralların yer aldığı kutsal kitaplar, dini metinler olmaları nedeniyle farklı açılardan detaylı bir şekilde incelenmiştir. Dini metinlerin edebî yönden tahlil edilmesi daha geç dönemlerde ortaya çıkan bir araştırma alanı olmuştur. Dini metinlere edebî yaklaşımın bir alt başlığı olan halka kompozisyonu teorisi (ring composition) ise bu alanın oldukça güncel bir parçasını oluşturmaktadır. Halka kompozisyonu ve benzeri simetrik anlatımların öncelikle Kitab-ı Mukaddes'te varlığı üzerine çalışmalar yapılmış, teori daha sonra diğer dini metinler ve Kur'ân-ı Kerim üzerine uygulanmıştır.

Çalışmamızda öncelikle bu teorinin tefsir geleneğimizdeki kökleri araştırılmıştır. Daha sonra halka kompozisyonu yapısının tanımı, tarihçesi, farklı dini metinler ve edebî eserlerdeki örneklerine yer verilmiştir. Son olarak, Kur'ân-ı Kerim'den simetrik anlatım örnekleri verilmiş, araştırmacıların bu simetrik yapıları nasıl yorumladıkları ve teorinin eleştiri alan yönleri ortaya konulmuştur.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname : Ayse Ara
Department : Basic Islamic Sciences
Discipline : Tafsir
Thesis Advisor : Assoc. Prof. Dr. Muhammet Abay
Thesis Type and Date : Master's Degree - 2019
Keywords : Ring composition, symmetry, sura integrity, Qur'an.

ABSTRACT

The scriptures that contain the rules governing the lives of their believers are examined in detail from different aspects since they are religious texts. The analysis of religious texts from a literary point of view has been a field of research that emerged at a later date. The ring composition theory, which is a subtitle of the literary approach to religious texts, constitutes a very contemporary part of this field. First, studies on the existence of ring composition and similar symmetrical compositions in the Bible were applied, and then the theory was applied on other religious texts and the Holy Qur'an.

In this study, firstly the roots of this theory in our tradition of exegesis were investigated. Then, the definition, historical background and examples of the ring composition from different religious and literary texts are given. Finally, examples of symmetrical compositions from the Holy Qur'an are given and how the researchers interpret these symmetrical structures and the critical aspects of the theory are presented.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Kur'ân-ı Kerim'in edebî açıdan tahlilinin son dönemlerde ortaya çıkan bir yansıması olan halka kompozisyonu teorisi (ring composition) ve benzeri simetrik kompozisyonlar konu edilmiştir. Daha çok sözlü kültürün hâkim olduğu dönemlerde yaygın bir şekilde kullanıldığı ileri sürülen bu teorinin Kur'ân'ın dini olduğu kadar edebî bir metin olma özelliğini vurgulaması, Kur'ân'ın i'câzını ortaya koyması ve ilâhi kaynaklı oluşunu delillendirmesi, Kur'ân'ın kendisinden önceki kutsal kitapların devamı oluşunu teyit etmesi ve evrensel mesajlar içermesi gibi yönleri ön plana çıkmıştır.

Çalışmamızda teorinin tefsir birikimimizdeki kökleri olarak nitelendirilebilecek olan münâsebâtü'l-Kur'ân ilminin klasik ve modern dönemde ele alınış biçimleri ortaya konulmuş, halka kompozisyonu ve benzeri simetrik yapıların özellikleri, tarihçesi, fonksiyonları ve anlatıma katkıları izah edilmiş, çeşitli dini ve edebi metinlerden örneklerine yer verilmiş, son olarak Kur'ân-ı Kerim üzerindeki örnekleri incelenerek teorinin eleştiri alan yönleri ve araştırmacıların teoriye yükledikleri anlamlar değerlendirilmiştir.

Öncelikle eserlerinden istifade ettiğim ilim adamlarına, çocukluğumdan beri beni eğitim konusunda destekleyen anneme, ileri seviyedeki rahatsızlığına rağmen teşvik edici sözlerini esirgemeyen kıymetli kayınpederime, kendileriyle birlikte geçirmem gereken vakit konusunda anlayışlı davranan eşime ve çocuklarıma, özellikle tez yazım sürecimin her aşamasında destek olan danışman hocam Doç. Dr. Muhammet Abay'a teşekkürü bir borç bilir; çalışmamızın alanda bir boşluğu doldurması ve hayırlara vesile olmasını Cenâb-ı Hakk'tan niyaz ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
I. KONU.....	1
II. AMAÇ VE KAPSAM	2
III. LİTERATÜR TAHLİLİ ve YÖNTEM.....	4
BİRİNCİ BÖLÜM: MÜNÂSEBÂTÜ’L-KUR’ÂN İLMİ VE KUR’ÂN’IN BÜTÜNLÜĞÜ MESELESİ	5
1. MÜNASEBÂTÜ’L-KUR’ÂN İLMİ	5
1.1. Klasik Dönemde Tenâsüb İlmi	6
1.2. Modern Dönemde Tenâsüb İlmi	8
1.3. Tenâsüb İlmine Eleştirel Bakış	13
2. KUR’ÂN BÜTÜNLÜĞÜ.....	15
2.1. Kur’ân’ın Genel Bütünlüğü	15
2.2. Âyet Bütünlüğü	18
2.3. Siyak Sıbak Bütünlüğü	19
2.4. Sûre Bütünlüğü	20
2.5. Sûre Bütünlüğü ve Konulu Tefsir Meselesine Eleştirel Bakış	26
İKİNCİ BÖLÜM: HALKA KOMPOZİSYONUNUN TANIMI, TARİHÇESİ ve ÖRNEKLERİ	28
1. HALKA KOMPOZİSYONUNUN TANIMI.....	28
1.1. Halka Kompozisyonunu ve Benzeri Simetrik Yapılar	28
1.2. Halka Kompozisyonunun Yapısı	32
1.3. Halka Kompozisyonunun Fonksiyonları ve Anlatıma Katkısı	36
2. HALKA KOMPOZİSYONUNUN TARİHÇESİ	41
2.1. Ortaya Çıkışı.....	41
2.2. Halka Kompozisyonunun Ortaya Çıkmasına Zemin Hazırlayan Etkenler	42
2.3. Halka Kompozisyonunun Unutulması	46
3. KLASİK METİNLERDEKİ HALKA KOMPOZİSYONU ÖRNEKLERİ	47

3.1.	Yunan Metinleri (Antik Çağ).....	47
3.2.	Çince ve Budist Metinler	50
3.3.	Mecusilik ve Avesta	51
3.4.	Mormon Kitabı	52
3.5.	Kitab-ı Mukaddes	53
3.6.	İngiliz Edebiyatı	65
3.7.	Arap Edebiyatı.....	66
3.8.	Türk Edebiyatı	69
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: HALKA KOMPOZİSYONU VE KUR'ÂN-I KERİM		77
1.	ORYANTALİST ÇALIŞMALARDA KUR'ÂN'IN İNSİCAMINA BAKIŞ.....	77
2.	KUR'ÂN-I KERİM ve HALKA KOMPOZİSYONU ÇALIŞMALARI	80
3.	TEFSİR GELENEĞİMİZDE SİMETRİK YAPILAR	86
3.1.	Mukâbele.....	86
3.2.	Murâ'atü'n-nazîr.....	87
3.3.	Kalb	87
3.4.	Müstevî kalb	88
3.5.	Leff ü neşr	89
3.6.	Reddü'lacûz ale's-sadr (tasdîr)	90
4.	KUR'ÂN-I KERİM'DEN HALKA KOMPOZİSYONU ÖRNEKLERİ	91
4.1.	Yusuf Sûresi	91
4.2.	Bakara Sûresi.....	100
4.3.	Nisâ Sûresi.....	105
4.4.	Mâide Sûresi.....	108
4.5.	Hız. Mûsa Kıssaları	114
4.6.	Kur'ân'ın Bütünündeki Halka Kompozisyonu Yapısı	118
5.	ARAŞTIRMACILARIN HALKA KOMPOZİSYONU ÇALIŞMALARINA YÜKLEDİKLERİ ANLAMLAR	125
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ		134
KAYNAKÇA.....		150
EK: SİMETRİK YAPILARI ÇALIŞILMIŞ BAZI SÛRELER ve ULAŞILABİLECEKLERİ KAYNAKLAR		160

KISALTMALAR

a.g.e. adı geçen eser

a. mlf aynı müellif

bkz. bakınız

c. cilt

çev. çeviren

H. hicrî

haz. hazırlayan

Hz. hazreti

DİA Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDV)

MÖ. Milâttan önce

s. sayfa

thk. tahkik eden

(t.y.) tarihi yok

(y.y.) yayın yeri yok

vd. ve devamı

GİRİŞ

I. KONU

Vahiy zincirinin son halkası olan Kur’ân-ı Kerim’in insanlık ile buluşması yirmi üç yıllık bir sürece yayılmış, bir kısmı çeşitli olaylar üzerine nazil olan vahiy pasajları daha sonra mushaf haline getirilmiştir. Mushaf haline getirilmesiyle birlikte, Kur’ân’ın belirli bir düzene sahip olmayışı, çok sayıda hazf, ihtisar ve tekrar içermesi, âyetler arasındaki kopukluklar, sûrelerin kendi içlerinde belirli bir mana bütünlüğünden uzak oluşu gibi eleştiriler gündeme gelmiştir. Müslümanlar tarafından Kur’ân’ın nazmı, âyetler ve sûreler arasındaki münasebete dâir ilimler geliştirilip Kur’ân’ın okuyucuyu hiç sıkmayan müstesnâ bir anlatımı olduğu ve manasını anlamayanların dahi okunuşundaki âhenkten etkilenerek dinlerken manevi bir haz aldıkları dile getirilirken, Müslümanların kutsal kitabını, hitap olarak inzal edilen vahyin kitap formu ve mealleri aracılığıyla tanımak isteyen Kur’ân’ın gayr-i müslim muhataplarının yaklaşımı ise daha eleştirel olmuş; öyle ki bazı tanınmış isimler, Kur’ân’ın kafa karıştırıcı, usanç verici, sıkıcı, edebî düzenden yoksun, çok uzun vb. olduğunu açıkça ifade etmişlerdir. Ancak, son dönemlerde gayr-ı müslim Kur’ân araştırmacıları Kur’ân’ın düzensiz oluşu konusundaki küçümseyici yorumlardan uzaklaşmış ve Kur’ân’ın insicamı hususunda takdir edici bir üslup benimsemeye başlamışlardır.

Çalışmamız, âlimlerimiz tarafından asırlardır Kur’ân’ın âyetleri, pasajları, sûreleri ve bütününde mevcut olduğu ifade edilen insicamın son dönemlerde ortaya çıkmış farklı bir veçhesini, özellikle de oryantalistler arasında ilgi gören bir teoriyi ele almaktadır. Teori, İngilizce ifadesiyle “ring composition” olarak ifade edilen “halka kompozisyonu” şeklinde tercüme edebileceğimiz edebî bir anlatım tekniğinin Kur’ân-ı Kerim’de yaygın bir şekilde mevcut olduğunu ileri sürmektedir. Bu anlatım tekniğinde anlatılmak istenen olay parçalar halinde kurgulanır. Verilmek istenen mesaja uygun ve etkili bir girişten sonra anlatı adım adım ilerletilir. Merkez noktada ana mesaj ifade edildikten sonra yine adım adım ilerletilerek giriş

bölümündeki ifadelerle uyumlu bir şekilde anlatı sonlandırılır. Temelde simetrik bir yapıyı ortaya koyan ve birkaç farklı versiyonu olan bu tekniğin, dünyanın çok sayıda farklı coğrafi bölgesinde asırlardır kullanıldığı, daha çok sözlü kültürün hâkim olduğu dönemlerde yaygın olduğu, kâğıt kalemin olmadığı dönemlerde metni anlatıcının zihninde toparlaması, dinleyicilerin hafızasında uzun süre tutması, anlatıyı süslemesi, ana mesaja vurgu yapılmasını sağlaması gibi pek çok noktada işlevsel olduğu ifade edilmektedir.

Tekniğin Antik Yunan metinlerinden Çince ve Budist metinlere kadar pek çok farklı dini ve edebi metinde varlığı incelenmiştir. Dini metinler bağlamında, ilk olarak 18. yüzyılda Mezmurlar ve Kitâb-ı Mukaddes'teki diğer şiirsel metinlerin, aralarında eş anlamlılık, zıt anlamlılık veya tamamlayıcılık ilişkisi olan paralel âyetlerden oluştuğu ileri sürülmüş; Kur'ân-ı Kerim üzerindeki ilk örneği ise tespit edebildiğimiz kadarıyla Mustansır Mir tarafından 1986 yılında yayımlanan bir makalede -bu teknik isimler kullanılmadan- yer almıştır. Bu çalışmalardan sonra günümüze kadar konu üzerinde çok sayıda araştırma yapılagelmiştir. Ancak, ülkemizdeki tefsir araştırmaları içinde bu teoriye detaylı olarak yer veren bir çalışmaya rastlamadığımız için bu konu üzerinde çalışmayı tercih ettik.

II. AMAÇ VE KAPSAM

Tezimizin amacı, halka kompozisyonu ve benzeri simetrik anlatımların Kur'ân-ı Kerim'de yoğun bir şekilde mevcut olduğunu ileri süren bu teorinin Kur'ân'a uygulanabilirliğini ve Kur'ân'a uygulanması durumunda ortaya çıkan güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koymaktır. Bu amaçla konuyu üç ana bölüme ayırdık:

Birinci bölümde, teorinin tefsir geleneğimizdeki temellerini araştırmak adına öncelikle münasebâtü'l-Kur'ân ilmine yer verdik. Münâsebâtü'l-Kur'ân ilminin klasik ve modern dönemde nasıl ele alındığını ve bu ilmin eleştiri alan yönlerini ortaya koyduk. Daha sonra Kur'ân'ın bütünlüğü meselesini âyet, siyak sibak ve sûre bütünlüğü başlıkları altında inceledik, konulu tefsir metodu ve onun bir alt başlığı olan sûre çerçeveli konulu tefsir çalışmalarına değindik. Sûre bütünlüğü ve konulu tefsir yaklaşımlarının eleştiri alan yönlerine işaret ettik.

İkinci bölümde, ilk olarak halka kompozisyonu ve benzeri simetrik yapıların tanımlarını ve özelliklerini açıkladık. Bu simetrik anlatımların fonksiyonlarını ve anlatıya ne tür katkılar sağladıklarını ele aldık. İkinci olarak, halka kompozisyonunun ortaya çıkışına,

ortaya çıkmasına zemin hazırlayan etkenlere ve günümüzde kullanılmama nedenlerine değindik. Son olarak da Antik çağ Yunan metinleri, Çince ve Budist metinler, Mecusiliğin kutsal kitabı Avesta, Mormon kitabı, Kitab-ı Mukaddes, İngiliz edebiyatı, Arap edebiyatı ve Türk edebiyatından metinler üzerinde bu anlatım şekillerinden örnekler verdik.

Üçüncü bölümde, halka kompozisyonunun Kur'ân-ı Kerim'de mevcudiyetini ele aldık. Bu bölümde öncelikle oryantalist çalışmalarda Kur'ân'ın insicamı meselesine nasıl yaklaşıldığını ve süreç içerisinde yaklaşımdaki değişimi ortaya koyduk, bu alanda Kur'ân-ı Kerim üzerinde yapılmış çalışmaları tanıttık. Tefsir geleneğimizde simetrik anlatıma benzeyen edebî sanatlardan örnekler verdik. Birkaç sûre ve Kur'ân'ın tamamı üzerinden simetrik anlatım ile ilgili tahlilleri aktardık. Daha sonra araştırmacıların Kur'ân'da yer aldığını ileri sürdükleri bu yapılara ne gibi anlamlar yüklediklerini, bu yapıları hangi açılardan ele aldıklarını ve tekniğin Kur'ân'ın yorumlanması açısından etkilerini derledik. Değerlendirme ve sonuç bölümünde ise bu teoriye eleştirel bakan araştırmacıların yorumları eşliğinde teorinin müspet ve menfi yönlerini bir araya getirmeye çalıştık.

Çalışmamızı amacımıza hizmet edecek şekilde sınırlandırmaya gayret ettik. Birinci bölümde konumuzla ilgili olan müşkilâtü'l-Kur'ân, nazmü'l-Kur'ân, fevatihu's-süver, havâtimü's-süver, Kur'ân-ı Kerim'in mushaflaşma tarihi ve bu konudaki rivayetlere bu nedenle yer vermedik. Münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi ile ilgili bölümde de çeşitli çalışmalarda defalarca zikredilmiş olan açıklamaları tekrar etmek yerine konunun özünü verecek şekilde kısaltarak ele aldık. İkinci ve üçüncü bölümde çokça atıfta bulunulmuş çalışmalardan ve araştırmacılardan örnekler vermeye gayret ettik. Edebî ve Kur'ân harici diğer dini metinlerle ilgili çok sayıda örneğe ulaşmamıza ve Kur'ân-ı Kerim açısından ise tespit edebildiğimiz kadarıyla altmıştan fazla sûrenin bu bağlamda analizi yapılmış olmasına rağmen tezimizin hacmini makul seviyede tutabilmek amacıyla örnek sayısını sınırlandırdık. Üçüncü bölümde bilinen birkaç sûreden örnek vermekle yetindik, alaka duyanların ulaşabilmesi için detaylı tahlillerine yer vermediğimiz sûreleri ve kaynaklarını bir liste halinde çalışmamızın sonuna ekledik. Aynı sûrenin farklı araştırmacılar tarafından nasıl tahlil edildiğini ve yaklaşımları arasındaki farklılıkları gösterdik. Kısa sûrelerde simetrik yapılar daha kolay tespit edilebildiği için örneklerimizi daha çok tahlili zor görünen uzun sûrelerden seçmeye çalıştık. Ayrıca analizlerin daha anlaşılır olmasını sağlamak amacıyla çok sayıda tablo ve şekil kullandık.

III. LİTERATÜR TAHLİLİ ve YÖNTEM

Çalışmamızın konusu hem edebiyat hem de ilahiyat disiplinleri içerisinde ele alınması nedeniyle dini metinleri, dolayısıyla Kur'ân-ı Kerim'i, edebî açıdan inceleyen çalışmalar arasında yer almaktadır. Antik dönemden modern döneme kadar çeşitli edebî metinler ve Kitab-ı Mukaddes metinleri başta olmak üzere diğer dini metinleri ele alan çok sayıda yabancı kaynaklı akademik çalışma mevcut olmasına rağmen konunun ülkemizde gerek edebiyat gerekse tefsir disiplinlerinde yeterince çalışılmadığını gözlemledik.

Çalışmayı hazırlarken daha çok doküman incelemesi ve karşılaştırma yöntemlerine başvurduk. Çoğunlukla İngilizce yazılmış çalışmalardan istifade ettik. Öncelikle matbu kaynaklara referansta bulunduk, matbu versiyonlarına ulaşamadığımız kaynakların elektronik versiyonlarından yararlandık. Ulaşamadığımız birkaç kaynağı ise ikinci kaynaktan naklederek vermek durumunda kaldık. İngilizce kaynaklardan konuyu genel hatlarıyla ele alan Mary Douglas'ın *Thinking in Circles* ve John Welch'in editörlüğünü üstlendiği *Chiasmus in Antiquity* adlı çalışmalarına, Kur'ân araştırmaları alanında ise Neal Robinson, Mahtias Zahniser, Michel Cuypers ve Raymond Farrin'in çalışmalarına diğer kaynaklara oranla daha fazla atıfta bulunduk. Zikrettiğimiz çalışmalarda tekniğin gerek dini ve edebî metinlerde gerekse Kur'ân-ı Kerim'de varlığının eleştirel olmayan ve tasdik edici bir yaklaşımla ele alındığını gözlemledik.

Tefsir çalışmaları bağlamında Türkçe olarak Soner Gündüzöz tarafından yazılan *Kur'ân Anlatımında Paradigmatik Yapı: Yusuf Kıssası Örneği* ve *Mûsâ Kıssasının Paradigmatik Yapısı* isimlerinde iki makale, İsmail Albayrak tarafından yazılan *Kur'ân ve Anlatı(m) Bilim* ve Esra Gözeler imzalı *Kur'ân'ın Retorik Analizi: 101 Kâria Sûresi Örneğinde Michel Cuypers'in Kur'ân'ı Anlama Metodu* başlıklı makaleler olmak üzere bu konu üzerine dört adet telif, yine İsmail Albayrak tarafından tercüme edilmiş bir adet makale tespit ettik. Ancak bu çalışmalar makale düzeyinde hazırlandığı için teorisinin yeterince tanıtılmadığını, Gözeler'in çalışması dışındaki diğer makalelerde teorisinin menfi sayılabilecek yönlerine yer verilmediğini, daha çok tasdik edici bir yaklaşımla ele alındığını gördük. Bu anlamda çalışmamızın Kur'ân araştırmaları içinde oldukça yeni bir çalışma sahasını konu edinmesi, mevcut çalışmalara nispetle teoriyi farklı yönleriyle ve daha detaylı şekilde ortaya koyması nedeniyle ülkemiz Kur'ân araştırmaları alanında bir boşluğu doldurmasını temenni ediyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM:

MÜNÂSEBÂTÜ'L-KUR'ÂN İLMİ VE KUR'ÂN'IN BÜTÜNLÜĞÜ

MESELESİ

1. MÜNASEBÂTU'L-KUR'ÂN İLMİ

Halka kompozisyonu teorisi, geleneksel Kur'ân ilimlerinden birisi olan münâsebâtü'l-Kur'ân ilminde olduğu gibi Kur'ân'ın âyet ve sûreleri arasında ve sûrelerin kendi iç yapıları çerçevesinde kuvvetli bir tenasüp ve insicam bulunduğu tezinden hareket eder. Bu nedenle halka kompozisyonu teorisinin münâsebâtü'l-Kur'ân ilmiyle nasıl bir ilgisinin bulunduğu ortaya konulması açısından bu ilmin mahiyeti ve kapsamı üzerinde durmak gerekmektedir. Bu başlık altında konu, tarihî süreçteki serüveni yanında bugünkü durumu üzerinden ele alınacak ve hangi boyutlara vardığı ortaya konulacaktır.

Bu ilmi ilk ortaya koyan kişinin Ebûbekir en-Nîsâbûrî (324/936) olduğu kabul edildiği takdirde¹ münâsebâtü'l-Kur'ân, bir başka ifade şekliyle tenasüb ilminin, ulûmu'l-Kur'ân arasında oldukça geç dönemde ortaya çıkan bir ilim olduğunu söylemek mümkündür. Münâsebâtü'l-Kur'ân, âyetler ve sûreler arasında umûmî-hususî olma, aklî, hissî-hayâlî olma gibi alâka türlerini ya da sebep-müsebbeb, illet-mâlûl, benzerlik-zıtlık gibi zihnî bağlarla kurulan mana irtibâtını ifade etmektedir.² Celâlüddîn es-Suyûtî (911/1505), münâsebetin cümleler arasında bağ kurmak ve kurulan bağı güçlendirmek anlamına geldiğini, bu bağ sayesinde cümlelerin aralarında uyum bulunan sağlam bir binaya benzediğini ifade etmiştir.³ Bürhânüddîn el-Bikâî'ye (885/1480) göre münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi sûrelerin maksûdunun bilinmesine vesile olduğu için çok değerli bir ilimdir; nahiv ilmine göre beyan ilminin yeri ne ise tefsir ilmine göre de münâsebâtü'l-Kur'ân ilminin yeri odur.⁴

¹ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdîr b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, I-IV, nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Kahire: Dâru't-Turâs, 1984, c. 1, s. 36.

² Zerkeşî, age, c. 1, s. 35.

³ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, I-VI, Medine: thk. Merkezü'd- Dirâsâtü'l-Kur'âniyye, H. 1426, c. 5, s. 1840.

⁴ Bürhânüddîn Ebû'l-Hasan İbrahim b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbavî el-Bikâî, *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-ayâti ve's-süver*, I-XXII, Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, [t.y.], c. 1, s. 6.

Tefsir çalışmaları geleneksel ve modern olmak üzere iki kategoriye ayrılacak olursa İslam'ın ilk dönemlerinden on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar yapılan çalışmalar geleneksel, yirminci yüzyılın başından günümüze kadar devam eden çalışmalar da modern olarak nitelenebilir.⁵ Bu iki dönemi ayrı ayrı incelemek, süreç içerisinde tenâsüb ilmine yaklaşımdaki değişimi görebilmeyi kolaylaştıracaktır.

1.1. Klasik Dönemde Tenâsüb İlmi

Zerkeşî (794/1392), Bağdat'ta Ebûbekir en-Nisâbûrî'nin talebelerine tefsir dersi verirken “*Neden bu âyet, şu âyetten sonra geldi? Bu sûrenin şu sûreden sonra gelmesinin hikmeti nedir?*” şeklinde sorular sorduğunu ifade etmektedir.⁶ Böylece münâsebat ilminin ilk defa sözlü bir şekilde ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Kâdî Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (534/1148), Kur'ân-ı Kerim'deki âyetler arasında son derece kuvvetli bir irtibat olduğunu, hatta bütün Kur'ân'ın *tek bir kelime* mesabesinde olduğunu ifade etmekle birlikte, fikirlerinin ilgi görmediğini, halkın yanlış değerlendirmesi nedeniyle münasebat çalışmalarını durdurduğunu söylemiştir.⁷ Âyetler ve sûreler arasındaki insicama değinen ilk müfessirlerden olan Zemahşerî (538/1143) de İbnü'l-Arabî'ye benzer şekilde Kur'ân'ın *tek bir söz* hükmünde olduğunu ifade etmiştir.⁸ İki âlim de bu şekildeki tanımlamalarla Kur'ân'ın âyetleri ve sûreleri arasında mükemmel bir uyum, insicam ve bütünlük bulunduğuna işaret etmiş olmaktadır. Zemahşerî, âyetler arasındaki münasebete yer yer değinen ilk müfessirlere dendir, ancak sûreler arasındaki münasebete değinmemiştir.⁹ Âyetler ve sûreler arasındaki tenâsübün detaylı bir şekilde ele alındığı ilk tefsir olan *Mefâtihu'l-Gayb*'ın müellifi Fahreddin Râzî (606/1209), Bikâi öncesinde tenâsüb ilmine ayrıntılı olarak yer veren ilk müfessirdir. Râzî, sûreleri genellikle baştan sona âyetler arasında irtibat kurarak tefsir etmiştir. O da Kur'ân'ın tamamının *bir sûre* hatta *tek bir âyet* hükmünde olduğunu söyleyerek İbnü'l-Arabî ve Zemahşerî'ye benzer bir yaklaşım sergilemiş, böylece Kur'ân'ın bütünündeki insicama dikkat çekmiştir.¹⁰ İlerleyen dönemlerde Zerkeşî'nin *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinde nüzul sebepleri ile ilgili başlıktan sonra

⁵ Mustansir Mir, “Continuity, Context, and Coherence in the Qur'ân: A Brief Review of The Idea of Nazm in Tafsir Literature”, *Al-Bayan: Journal of Qur'an and Hadith Studies* (15-29), Aralık 2013, cilt: 2, sayı: 2, s. 27.

⁶ Zerkeşî, a.g.e., c.1, s. 36.

⁷ Suyûtî, a.g.e., c. 5, 1837.

⁸ Ebû'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf An Hakâik-ı Ğavâmizî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akâvil Fî Vücûhi't-Te'vîl*, I-VI, thk. Âdil Ahmed el-Mevcûd, Ali Muhammed Muavviz, Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998, c. 4, s. 312.

⁹ Mehmet Faik Yılmaz, *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009, s. 40.

¹⁰ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981, c. 9, 3.

ikinci olarak âyetler arası münâsebeti ele alması onun tenâsüb ilmine verdiği önemi göstermektedir.

Burhânüddin İbrâhim b. Ömer el-Bikâî, tenâsüb konusunda otorite kabul edilmektedir. Münasebeti bulma hususunda temel aldığı kuralı hocası Ebu'l-Fadl Muhammed b. Muhammed el-Mağribî (865/1460)'den öğrendiğini ifade eden Bikâî, *Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyâtî ve 's-Süver* adlı eserinde münasebeti tespit etmede şöyle bir yöntem uygulamıştır: Önce sûrenin maksadını tespit etmiş, sonra bu maksadın sûrenin ismi ile münasebetine değinmiş, her sûrenin başındaki besmeleye o sûrenin maksadına uygun bir mana vermiştir. Daha sonra sûredeki âyetler arası münâsebeti izah etmiş, âyetlerdeki cümlelerin dizilişindeki âhenk ve irtibatı, sûrenin ilk ve son âyeti arasındaki uyumu, son olarak da peş peşe gelen sûreler arasındaki uyumu göstermiştir. Münasebatı çeşitli basamaklara ayırarak detaylı bir şekilde ortaya koyan Bikâî, âyet bağlamında tenâsübü; âyetin ifadeleri arasındaki münasebet, âyetin başı ile sonu arasındaki münasebet ve âyetler arasındaki münasebet şeklinde üç aşamalı incelerken, sûre bağlamındaki münâsebeti ise sûrenin ismi ile maksûdu arasındaki münasebet, sûrenin başı ile sonu arasındaki münasebet, arka arkaya gelen iki sûreden birincisinin sonu ile ikincisinin başı arasındaki münâsebet ve sûreler arası münâsebet şeklinde dört aşamalı olarak ele almıştır.¹¹ Bikâî'nin yine âyetler ve sûreler arası münasebeti ele aldığı *Masâidü'n-Nazar li'l-İşrâfi alâ Makâsidi's-Süver* adlı bir başka eseri daha bulunmaktadır. Bikâî, eserinde âyetler ve sûreler arası münasebete değinen ve kendisinin istifade ettiği iki müfessirden bahseder.¹² Bunların ilki Bikâî'nin âyetler arasındaki münasebetlere işaret etmesi bakımından eşsiz olduğunu ve yazdıklarını tefsirine aynen aldığını söylediği Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Hasen et-Tüçibî el-Harallî (637/1239), diğeri ise yaklaşık altmış ciltlik bir tefsirin müellifi olan Cemâlüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleyman İbnu'n-Nakîb el-Makdisî (698/1298)'dir.

Celâluddîn es-Suyûtî (911/1505), *Tenâsuku'd-Dürer fî Tenâsübi's-Süver* adlı eserinde sûrelerin tertibindeki incelikleri konu edinmiştir. Suyûtî, “yeni hiçbir şey ilave etmeksizin Zerkeşî'yi tekrar etmekle” itham edildiği¹³ *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinin altmış ikinci bölümünü tamamıyla âyetler ve sûreler arası münasebete ayırmıştır. *Marâsidü'l-Metalî fî*

¹¹ Yılmaz, a.g.e, s. 56-57.

¹² Bikâî, a.g.e., c.1, s. 10.

¹³ Michel Cuyppers, *The Banquet: A Reading of the Fifth Sura of the Qur'ân*, Miami: Convivium Press, 2009, s. 500.

Tenâsübi'l-Makâtı' ve'l-Metâli' adlı eseri ise sûrelerin başlangıçları ve sonları arasındaki münasebete değinen ilk ve tek eser olmuştur.¹⁴

İsimlerini zikrettiğimiz bu âlimlerden başka Ebû Hayyan (745/1344), Ebu's-Suûd (982/1574), Âlûsî (1270/1854) gibi âlimler başta olmak üzere pek çok tefsir âlimi eserlerinde âyetler ve sûreler arasındaki münasebete yer vermişlerdir.

Klasik dönemde tenâsüb meselesi, Kur'ân'ın i'câzı ve nazmı ile ilişkilendirilmiştir. Câhız (255/869), i'câzı Kur'ân'ın erişilmesi mümkün olmayan bir dil mucizesi olması açısından ele almış, i'cazın esasını nazım düşüncesine dayandırmış,¹⁵ nazım ve i'cazın küçük parçalarda değil sûrenin bütününde aranması gerektiğini söylemiştir.¹⁶ Kâdî Abdülcebbâr (415/1025) i'câzı, lafız ve mananın güzellik ve uyumuna bağlamış,¹⁷ Rummâni (296/908) Kur'ân-ı Kerim'in i'câzının onun telif ve nazmında ortaya çıktığını söylemiştir.¹⁸ Râzî ise Kur'ân'ın mu'ciz oluşunu onun tertibine ve âyetlerinin dizilişine bağlamış; nazım, i'câz ve tenâsübü bir noktada buluşturmuştur.¹⁹

Klasik dönemde tenâsüb ilminin daha çok bir âyetin lafızları arasındaki münâsebet, peş peşe gelen âyetler arasındaki münâsebet, peş peşe gelen sûreler arasındaki münâsebet, bir sûrenin başlangıcı ve sonu arasındaki münâsebet, sûrenin ismi ile muhtevası arasındaki münâsebet başlıkları altında değerlendirildiğini söylemek mümkündür.

1.2. Modern Dönemde Tenâsüb İlmi

Modern dönem olarak nitelediğimiz yirminci yüzyılda, Batı karşısında geri kaldığını düşünen İslam dünyasında akıl ve bilimsel tecrübenin ön plana çıkmasıyla tefsir çalışmalarında ciddi değişimler yaşanmıştır. Batı, Müslüman coğrafyada eğitim, basın ve ekonomi gibi unsurlarla etkisini sürdürürken, İslam dünyasının Batı'nın bilim ve tekniğini İslam ahlakıyla birleştirme düşüncesini taşıyan ıslahat hareketleri, Batı'yı vazgeçilmez iyi haline dönüştürmüş, öyle ki ıslahat çalışmalarında yer almayan âlimler suçlanmıştır.²⁰ Kitab'ın doğru anlaşılması

¹⁴ Faruk Tuncer, *Kur'ân Bütünlüğü Açısından Sûrelerin Baş Tarafı ile Sonu Arasındaki Münasebet*, basılmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2000, s. 56.

¹⁵ Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", *DİA*, c. 21, s. 403-406, <https://islamansiklopedisi.org.tr/icazul-kuran> (11.06.2019).

¹⁶ Sedat Şensoy, "Nazmü'l-Kur'ân", *DİA*, c. 32, s. 464-466, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nazmul-kuran> (11.06.2019).

¹⁷ Yavuz, aynı yer.

¹⁸ Şensoy, aynı yer.

¹⁹ Râzî, a.g.e, c. 7, s. 139.

²⁰ İsmail Albayrak, *Klasik Modernizmde Kur'ân'a Yaklaşımlar*, 3. Basım, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014, s. 24-26.

düşüncesi Batı karşısında geri kalmanın sebeplerinden biri olarak görülmüş ve geleneksel yöntemler eleştirilmiştir.²¹

Modern dönemde Kur'ân dışındaki bütün dini bilgi kaynaklarını reddedip dini bilgi ve pratiği sadece Kur'ân üzerinden inşa etmeyi öneren ve genel olarak Kur'âncılık şeklinde tanımlanabilecek yaklaşımlar ön plana çıkmıştır.²² Bu yaklaşımların genel özelliklerini Kur'ân'ın merkeze alınması, herkesin Kur'ân'ı anlayabileceği düşüncesi, mealcilik, hadislerle ve esbâb-ı nüzûle şüpheli bakış, mezhep, icma ve nesh olgusunu red, Kur'ân ilimlerinin yetersiz görülmesi ve Kur'ân'dan uzaklaştırdığı düşüncesi, yeni bir tefsir usulü geliştirilmesi gerektiği düşüncesi, hadislerle şüpheli bakış, İsrailiyata tepki, lafzî i'câzın öneminin azalması, modern akıl ve bilim vurgusu, âyetleri sembol ve metaforlarla açıklama, tarihselcilik, sosyal, siyasi ve aktüel alanlara fazlaca yer verilmesi, tasavvuf ve işârî tefsir eleştirisi, kıssaların tarihi gerçekliğinin tartışılması, âyetlerin tamamının değil seçilerek tefsir edilmesi, insan merkezli, insanın iradesine ve psikolojisine son derece önem veren yorumların ortaya çıkması, kâfirlere karşı hümanist tavırların ön plana çıkarılması şeklinde sıralanabilir.²³ Elbette bu özelliklerin tamamının bütün modern tefsir çalışmalarında bulunduğunu söylemek imkânsızdır; ancak modern bir tefsir çalışması incelendiğinde bu özelliklerden birkaç tanesini görmek mümkündür.

Münasebât konusunun ön plana çıkması modern tefsirin konumuz açısından ayrıca vurgulanması gereken bir diğer özelliğidir. Klasik dönemde değerli bir ilim kabul edilmesine rağmen tefsirlerde istenen seviyede yer almayan bu ilim modern dönemde fazlaca üzerinde durulan bir konu olmuştur.²⁴ Bu dönemde tenâsüb ilminin klasik dönemdeki gibi âyetler ve sûreler arası münâsebet bağlamından ziyade Kur'ân'ın bütünlüğü yaklaşımının bir yansıması olan sûre bütünlüğü ve konulu tefsir metodu çerçevesinde ele alındığı görülmektedir.

Modern dönemde tenâsüb ilmine klasik bakış açısıyla yaklaşan âlimlerden biri olarak niteleyebileceğimiz Elmalılı Hamdi Yazır (1942), *Hak Dini Kur'ân Dili* adlı tefsirinin mukaddimesinde kendisinden yazması istenen tefsirin özellikleri ile ilgili olarak “*Âyât-ı kerimenin beynindeki münasebât*” maddesini Diyanet riyaseti ile yapılan anlaşmanın ilk

²¹ Harun Bekiroğlu, Yakın Dönemde el-Burhân ve el-İtkân'a Yöneltilen Tenkitler”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013/2, cilt: 2, sayı: 24, 157-188, s. 159.

²² Muhammed Coşkun, *Modern Dünyada Kur'ân Yorumu: Tefsir Disiplininde Çağdaş Yaklaşımlar*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018, s. 22.

²³ İsmail Albayrak, a.g.e., s. 29-38.

²⁴ a.g.e., s. 38.

madde olarak zikretmektedir.²⁵ Bu maddenin lüzûmunu yerine getirmek niyetiyle olsa gerek onun tefsirinde tenâsüb ilmine çokça yer verdiğini söylemek mümkündür. Yazır, sûrelerde kıssalar, âyetler, kelimeler, hatta harfler arasında gizli ve açık, lafzî ve manevî birçok yönden tam bir tenâsüb olduğunu söylemiştir.²⁶ Eserinde art arda gelen sûrelerden birincisinin sonu ile ikincisinin başı arasındaki münâsebete dair çokça örnek vermektedir. Hatta, Nas ve Fatıha sûreleri arasındaki münâsebete değinerek Kur’ân-ı Kerim’in başı ve sonu arasında da irtibat kurmuştur. Yer yer kelimedeki harflerin kelimenin içerdiği anlamı yansıtacak şekilde seçildiğini ifade ederek lafız-mana arasında münasebet kurmaktadır. Örneğin, taşın çatlayıp su çıkardığı anlatılırken ‘yenşekku’ veya ‘yeteşekkaku’ denilmekle yetinilmeyip ‘lemâ yeşşekkaku’ denilerek taşın çatlayışının, akışın bütün fişirtisinin, şakırtısının, takırtısının okuyucuya duyurulduğunu ifade etmiştir.²⁷

Âişe Abdurrahman (1998), *el-İ’câzü’l-Beyâni li’l-Kur’ân* adlı eserinde münasebâtı daha çok sûrelerin başlangıçları bakımından ele almış; Ahmed Mustafa el-Merâğî (1916) ve Reşid Rızâ (1935) ise art arda gelen sûreler arası irtibata daha çok yer vermiştir. Said Nursî (1960) Kur’ân âyetleri arasındaki irtibatı izah ederken gökyüzünde intizamsız gibi görünen yıldızlardan her birinin diğer bütün yıldızlara bakan bir yönü olup yörüngesindeki her bir yıldızla gizli bir münasebet hattı uzatması gibi Kur’ân âyetlerinin her bir necminin de diğer âyetlere bakan bir yüzü olduğunu, âyetler arasında münasebet hatları oluşturduğunu ve âyetler arasında intizamsızlık gibi görünen bir kemâl-i intizam bulunduğunu dile getirmektedir.²⁸

Buraya kadar sözünü ettiğimiz âlimlerin tenâsüb ilmini genel manada klasik dönemdeki gibi art arda gelen âyetler ve sûreler arası münasebet, sûrenin başı ve sonu arasındaki münasebet ekseninde yorumladığını söylemek mümkündür. Modern dönemde bazı âlimlerin âyetler ve sûreler arasındaki münasebet bağına ek olarak sûre odaklı çalışmalar yaptığı, sûrelerin maksatlarını ve konularını tespit etme şeklinde bir metodu benimsedikleri görülmektedir. Aslında sûrelerin hedef ve maksatlarının tespiti meselesini Bikâî’ye

²⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2015, c. 1, s. 15.

²⁶ Yazır, a.g.e., c. 1, s. 50-51.

²⁷ Yazır, a.g.e., c. 1, s. 12.

²⁸ Said Nursî, *Sözler*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 1998, s. 127.

dayandırmak mümkündür. Zira o hocasından öğrendiği kaidenin ilk bölümünde münasebeti tespit edebilmek için önce sûrenin serdedildiği maksada bakmak gerektiğini söylemiştir.²⁹

Hamidüddîn Ferâhî (1930) sûrelerin ana konularını tespit etme metodunu uygulayan âlimler arasında öncü bir isim olmuştur. Âyet ve sûrelerin tertibindeki mükemmelliğine *Delâilü'n-Nizam* adlı eserinde dikkat çeken Hamidüddîn Ferâhî, münasebet ilmine seleflerinden farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Ona göre mütekaddim dönemde âlimler münasebet ilminin yüceliğini vurgulamışlardır ama yaptıkları şey art arda gelen âyet ve sûreler arasında irtibat kurmaktan öteye geçememiştir. O, münasebet ilminin yüceltilmesi değil Kur'ân'ın anlaşılmasında işlevsel bir yöntem olarak ele alınması gerektiğini düşünmektedir.³⁰ Klasik münasebet teorisinden uzaklaşarak nizam teorisini geliştiren Ferâhî'ye göre âyetlerde tenâsüb, kelimelerde ise nizam vardır; tenâsüb her zaman kurulamayabilir ama sûrelerde nizam her zaman mevcuttur, bu nizam sûrenin ve Kur'ân'ın bütünlük arz etmesini sağlar.³¹ Nazm ve nizam kavramları arasında fark edilir bir ayrım yapan Ferâhî'ye göre Kur'ân'da, âyetleri oluşturan kelimeler, sûreleri oluşturan âyetler ve Kur'ân'ın bütünü oluşturan sûreler arasında olmak üzere üç çeşit nazm vardır. Ferâhî, sûrelerin ana konularına amûd adını verir. Ona göre amûd, kelâmın tertip parçalarıyla doğrudan ilişkili değildir, ancak o kelâm içinde var olan bir ruh gibidir.³² Kur'ân sûrelerini dokuz gruba ayıran Ferâhî'ye göre, her sûrenin bir amûdu olduğu gibi sûre gruplarının da bir amudu vardır. Her grup Mekkî bir sûre ile başlayıp Medenî sûre veya sûre gruplarıyla sona ermektedir. Ferâhî'nin talebesi Emîn Ahsen Islâhî (1997) ise sûreleri “وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ” “Andolsun ki, biz sana seb'an mine'l mesâni ve yüce Kur'ân'ı verdik.”³³ âyetinden hareketle hocası gibi dokuz gruba değil yedi gruba ayırmış, “اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِيًّا” “Allah sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve bıkılmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi.”³⁴ âyetinden hareketle de peş peşe gelen sûreleri ikişer ikişer eşleştirmiş ve birlikte okunmaları gerektiğini öne sürmüştür.³⁵ Zira, Islâhî, Hicr sûresinin 87. âyetindeki “seb'an mine'l mesânî” ifadesinin

²⁹ Bîkâî, a.g.e, c.1, s. 17.

³⁰ İsmail Albayrak, a.g.e, s. 208.

³¹ a.g.e., s. 209.

³² a.g.e., s. 211.

³³ 15/Hicr, 87.

³⁴ 39/Zümer, 23.

³⁵ a.g.e., s. 220.

“çiftler halinde sıralananlardan oluşan yedi (grup)” anlamına geldiğini³⁶ ve sûre çiftlerinin icmal-tafsil, genel prensip-örnekleme, zıtlıkların birliği vb gibi çeşitli şekillerde birbirini tamamladıklarını ileri sürmektedir.³⁷

Muhammed Abdullah Draz (1958), *en-Nebeu 'l-Azîm* adlı eserinde sûrelerin nazmını, âyetleri arasındaki irtibatı anlayabilmek için sûrenin tamamına ve âyetlerin sûrenin geneli içinde nasıl yerleştirildiğine bakılması gerektiğini nakışlı elbise örneği üzerinden açıklar. Nakışlı bir elbiseye yakından bakan birisi elbisenin sadece eline aldığı kısımdaki nakışları, renkleri görebilir. Deseni oluşturan renkler ve nakışlar arasındaki uyumu ise ancak elbiseyi bakışlarından uzaklaştırıp tamamına birden baktığında fark edebilir. İşte sûre ve âyetler arası ilişki, ona göre, elbisenin tamamıyla nakışları arasındaki ilişki gibidir.³⁸ Sûrelerin etrafında döndüğü ana konuyu tespit etme metodunu uygulayan Seyyid Kutup (1966) ana konuyu belirledikten sonra tâlî konuları ele almıştır. Muhammed Mahmud Hicâzî (1972) de sûrenin maksadını söyledikten sonra birkaç âyetten oluşan bölümler şeklinde sûreyi tefsir etmiş ve her bir bölümü tefsir ederken tefsir ettiği bölümün özünü ve maksadını ortaya koyacak şekilde başlıklar kullanmıştır. Mevdûdi (1979) ve İzzet Derveze (1984)'nin de Seyyid Kutup gibi önce tefsir ettiği sûrenin ana fikrini verdiği görülmektedir.

Sûre bütünlüğünü esas alan altı müfessirden örnekler verdiği çalışmasında Mustansır Mir, bu altı müfessir arasında sûrelere organik ve bütüncül bakabilme açısından en başarılı ve titiz olanın Islâhî olduğunu söylemiş, diğerlerini ise Ferâhî, Seyyid Kutup, Tabatabâi (1981), Tehânevî (1158/1745) ve Derveze şeklinde başarı sırasına göre sıralandırmıştır.³⁹

Tenâsüb ilmiyle yakından ilişkili olduğunu düşündüğümüz sûre merkezli Kur'ân çalışmaları meselesini tezimizin ilerleyen bölümlerinde “sûre bütünlüğü” başlığı altında daha detaylı bir şekilde ele almaya çalışacağız.

³⁶ Neal Robinson, *Kur'ân'ı Keşfetmek: Örtülü Bir Metne Çağdaş Bir Yaklaşım (Discovering the Qur'an: A Contemporary Approach to a Veiled Text)*, çev. Süleyman Kalkan, İstanbul: Kuramer, 2018, s. 355. (Islâhî'nin yedili gruplamasını tahlil eden Neal Robinson, sûrelerin Mekkî ve Medenî oluşlarının tespiti, grup için belirlenen baskın temanın grup içinde bulunan bütün surelerde ana konu gibi görünmemesi, bir grup için önerdiği amudun diğer gruplara izafe edilen sûrelerde de geniş biçimde yer alması, iddiasının hadislerce teyit edildiği konusundaki iddiası vb. noktalarda bazı eleştiriler getirmiş ve Islâhî'nin yöntemini oldukça sezgisel bulduğunu ifade etmiştir. [bkz. Robinson, a.g.e., s. 358-363])

³⁷ İsmail Albayrak, a.g.e., s. 222.

³⁸ Abdullah Draz, *En Mühim Mesaj Kur'ân (en-Nebeu 'l-Azîm)*, çev. Suat Yıldırım, Ankara: Akçağ Yayınları, 1985, s. 235.

³⁹ Mustansır Mir, “Sura as a Unity: A Twentieth Century Development in Qur'ân Exegesis”, *Approaches to the Qur'an*, ed. G.R. Hawting, Abdul-Kader A. Shareef, London: Routledge, 1993, 211-224, s. 217.

1.3. Tenâsüb İlmine Eleştirel Bakış

Kur'ân-ı Kerim'deki âyetlerin tertibinin tevkîfilîği konusunda görüş birliği mevcuttur;⁴⁰ ancak sûrelerin tertibinin tevkîfilîği meselesinde genel olarak üç görüş mevcuttur: Bazı âlimler sûrelerin tertibinin tevkîfi olduğu, bazı âlimler ictihâdî olduğu, bazı âlimler ise sûrelerin bir kısmının tertibinin tevkîfi bir kısmının tertibinin ise ictihâdî olduğu görüşündedirler.⁴¹ Öncelikli olarak şunu ifade etmek gerekir ki, tenâsüb ilmi âyet ve sûrelerin tertibinin ictihâdî mi tevkîfi mi olduğu hususuyla doğrudan ilgili olduğu için eserlerinde bu ilme yer veren âlimlerimiz, sûrelerin tertibinin ictihâdî değil tevkîfi olduğunu kabul etmektedirler. Zirâ, Kur'ân-ı Kerim'in iç düzeninin tamamen ictihâdî olduğu kabul edildiği takdirde âyet ve sûrelerin tertibinde hikmet aramanın bir anlamı kalmayacaktır. İkinci olarak, Kur'ân metninin tertibinin tevkîfi olduğu kabul edildiği takdirde Kur'ân'ın metinleşme süreciyle ilgili tartışmalı hususlar -Kur'ân'ın Hz. Peygamber zamanında tertip edilip edilmediği, mushaflaşma süreci ile ilgili meseleler (Hz. Osman'ın Hz. Ebû Bekir zamanında mushaflaşan formu esas alıp almadığı, diğer mushafları toplatıp yaktırması vb. konulardaki rivayetler) göz ardı edilmiş, hâl-i hazırda mushaf tertibinin Hz. Peygamber döneminde de bir şekilde mevcut olduğu kabul edilmiş demektir. Bu meseleleri burada ele almak tezimizin sınırlarını aşacağı için bu konuların değerlendirmesini bu meselelere hasredilen çalışmalara bırakıyoruz.

Münâsebâtü'l-Kur'ân ilmini benimseyen âlimlerimiz olduğu gibi bu ilme eleştirel bakan âlimlerimiz de olmuştur. Bu ilmi reddeden âlimler genel olarak tenâsüb ilminin altından kalkılamayacak derecede zor olması, sahabe ve tabiinden bu konuda nakledilen bir şey olmaması, Kur'ân tedricen nazil olduğu için tenâsübün tabiatına zıt olduğu düşüncesi, tenâsüb ilminin ictihâdî oluşu ve akla dayanması gibi gerekçeleri öne sürmüşlerdir.⁴² Tenâsüb ilmini reddeden âlimlerin başında İzzeddîn b. Abdüsselâm (660/1262) ve Şevkânî (1250/1834) gelmektedir. İzzeddîn b. Abdüsselâm yirmi üç yıl gibi uzun bir zaman zarfında farklı zamanlarda ve farklı konularda inzâl olunan âyetler arasında irtibat kurmanın mümkün olmadığını ileri sürmüştür.⁴³ Şeyh Muhammed b. Abdullah el-Gaznevî (1878) münasebet ilmini

⁴⁰ Suyûtî, a.g.e., c.2, s. 394.

⁴¹ a.g.e., s. 145-158.

⁴² İlhami Günay, *Kur'ân-ı Kerim Sûreleri Arasındaki Münasebet*, basılmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 1996, s. 31.

⁴³ Suyûtî, a.g.e., c. 5, s. 1838.

sert bir şekilde eleştirmiş, münasebet ilmiyle uğraşmanın, uğraşana da yanında bulunana da fayda vermediğini, esbâb-ı nüzûl çok farklı olan âyetlerin farklı hükümler içerdiğini, dolayısıyla aralarında bağlantı kurmanın mümkün olmadığını, bu ilmin kalbinde hastalık bulunanların şüphesini artırmak ve yeni şüphe kapıları açmaktan başka bir işe yaramadığını ifade etmiştir.⁴⁴ Muhammed Coşkun'a göre ulûmu'l-Kur'ân müellifleri tenâsüb ilmine mesafelidirler. Zirâ onlar bu ilmin son derece yüce ve değerli bir ilim olduğunu vurgulamalarına rağmen muhtevasına neredeyse hiç yer vermeyerek tenâsüb fikrini nazikçe merkezden uzaklaştırmak istemişlerdir.⁴⁵ Mustansır Mir de Zerkeşi'nin açıklamalarından hareketle tenâsüb ilminin sadece birkaç âlim tarafından ele alındığını ve ana akım tefsir düşüncesi seviyesine ulaşmadığını, tefsir usûlüne dair çalışmalarda bu ilme yer verilmediğini ve Fahreddin Râzî'nin tefsir geleneği içinde bu ilme saygın bir yer açma mücadelesinin başarısızlıkla sonuçlandığını nakletmektedir.⁴⁶

Âyetler arasında münasebet kurulurken, aklın etkinliği ön plana çıkmaktadır. Aklın etkinliğinin ön plana çıkması iki sonucu doğurur. Bunlardan birincisi âyetler ve sûreler arasında kurulan bağlantıların bu bağlantıyı kuran kişiden başka kişileri bağlamayacağı, dileyenin kendi algı ve yeteneği çerçevesinde münasebet kurabileceği, ikincisi de âyetleri tefsir ederken onların inzal edilmesine sebep olan olaylara dair rivayetlerin yani esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin göz ardı edilmesi meselesidir. Tenâsüb ilmini benimseyen âlimlerin bazıları âyetler arasında münasebet kurabilmek için sebep-i nüzûlün bilinmesini şart koşarken,⁴⁷ bazıları, örneğin Islâhî Kur'ân metnini bir bütünlük içinde evrensel olarak değerlendirdiği için ve sebep-i nüzûle önem atfetmemiştir.⁴⁸

Tenâsüb ilminin eleştiri alan bir başka yönü, münasebet kurulurken zorlama bağlantılar aranılarak altından kalkılması güç bir çabaya girilmesidir. Klasik dönemde sûre bağlamında tenâsüb ilminin genel olarak, bir sûrenin başı ile sonu arasındaki münasebet, peş peşe gelen iki sûreden birincisinin sonu ve ikincisinin başı arasındaki münâsebet ve bir sûrenin ismi ile muhtevası arasındaki münasebet şeklinde üç başlık altında ele alındığını ifade etmiştik. Art arda gelen iki sûreden birincisinin başı ile ikincisinin sonu arasında, birincisinin başı ile

⁴⁴ Mustafa Müslim, *Mebâhis fi't-Tefsîri'l-Mevduî*, 3. Basım, Dimeşk: Dârü'l-Kalem, 2000, s. 62.

⁴⁵ Coşkun, a.g.e., s. 68.

⁴⁶ Mir, a.g.e., s. 212.

⁴⁷ Müslim, a.g.e., s. 65.

⁴⁸ İsmail Albayrak, a.g.e., s. 217.

ikincisinin başı arasında, birincisinin sonu ile ikincisinin sonu arasında ve art arda gelmeyen iki sûre arasında münasebet de dahil edilerek sûre bağlamında tenâsübün yedi başlık altında incelenmesi bu noktada örnek teşkil edebilir.⁴⁹

2. KUR'ÂN BÜTÜNLÜĞÜ

Âyetler arasındaki münasebet sûre bütünlüğü, sûreler arasındaki münasebet ise Kur'ân'ın bütünlüğü meselesini gündeme getirmektedir. Bu nedenle tezimizin bu bölümünde Kur'ân'ın bütünlüğü meselesini Kur'ân'ın genel bütünlüğü, âyet bütünlüğü, siyak-sibak bütünlüğü, sûre bütünlüğü başlıkları altında ele almaya çalışacağız.

2.1. Kur'ân'ın Genel Bütünlüğü

Bilindiği üzere Kur'ân-ı Kerim'in nüzülü yirmi üç yılda tamamlanmış, bir kısım âyetler farklı farklı olaylar üzerine nâzil olmuştur. Yirmi üç yıl gibi bir süre zarfında parça parça nazil olan bir kitapta bütünlük var mıdır ya da aranmalı mıdır? Bu soruların modern dönemde de soruluyor olması bir yana, müşkilâtü'l-Kur'ân ve i'câzu'l-Kur'ân gibi ilimlerin erken dönemlerde teşekkül etmiş olması, Kur'ân'ın bütünlüğü meselesinin ilk dönemlerden itibaren üzerinde durulan bir husus olduğunu göstermektedir. Zira bu ilimler de benzer sorulara cevap bulmak amacıyla, özellikle İslam'ın hızla yayılması sonucu farklı kültürlere mensup insanların Kur'ân'ı eleştirmeleri, Müslümanların bu eleştirilerden etkilenmesi ve bazı mühlidlerin Kur'ân'da çelişkiler olduğunu iddia etmeleri nedeniyle ortaya çıkmıştır.⁵⁰

Draz, Kur'ân-ı Kerim'in yirmi üç yılda tedricen nazil olması ile bütünlüğü arasındaki ilişkiyi tuğlalar ile bir şehir inşa eden adam örneği ile açıklamaktadır:⁵¹ İnşa edeceği şehrin tuğlaları eline irili ufaklı, ait oldukları yere konulma sırasına göre değil de farklı sıralarla gelen -önce balkonun tuğlası, sonra daha uzak bir bölümün tuğlası vs.- bu adam en baştan itibaren tuğlaları ilk koyduğu yerde bırakıyor, hiçbir tuğlayı yerinden alıp başka bir yere koymuyor. Son tuğlayı koyup elini kaldırdığında muazzam bir şehir inşa eden bu adam gibi Hz. Peygamber de son vahyin yazılacağı yeri söylediğinde o muazzam şehir mesabesindeki Kur'ân tamamlanmış olmaktadır. Tuğlaların tek tek, belirli bir sıra gözetilmeksizin elde edilmesi kurulan şehrin

⁴⁹ Günay, a.g.e., s. 6-7.

⁵⁰ Yavuz, aynı yer.

⁵¹ Draz, a.g.e, s. 220.

azametine engel olmadığı gibi, Kur'ân'ın parça parça nazil olması da onun âyetleri arasındaki insicama, münasebete, Kur'ân'ın genel bütünlüğüne engel olmamıştır.

Kur'ân'ın kendisinin çelişkiden uzak bir kitap olduğunu ifade etmesi⁵² Kur'ân'ın iç yapısının ve mana sisteminin bir bütünlük arz ettiğini göstermektedir. Zaten ezelî ilme dayanarak indirilmiş⁵³, âyetleri ona göre tertip edilmiş bir kitabın âyetleri ve sûreleri arasında insicamın olmaması, çelişki içermesi düşünülemez. Buna ek olarak, Kur'ân'a bir bütün halinde bakılması gerektiğini savunanlar, konuyu Kur'ân'ın kendisini tefsir etmesiyle de ilişkilendirmişlerdir. Onlara göre Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsir edilmesi Kur'ân'ın bütünlüğünü gösteren delillerden biridir.⁵⁴ Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı Kur'ân ile tefsir ettiğine dair rivayetlerin mevcudiyeti ve sonraki dönemlerde hemen hemen bütün müfessirlerin tefsir çalışmalarında ilk kaynak olarak Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsirine başvurulması, bu görüşü haklı çıkarmaktadır. Âyetler arasında anlam ilişkisi kurularak mutlakın takyid, umumun tahsis, mübhemini tebyin edilmesi gibi Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsir etme unsurları da Kur'ân'ın bütünlüğünün göstergeleri arasında sayılabilir.

Halis Albayrak'a göre, Kur'ân'ın ihtiva ettiği bu bütünlük içerisinde yorumlanması her zaman mümkün olmamıştır. Ona göre Kur'ân'a önyargılı yaklaşmak, Kur'ân'ın bir bütün olarak ele alınmasının önündeki engellerin başında gelmektedir. Kur'ân, önceki âlimlerin tefsir ve yorumlarından yararlanmakla birlikte, onların fikirleri esas alınarak değil Kur'ân'ın kendi düşünce sistemi içinde anlaşılmalı çalışılmalıdır. Albayrak, bu yorum tarzının herhangi bir ilmî araştırmaya değil de kişinin arzu ve isteklerine dayanan ve Hz. Peygamberin kötülediği yorum tarzından uzak olduğunu ifade etmektedir. Yine Albayrak'a göre mezhep taassubu, yaşanan devirde hâkim olan akımların ön plana çıkarılması, terkiplerin bütün medlûllerini tespit etmeye çalışırken ana mesajdan uzaklaşmak ve Kur'ân ilimleri şemsiyesi altında ortaya çıkan ilimler, Kur'ân'ın bir bütün olarak anlaşılmasına olumsuz etki etmişlerdir.

“Herhangi bir müfessirin Kur'ân âyetlerini mevcut tertibe göre birer birer ele alarak açıklaması”⁵⁵ şeklinde tanımlanan klasik yaklaşım da (tecziî/ atomik/ parçacı tefsir) Kur'ân'a bütün olarak yaklaşmayı engellediği düşünülen unsurlar arasında zikredilebilir. Hasan Hanefi,

⁵² 4/Nisa, 82.

⁵³ 4/Nisa, 166; 7/A'râf, 52.

⁵⁴ Halis Albayrak, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine: Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri*, 7. Basım, İstanbul: Şule Yayınları, 2015, s. 11.

⁵⁵ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 37. Basım, İstanbul 2015, s. 293.

ele alınan konuların genel bütünlüğünün değişik yerlerde parça parça yapılan yorumlar arasında kaybolması, ele alınan bir konunun tek bir merkezde toplanmasının zorunluluğu, ayrıntılı ve gereksiz bilgilerle okuyucunun kafasının karmakarışık olması, haberin bilgiye karışması, zikredilen haberlerin günümüz toplumu ve ruhunun ihtiyaçları ile alakasız olması gibi hususları tefsir geleneğimize hâkim olan bu yöntemin dezavantajları arasında zikretmektedir.⁵⁶ Şahin Güven'e göre de âyetlerin Kur'ânî bütünlükten bağımsız olarak tefsir edilmeye çalışılması kişisel fikirlerin veya benimsenen bir mezhebin düşüncesinin yansıtılmasına imkân sağlamıştır.⁵⁷

Kur'ân'ın bütünlüğü meselesinin modern dönemde daha fazla gündeme gelmesinde günümüz insanının zihin işleyişinin farklılığı, düşünce tarzı, beklentileri ve olaylara bakışındaki değişimler etkili olmuştur. On dokuzuncu yüzyılda neredeyse bütün sosyal ve tabii bilimlerde ihtisaslaşmanın yaygınlaşması sonucu herhangi bir konunun en ince detayına kadar incelenmeye başlanması ve Batı'da yapılan çalışmalarda Kur'ân'dan herhangi bir konuyu araştırırken yaşanan zorluklar, tefsir araştırmalarında değişimi de beraberinde getirmiştir.⁵⁸ Bu değişimlerin bir neticesi olarak tefsir ilminde, "Kur'ân'ın tümünü ya da herhangi bir konusunu ele alıp ilgili ayetleri bir araya toplamak suretiyle Kur'ânî bakış açısını ortaya çıkarmak"⁵⁹ şeklinde tanımlanan "konulu tefsir" metodu gün yüzüne çıkmıştır. Emin el-Hûlî (1966) ile başlayan bu yaklaşım, metin içi ilişkiler üzerinden anlamın takip edilmesi, metnin bütüncül yapısının bir "sistem" olarak değerlendirilmesi, kelimelerin veya cümlelerin tek tek değil ait oldukları bütünlük hiyerarşisi içerisinde, sistemde gördükleri işleve göre tanımlanıp anlaşılması gibi özellikleri nedeniyle yapısalcı metin analizi yöntemi ile kesişen yönleri sahiptir.⁶⁰ Konulu tefsir metodu, Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsirini de içine alan ve ondan daha geniş

⁵⁶ Hasan Hanefi, "Konulu Kur'ân Tefsiri Metodu", çev. Sönmez Kutlu, *İslâmi Araştırmalar Dergisi* (157-166), C. 9, Sayı 1-2-3-4, 1996, s. 157-158.

⁵⁷ Şahin Güven, "Günümüz Tefsir Çalışmalarında Yeni Bir Yöntem: Konulu Tefsir Metodu", ed. Bilal Gökkır ve diğerleri, *Kur'ân'a Yaklaşımlar* (439-453), İstanbul: İlim Yayıma Vakfı, 2010, s. 443. ⁵⁸ Bu noktada, konuya farklı bir açıdan yaklaşan Muhammed Coşkun'un, klasik tefsire yöneltilen eleştirilere dair yorumlarını zikretmekte fayda görüyoruz. Coşkun, klasik tefsir metodunda mushaf sıralamasının esas alınmış olması nedeniyle bu yöntemin Kur'ân bütünlüğünü yeterince göz önünde bulundurmadığı konusundaki eleştirilerin haklı olmadığını, mushaf sıralamasının esas alınmasının, yazılan tefsir metninin muhteva ve niteliğini köklü bir şekilde belirleyici bir unsur olarak görülmemesi gerektiğini, klasik tefsirleri yazan âlimlerin diğer dini ilimlerde de geniş bilgi ve birikim sahibi olduklarını, bu âlimlerin Kur'ân'ın herhangi bir konuda genel olarak hangi fikri ortaya koyduğunu bilmiyor veya dikkate almıyor olmalarının mümkün olmadığını dile getirmektedir. Ona göre klasik tefsirde Kur'ân'ın bütünlüğünün göz ardı edilmiş olduğunu söylemek, herhangi bir konuda Kur'ân'ın total olarak ne söylediğinin anlaşılmadığını söylemek ve Müslüman ümmetin herhangi bir konuda Kur'ân'ın nihai ve umumi fikrini anlamamış olduklarını iddia etmek gibi hesabı verilmesi oldukça zor bir ima içermektedir. (bkz. Muhammed Coşkun, ae, 69)

⁵⁸ Güven, a.g.e, s. 446.

⁵⁹ Demirci, a.g.e., s. 296.

⁶⁰ Coşkun, a.g.e, s. 64-65.

bir yaklaşım tarzı olmakla birlikte, Kur'ân'ı oluşturan parçaların en küçük biriminden en büyüğüne kadar birbiriyle bağlantılı bir yapı oluşturduğunu, bu parçaların bazen birbirini tamamladığını, bazen açıkladığını gözler önüne sermesi nedeniyle Kur'ân'ın bütünlüğü meselesi içinde önemli bir yere sahiptir.⁶¹

Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın birliği, şariat, hukuk, ahiret, risalet, ibadet, muamelat, ahkam konuları, kâinatın yaratılışı, geçmiş milletlerin kıssaları, inanmayanlara uyarı vb. pek çok konudan bahsedilmektedir. Bu konular üç yüz kadar başlık altında,⁶² bu üç yüz başlık da genel olarak tevhid, nübüvvet ve meâd⁶³ başlıkları altında toplanabilir. Eğer bu başlıklar tek bir başlık altında toplanacak olsa şüphesiz ki o konu da tevhid olacaktır. Kur'ân'ın bazı âlimler tarafından *tek bir kelime, tek bir söz, bir sûre, tek bir âyet* hükmünde görülmesi, bütün âyetlerinde verdiği mesajın tek bir noktada toplanabilmesiyle ilgili olsa gerektir. Bu husus da Kur'ân'ın bütünlüğünün bir başka vechesi olarak değerlendirilebilir.

2.2. Âyet Bütünlüğü

Kur'ân bütünlüğünün yapı taşlarından biri olan âyet bütünlüğü, Kur'ân'daki her ayetin kendi içinde bir mana bütünlüğüne sahip olması anlamına gelmektedir. Bu nedenle bir âyeti anlamaya çalışırken âyetin içerdiği kelimelerin birbiriyle mana açısından uyumunu öncelemek gerekmektedir. Örneğin A'râf sûresinin 40. âyetindeki “حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ” ifadesi çoğunlukla “*deve iğne deliğinden geçmedikçe*” şeklinde anlaşılmıştır. Halbuki edebî bakımdan deve ile iğne arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Bu ifade Türkçedeki “balık kavağa çıkmadıkça” deyiminde olduğu gibi bir şeyin imkansızlığını anlatmak için kullanılmaktadır. Âyette çoğunluk tarafından *el-cemelü* (deve) şeklinde okunan kelimeyi İbn Abbas, Mücâhid, İbn Muhaysın, Ebû Rezîn, İbn Ya'mer, Ebân b. Âsım, Katâde ve Said b. Cübeyr *el-cümlü* veya *el-cümelü* şeklinde okumuşlardır; bu durumda kelime “gemilerde kullanılan halat” anlamına gelmektedir.⁶⁴ *El-cümlü* veya *el-cümelü* kıraati tercih edilerek bu kelimeye “deve” yerine

⁶¹ Demirci, a.g.e, s. 297-298.

⁶² a.g.e., s. 297.

⁶³ el-Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *Kur'ân'ın Cevherleri (Cevâhiru'l-Kur'ân)*, Çev. Ömer Türker, 4. Basım, İstanbul: Hayy Kitap, 2014, s. 29-35.

⁶⁴ Mustafa Öztürk, *Kur'ân-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 4. Basım, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016 s. 191; Abdülkadir Şener, M. Cemal Sofuoğlu, Mustafa Yıldırım, *Yüce Kur'ân ve Açıklamalı- Yorumlu Meâli*, İzmir: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevleri, 2016, s. 154.

“halat” anlamı verildiği takdirde âyetin kelimeleri arasındaki insicamı görmek kolaylaşmış, âyet bütünlüğü çerçevesinde bir yorum geliştirilmiş olacaktır.

Âyet sonlarının âyette anlatılan konulara uygun bir şekilde, bazen âdeta özetlercesine konuyu tamamlanması da âyetlerin kendi içlerinde mana bütünlüğü içerdiğini göstermektedir. Örneğin; “*ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ*” “*Sonra nutfeyi (rahim cidarına) yapışan bir hücreye, bunu da mudgaya, yani bir çiğnem et görünümündeki varlığa, mudgayı kemiklere dönüştürür, sonra da kemiklere et giydirip, derken yeni bir yaratılışa mazhar ederiz. İşte bak da Yüceler Yücesi Allah’ın ne mükemmel yaratan olduğunu bir düşün!*”⁶⁵ Burada “*فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ*” ifadesi âyetin baş tarafıyla o kadar uyumludur ki sahabeden bazılarının âyetin ilk kısmı nâzil olduğunda, sonunu duymadan ifadeyi tamamladıkları rivayet edilmektedir.⁶⁶ Yine âyet sonlarındaki Esmâ-i Hüsnânın gelişigüzel seçilmemesi, âyetin sonunda tercih edilen Esmâ-i Hüsnânın âyetin baş tarafına uygun olması da âyet sonlarının başıyla irtibatlandırılması şeklinde oluşan âyet bütünlüğünün bir başka örneğidir. Rivayete göre meşhur dil bilimcisi Asmâî (216/831), Mâide üresinin 38. âyetini okurken âyetin sonunda hata etmiş ve “*Hırsızlık eden erkek ve kadının yaptıklarına karşılık bir ceza, Allah’tan bir ibret olarak ellerini kesin. Allah azîzdir (güçlüdür), hakîmdir (hikmet sahibidir).*” yerine “*Allah ğafurdur, rahimdir*” şeklinde okumuş. Bunu duyan bir bedevî bu sözün kime ait olduğunu sormuş. Asmâî, “*Allah’ın sözüdür*” diye cevap vermiş. Bedevî ayeti tekrar okumasını isteyince Asmâî hatasını düzeltmiş ve bedevî “*Şimdi doğru okudun*” demiş. Asmâî bedevîye bunu nasıl fark ettiğini sorunca Bedevî, “*Ey be adam, Allah azîz ve hakîm olduğu için, elin kesilmesini emretmiştir. O, mağfiret ve rahmetiyle elin kesilmesini emretmez*” diye karşılık vermiştir.⁶⁷

2.3. Siyak Sibak Bütünlüğü

Kur’ân-ı Kerim’de peşpeşe gelen âyet grupları da bir bütünlük arz etmektedir. Bir mesele ele alınırken âyetler belirli bir mesajı ifade etmek maksadıyla art arda sıralandığı için mana bakımından bütünlüğe sahiptirler. Toshihiko İzutsu (1993), Kur’ân’daki kelimelerin

⁶⁵ 23/Mü’minûn, 14.

⁶⁶ Suyûtî, a.g.e., c. 5, s. 1806.

⁶⁷ Râzi, a.g.e., c. 11, s. 236.

büyük küçük gruplar halinde birbiriyle bağlantılı olduğunu, sonunda bu kelimelerin gayet düzenli bir bütün, son derece karışık kavramsal bir münasebet ağı kurduğunu ifade etmiştir.⁶⁸ Dolayısıyla âyet gruplarını anlamaya çalışırken ilgili âyetin öncesindeki ve sonrasındaki âyetleri de dikkate almak gerekmektedir. Örneğin “ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ” “*Tat bakalım; zira sen (aklınca) azîz ve kerîmsin (güçlü ve değerlisin)!*” âyetindeki⁶⁹ “azîz” ve “kerîm” kelimelerinin gerçek anlamlarında değil de istihza yoluyla mecaz anlamında kullanıldığının tespit edilebilmesi için âyetin siyak-sibak çerçevesi içinde ele alınması zorunludur. Aksi takdirde bu kelimeler hakiki manalarıyla ele alındığında maksadın dışına çıkmış olur.⁷⁰

2.4. Sûre Bütünlüğü

Bilindiği üzere Kur’ân-ı Kerim konularına, nüzul sırasına, sûrelerinin uzunluk kısalığına ya da iniş yerlerine göre tertip edilmemiştir. Bununla birlikte mushafı eline alan bir okuyucunun Kur’ân’ın iç düzeni ile ilgili olarak gözüne ilk çarpan şey Kur’ân’ın sûrelere ayrılmış olmasıdır. Kur’ân’ın sûrelere ayrılmış olmasında, insanların Kur’ân öğrenmelerinin ve ezberlemelerinin kolaylaştırılması, Kur’ân okumaya ve öğrenmeye teşvik edilmesi, her sûrede müstakil bir konunun ele alınması, i’câzının fark edilebilmesi için uzun olmasının şart olmadığına işaret edilmesi, bir sûreyi okuduktan sonra diğerine geçişte isteğin ve şevkin artmasına vesile olması, insanın okuduğu ve öğrendiği müstakil bölümlerin onun gözünde farklı bir değer kazanması vs. gibi faydalar olduğu zikredilmektedir.⁷¹

Ulûmu’l-Kur’ân’a dair eserlerde yer verilen sûre kelimesinin tanımlarından bazıları sûrenin kendi içinde bir muhteva bütünlüğüne sahip oluşunu destekler görünmektedir. Zerkeşî, sûrelerin sûrlarla çevrilmiş şehirler gibi Kur’ân’ın sınırlanmış birer bölümü veya tıpkı şehrin surlarının içindekileri kuşatması gibi birçok ilim dallarını ihtiva etmelerinden dolayı bu ismi aldığını nakleder.⁷² Bir başka tarife göre de sûre denilmesi, birbiriyle âhenkli veya mânevî derecesi yüksek parçalardan meydana gelmesi yahut onların her birinin Kur’ân binasının bir katını veya bir parçasını teşkil etmesi sebebiyle olmalıdır. Veyahut da mertebe (derece) manasına gelen “sûre” lafzından alınmıştır. Çünkü Kur’ân sûreleri, aynı zamanda okuyanın

⁶⁸ Toshihiko İzutsu, *Kur’ân’da Allah ve İnsan (God and Man in the Koran)*, çev. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, Ankara, 1975, s. 15-16.

⁶⁹ 44/Duhan, 49.

⁷⁰ Halis Albayrak, a.g.e, s. 51.

⁷¹ Zemahşeri, a.g.e., c. 1, s. 219; Yılmaz, a.g.e. s. 140-141.

⁷² Zerkeşî, a.g.e., c. 1, s. 264.

basamak basamak yükseldiği, dereceler ve mertebeler gibidir veya âyetler sûrede münasip bir tertip ile mertebe mertebe dizilmiştir.⁷³ Draz da en-Nebeu'l-Azîm adlı eserinin son bölümünde Bakara sûresini sûre bütünlüğü çerçevesinde ele alırken sûrenin baş tarafı ile sonu arasındaki münasebeti vurgulamış, bu münasebet ile sûre kelimesinin anlamı arasında şöyle bir irtibat kurmuştur: “Bu hâtimenin, mukaddime ile nasıl uyum sağladığını görebilmek için, sûrenin başındaki ilk beş âyeti hatırlayalım. Bu iki kavis (yay), birbirine kavuşarak lehimlenmekte ve böylece bu sûreyi muhkem bir sûr halinde ihata etmektedir. Görüyoruz ki o gerçekten bir sûre, yani surlarla çevrilmiş sağlam bir binadır”.⁷⁴

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَعْظَمْتُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ

Senin için, 'Onu uydurdu mu?' diyorlar. De ki: 'Onun surelerine benzer bir sure meydana getirin, iddianızda samimi iseniz, Allah'tan başka çağırabileceklerinizi de çağırın.' (10/Yunus, 38)

Yukarıdaki âyet ve benzeri âyetlerde (2/Bakara, 23; 11/Hûd, 13) meydan okuma üslûbu içerisinde muhataplardan “sûre” getirmelerinin istenmesinin sûre bütünlüğü ve bir sûrenin muhtevasına benzer bir muhtevâyı oluşturmanın imkansızlığı şeklinde anlamak mümkün müdür? Âyet-i kerimedeki sûre kavramının genellikle tefsir usûlündeki anlamıyla Kur’ân’ın 114 bölümünden her birine verilen bir isim -yorumladığı görülmektedir. Bu yoruma göre inkârcılardan Kur’ân’a benzer bir kitap (28/el-Kasas 49), onun sûrelerine benzer on sûre (11/Hûd 13), sûrelerine benzer bir sûre (10/Yûnus 38), onda bulunanlara benzer bir söz (52/Tûr 34) yapıp getirerek iddialarını ispat etmeleri istenmiş; ancak inkârcı Araplar bütün çabalarına rağmen bunu yapamamışlar, bir âyetin benzerini bile getirememişlerdir.⁷⁵ Bir başka yaklaşıma göre bu ve benzeri âyetlerdeki sûre kelimesinin Kur’ân’daki kullanımı ile daha sonraki dönemde kazandığı anlam farklıdır. Bu yoruma göre sûre kelimesinin Kur’ân’daki kullanımı, “tek seferde veya aynı konuyla ilgili olarak inzal edilen vahiy bölümü” şeklindedir. 24/Nûr, 1; 9/Tevbe, 124, 127; ve 47/Muhammed, 20. âyetlerde geçen sûre kelimesini “Kur’ân’ın 114 bölümünden biri” şeklinde anlamamanın mümkün görünmeyişi, Hz. Peygamberin bir namazın sadece bir rekatında Bakara, Âl-i İmran ve Nisa sûrelerini okuduğu ve benzeri

⁷³ aynı yer.

⁷⁴ Draz, a.g.e., s. 368.

⁷⁵ Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5. Basım, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014, c. 1, s. 88.

rivayetler değerlendirildiğinde sadece bir rekatta bu kadar “sûre”nin okunacağı bir namazı kılmak için hiçbir namazın “vaktinin” yeterli olmayışı gibi nedenlerle burada “sûre” kelimesinin Kur’ân ilimlerinin bir terimi olarak değil, belli bir konuyla ilgili olarak tek seferde inzal edilen vahiy bölümleri anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁷⁶

Sûre bütünlüğü yaklaşımında sûreler kendi içinde bir anlam bütünlüğü oluşturacak şekilde müstakil olarak incelenmiştir. Sûre bütünlüğü unsurlarının başında, sûrenin başının ve sonunun birbiriyle uyumlu olması gelmektedir. Bu nokta tenâsüb ilminde özellikle vurgulanmaktadır. Örneğin Zemahşerî, “*Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir*” (el-Mü’minûn 23/1) âyetiyle başlayıp, “*Şurası muhakkak ki kâfirler iflâh olmaz. Resûlüm de ki: Bağışla ve merhamet et rabbim! Sen merhametlilerin en iyisisin*” (23/Mü’minûn, 117-118) cümleleriyle biten Mü’minûn sûresinin bu konuda bir örnek olduğunu kaydetmektedir.⁷⁷

Sûrelerin başlangıç ve bitiş âyetleri mana yönünden birbirleriyle uyumlu oldukları kadar sûrenin muhtevası ile de uyum arz etmektedir. Kur’ân-ı Kerim’deki sûrelerin hemen hemen hepsi okuyucunun dikkatini çeken, ilgi ve merakını uyandıran âyetler ile başlamakta; aynı şekilde sûre sonlarındaki âyetler de sûrede ele alınan konunun tamamlandığını ima edercesine son söz mahiyetinde bir üslup ile sona ermektedir.⁷⁸ Örneğin Ankebut sûresi “*Elif Lâm Mîm. İnsanlar, “İnandık” demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannederler? Andolsun, biz onlardan öncekileri de imtihan etmiştik. Allah doğru söyleyenleri de mutlaka bilir, yalancıları da mutlaka bilir.*” âyetleriyle başlamakta, sûrenin devamında ise peygamber kıssaları aracılığıyla daha önce imtihan edilen kavimler ve akıbetleri aktarılmaktadır.

Sûrelerin muhtevası ile ismi arasında da münasebet kuran Bikâî, her sûrenin isminin o sûrenin maksûdunun tercümanı olduğunu, her şeyin isminin müsemmasıyla kendisi arasındaki münasebeti açığa çıkardığını ifade etmiştir.⁷⁹ Bu yorum sûre isimlerinin tevkîfi olduğunu kabul edenler açısından sûre bütünlüğünün bir göstergesi sayılabilir.

⁷⁶ Hasan Elik, Muhammed Coşkun, *İndirildiği Dönemin Işığında Kur’ân Tefsiri: Tevhit Mesajı*, 3. Basım, İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016, s. 528.

⁷⁷ Zemahşerî, a.g.e., c. 4, s. 254.

⁷⁸ Mustafa Çetin, “Havâtîmü’s-Süver”, *DİA*, c. 16, s. 526-527, <https://islamansiklopedisi.org.tr/havatimus-suver> (11.06.2019).

⁷⁹ Bikâî, *Masaidü’n-Nazar li-İşrâf alâ Makâsidi’s-Süver*, I-IV, Riyad: Mektebetü’l-Maârif, 1987, c.I, s. 79; Müslim, a.g.e., s. 41.

Sûre bütünlüğünün en önemli unsuru sûrenin belirli bir muhtevâ ve konu bütünlüğü çerçevesinde seyretmesidir. İlk bölümde konulu tefsir metodunun herhangi bir konuyu seçip Kur'ân'ın tamamında o konu ile ilgili ayetleri bir araya toplamak suretiyle konunun Kur'ân-ı Kerim'de ele alınış keyfiyetini tespit etme şeklinde uygulandığını söylemiştik. Bu metod yani konu merkezli çalışmalar, konulu tefsir metodunun ilk çeşidini ifade etmektedir. Konulu tefsir metodunun ikinci türü ise sûre merkezli konulu tefsir çalışmalarıdır. Muhammed Gazâlî'nin tabiriyle sûre merkezli konulu tefsir çalışması, sûrede işlenen konunun ve sûrenin baş tarafını sonuna hazırlayan, aynı zamanda sûre sonunun baş tarafını tasdik eden ya da hızlı bir tabirle bir bütün halinde sûrenin çerçevesini belirleyen gizli ağların bilinmesi amacıyla sûre üzerinde derin düşünmedir.⁸⁰ Bu bağlamda konulu tefsir çalışmalarının bu çeşidinin, muhtevâsı açısından sûre bütünlüğünü ele alan çalışmalar olduğu söylenebilir. Sûrelerdeki konu bütünlüğü bağlamında Süleyman Koçak, tevhit, nübüvvet ve ahiret gibi üç ana konunun gizli veya açık bir şekilde Kur'ân'ın tamamında olduğu gibi bir sûresinde hatta bir âyetinde bulunabilmesinin onun insicamını mükemmel kılan unsurlardan birisi olduğunu, müfessirlerin Kur'ân'ın nazım, i'câz ve insicamını açıklarken bu temel konulara değinerek her sûrenin, bunlardan biri veya birkaçıyla mutlaka ilgili olmasının yanında özel veya detay konularının, yani müstakil bir kimliğinin bulunduğu dikkat çektiklerini aktarmıştır.⁸¹ Bazı müfessirler, sûrelerin muhtevalarını tahlil ettikten sonra her sûrenin bir ana temasının olduğunu söylemiş, bu müfessirlerden Bikâî bu temayı *maksûd*, Seyyid Kutub *mihver*, Ferâhî *amûd*, Tabatabâî *garaz* şeklinde isimlendirmiştir. Farklı kelimeleri tercih etmiş olsalar da öyle görünüyor ki her biri bu kelimelerle benzer bir manayı kastetmektedirler.

İzzet Derveze, sûrenin muhtevâsı üzerinde çokça durmuş, sûre bütünlüğüne Mekkî ve Medenî sûrelerin kendilerine has karakteristik özellikleri, içerikleri ve üslûpları olduğu zaviyesinden yaklaşmıştır. Bu gerekçelerle mushaflarda Medenî olduğu belirtilen bazı sûrelerin Mekkî olduğu, daha geç indiği söylenen bazı sûrelerin daha erken, daha erken indiği söylenen bazı sûrelerin daha geç indiği, rivayetlerde Medine döneminde indikleri söylenen ve Mekkî sûrelere yerleştirilen bazı âyetlerin Mekke döneminde indiği, benzer şekilde Mekke döneminde

⁸⁰ Muhammed el-Gazzâlî, *Türâsuna'l-Fikrî fî Mizâni's-Ser' ve'l-Akl*, 5. Basım, Kâhire: Dâru's-Şurûk, 2003, s. 128.

⁸¹ Süleyman Koçak, "Tenâsübü'l-Kur'ân İlmi Açısından Kıyamet Süresinin İncelenmesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (331-369), 13/2-2009, s. 337.

indikleri söylenen ve Medenî sûrelere yerleştirilen bazı âyetlerin Medine döneminde indiği şeklindeki görüşleri tercih ettiğini ifade etmiştir.⁸²

Mustansır Mir, on dokuzuncu yüzyılda Kur'ân yorumunun geleneksel yöntemden ayrıldığını ve bu ayrılışın önemli bir göstergesinin de Kur'ân'daki sûrelerin bir bütünlük içerisinde olduğu görüşünün öne çıkması olduğunu ifade etmektedir.⁸³ Peş peşe gelen âyetler arasında münasebet olduğu fikri, sûre bütünlüğünün tefsir geleneğimizdeki izi olarak kabul edildiğinde sûre bütünlüğü tezi bu anlamda çok da yeni bir fikir gibi görünmeyebilir, ancak geleneğimizde âyetler arasında kurulan bağlantı müelliflerin sûrenin kendi iç bütünlüğü çerçevesinde bir yorum geliştirmelerine vesile olamamıştır. Mir'e göre birinci âyetle ikinci, ikinci âyetle üçüncü âyet arasında bağlantı kurmak suretiyle sûrenin tamamını tefsir eden Râzi'nin yöntemi dahi doğrusal atomcu (linear-atomistic) bir metod olarak tanımlanabilir. Sadece âyetler arasında bağlantı kuran böyle bir metodun ağaçlar için ormanı -âyetler için sûreyi- ihmal etmek anlamına geldiğini ve sûrelere organik yaklaşımın gelişmesine yardımcı olmayacağını ifade eden Mir, çalışmasında yirminci yüzyıl müfessirlerinden sûre bütünlüğü yaklaşımını benimseyen altı müfessirden⁸⁴ örnekler vermekte ve her birinin önce sûreleri bölümlere ayırmak sonra da bu bölümler arasında irtibat kurmak suretiyle analitik-sentetik bir yaklaşım benimsediğini dile getirmektedir. Sûrelerin belirli bölümlere ayrılarak tefsir edilmesi, modern dönemde yaygınlık kazanan bir tefsir metodu olmuştur. Örneğin Seyyid Kutub, Furkan sûresini âyetler arasındaki irtibat açısından dört bölüme, Derveze Tekvir sûresini iki bölüme ayırarak incelemiştir. Muhammed Abdullah Draz, en-Nebeu'l-Azîm adlı eserinde Bakara Sûresini bir mukaddime, bir hatime ve dört maksaddan oluşmak suretiyle altı bölüm halinde incelemiştir.

Burada Mustansır Mir'in sûre bütünlüğü yaklaşımına dair değerlendirmelerine yer vermek istiyoruz. Mir'e göre dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan pek çok müfessirin sûrelerin bütünlük oluşturduğu düşüncesini benimsemiş olması bu görüşün köklü bir görüş olduğunu söylemeyi mümkün kılmaktadır. Zira, ona göre bu müfessirlerin birbirlerinden etkilendiklerini gösteren herhangi açık bir kanıt mevcut değildir ve her biri bu görüşe

⁸² Muhammed İzzet b. Abdilhâdî d. Dervîş Derveze, *Kur'ân'ı Anlamada Usûl (el-Kur'ânü'l-Mecîd)*, çev. Vahdettin İnce, 5. Basım, İstanbul: Ekin Yayınları, 2017, s.121- 122.

⁸³ Mir, a.g.e, s. 211.

⁸⁴ Mustansır Mir'in makalesinde yer verdiği müfessirler şunlardır: Hindistan ve Pakistan bölgesinden Eşref Ali Tehânevî, Hamîdüddin Ferâhî ve Emin Ahsen Islâhî, Mısır'dan İzzet Derveze ve Seyyid Kutub, İran'dan Muhammed Hüseyin el-Tabatabâî.

birbirlerinden bağımsız bir şekilde ulaşmıştır. Sûre bütünlüğü yaklaşımı, tefsir geleneğine duyulan saygı ve benzeri nedenlerle dile getirilmemiş olsa da geleneksel atomcu yaklaşıma yönelik bir rahatsızlığın öteden beri var olduğu anlaşılmış olmaktadır. Yine ona göre ikinci olarak, bahsettiği altı müfessirin aynı yöntemi belirlemiş olması sûre bütünlüğü yaklaşımının Müslüman dünyaya ait bir yaklaşım olduğunun göstergesidir. Çünkü bu müfessirlerin Batıdan etkilendiği söylenemeyeceği gibi onların geleneksel arka planı da bu ihtimale engel olmaktadır. Batılıların ve Batılılaşmış Müslümanların Kur'ân'ın yapısına dair eleştirileri nedeniyle dolaylı yoldan bir Batı etkisinden söz edilebileceğini ifade eden Mir, asıl nedenin yirminci yüzyılda Müslümanların İslam'ı yeniden yorumlama çabasının ilk adımı olarak İslam'ın birincil kaynağı Kur'ân-ı Kerim'i yeniden yorumlama zorunluluğu hissetmiş olmalarına işaret etmektedir, ki bu da ikincil kaynaklara (hadis, sebeb-i nüzûl vb.) eleştirel gözle bakmayı ve sadece Kur'ânî nassın Kur'ân'ın manasının belirleyicisi olabileceği düşüncesini beraberinde getirmiştir. Üçüncü olarak, sûre bütünlüğü yaklaşımını benimseyen müfessirlerin yaklaşımı birebir aynı olmamıştır. Örneğin Tehânevi tarafından geleneksel tefsir birikimi önemsenirken Ferâhi, Islâhi ve Seyyid Kutub'un Kur'ân'ın bağlam temelli yorumlanmasının lehine sıklıkla esbâb-ı nüzûlü reddettiği görülür. Mir, bu noktada sûrenin bir bütünlük oluşturduğu tezinin, bu yaklaşımın Kur'ân çalışmaları için yeni bir metod geliştirip geliştirmedigine bakılarak test edilebileceğini nakleder; bu tezin Kur'ân'ın âyetleri ve pasajları arasında makul bağlar kurmaya yardım edebilecek bir tekniği doğurup doğuramayacağı ve başka şekilde elde edilemeyecek bir anlamın bu tez ile elde edilip edilemeyeceği sorularını gündeme getirir. Dördüncü olarak Mir; Goldziher'in bir tespitinden hareketle müfessirlerin parçacı yaklaşımının hem ilk dönemde hem de sonraki dönemlerde Kur'ân'ın farklı tefsirleri olmasına ve aynı âyetlerin birbiriyle çelişen tefsirlerinin mevcut olmasına neden olduğunu söylemiştir. Mir, her farklı yorumun müslüman âlimler tarafından Kur'ân'ın zenginliğinin bir kanıtı olarak görüldüğünü aktarmış, fakat asıl gerçeğin parçacı ilkenin uygulanması nedeniyle Kur'ân'ın zengin katmanlı bir pasta yerine şekilsiz ve karmaşık bir hamur kütesine çevrilmesi şeklinde zuhur ettiğini, sûrelerin bir bütünlük oluşturduğu ilkesi uygun bir biçimde geliştirildiği takdirde garip ve tutarsız yorumların önüne geçilmiş olacağını ve Kur'ân'ın daha sahih ve yararlı yorumunun elde edilebileceğini ifade etmiştir.⁸⁵

⁸⁵ Mir, a.g.e., s. 217-220.

2.5. Sûre Bütünlüğü ve Konulu Tefsir Meselesine Eleştirel Bakış

Tenâsüb ilmine getirilen eleştiriler ile sûre bütünlüğü yaklaşımına getirilen eleştirilerin benzer olduğu görülmektedir. Zira ikisinde de akıl ve muhakeme boyutu ön plandadır. Konulu tefsir çalışmalarında, müfessirin çoğunlukla aktif bir fonksiyona sahip olması nedeniyle bir âyetin, şu konuyla ilgili değil de bu konuyla ilgili olduğunun belirlenmesi, özellikle birden fazla konuyla ilişkilendirilmesi mümkün ve muhtemel olan bir âyetin ya da pasajın tek bir konuyla ilişkilendirilip sınırlandırılmasının âyetin anlam alanını daraltıcı bir faaliyet olup olmaması gibi problemleri beraberinde getirmektedir.⁸⁶

Sûreleri kendi bütünlüğü içinde anlamak hususunda akıl ve muhakemeye ihtiyaç duyulması, bütünlük tespit edilirken kurulan bağlantıların kişiden kişiye değişebilmesini ve zorlama bağlantılar kurulabilmesini mümkün kılmaktadır. Halis Albayrak, aklın buradaki görevinin Kur'ân parçaları arasında -yeni bağlar kurgulamak değil- esasen mevcut olan bağlantıları tespit etmek ve bu parçalardaki açıklayıcı unsurları bulup çıkarmak olduğunu söylemiştir. Ona göre bu bağlantıların bazıları açık, bazıları ise fevkalâde ciddî bir zihnî konsantrasyon gerektirecek seviyede kapalı olabilmektedir ve bazı âyetlerde Kur'ân üzerinde derin derin düşünülmesinin istenmesinin ve Kur'ân okumanın ibadet oluşunun hikmetlerinden biri de budur.⁸⁷

Akıl ve muhakemenin ön plana çıkarılması tenâsüb ilminde olduğu gibi burada da sebep-i nüzûlün ikinci plana atılmasını beraberinde getirmektedir. Zira sebep-i nüzûlü dikkate almak bir ön kabul ile yorumlamayı beraberinde getirmektedir.

Sûre bütünlüğü yaklaşımının yapısalcı metin analizi yöntemine benzer özellikler göstermesi yöntemin bir başka eleştiri alan yönüdür. Muhammed Coşkun'a göre yapısalcı analizde metin, masa başında ve bir kurgu uyarınca yazılmış bir "bütün" olarak telakki edildiği için, Kur'ân'ın metin dışı, metin ötesi yapısı, kitap olmaktan ziyade hitap olarak ele alınması, en azından tefsir faaliyeti sırasında bu özelliğinin göz önünde bulundurulması gerekliliği ihmal

⁸⁶ Güven, a.g.e., s. 451.

⁸⁷ Halis Albayrak, a.g.e., s. 58.

edilmektedir.⁸⁸ Coşkun'a göre henüz yeterince güçlü örneklerinin ortaya konulamamış olması konulu tefsirin bir başka zayıf yönüdür.⁸⁹

Mustansır Mir, sûre bütünlüğü yaklaşımına dâir şu sözleriyle âdetâ tezimizin ilerleyen bölümlerinde ele alacağımız, Tevrat ve İncil üzerine yapılan çalışmaların devamı olarak ortaya çıkan ve tefsir ilminde yeni bir çalışma alanı olan Kur'ân metnindeki simetrik kompozisyon odaklı çalışmaları öngörmüş gibidir:

*Kur'ân sûrelerinin bir bütün olduğu görüşü köklü ve yerinden edilmesi zor görünmekle birlikte ne tür yol ya da yollarla gelişeceği de tamamen açık değildir. ... Müslüman tefsir düşüncesinde ortaya çıkan bu yeni yaklaşımının Batılı akademik dünyada nasıl bir yer bulacağını görmek de ilginç olacaktır. Bir taraftan Batılı âlimler bu gelişmeyi görmezden gelemekten öte yandan Müslüman âlimler bu gelişmenin bütünlüğünü sağlama girişimlerinde Kur'ân'ın kompozisyonu ile ilgili Batılı teorileri ihmal etmeyi göze alamayacaklardır.*⁹⁰

⁸⁸ Coşkun, a.g.e., s. 67.

⁸⁹ a.g.e., s. 70.

⁹⁰ Mir, a.g.e., s. 221-220.

İKİNCİ BÖLÜM:

HALKA KOMPOZİSYONUNUN TANIMI, TARİHÇESİ ve ÖRNEKLERİ

Dil, insanoğlu için sadece anlık isteklerini, duygu ve düşüncelerini dile getirmeye yarayan bir iletişim aracı değil, aynı zamanda kendini ifade etmenin bir yoludur. Güzele meftûn olan insan, yüzyıllardır günümüzde “edebi sanatlar” başlığı altında değerlendirilen teknikleri kullanmak suretiyle, konuşurken ve yazarken seçtiği sözcükleri tezyin etmiş ve böylece anlattıklarının daha etkili olmasını sağlamaya çalışmıştır. Benzer nedenlerle kullanılmış olan halka kompozisyonu tekniği, önce sözlü kültür sonra da yazılı kültür döneminde anlatımın hem biçim hem de mana yönünden zenginleştirilmesinde kullanılan tekniklerden biri olmuştur.

1. HALKA KOMPOZİSYONUNUN TANIMI

1.1. Halka Kompozisyonu ve Benzeri Simetrik Yapılar

Halka kompozisyonu (ring composition), “bir ana fikir ile başlatılan, bu ana fikrin geliştirilmesiyle devam eden ve sonucun başlangıca bağlanması suretiyle sona erdirilen paralel sistemlerin oluşturduğu bir yapı”dır.⁹¹ Başlangıç ve sonuç bölümleri bir araya gelerek bir çember görüntüsü oluşturduğu için bu isim verilmiştir.⁹² Halka kompozisyonunu basitçe A-B-A’ şeklinde sembolleştirmek mümkündür. Bu sembolleştirmede A metnin giriş bölümünü, B gelişme bölümünü A’ de sonuç bölümünü temsil etmektedir. Sonuç bölümü ve giriş bölümü birbiriyle uyumlu olduğundan dolayı farklı bir harfle değil A’ şeklinde gösterilmiştir. Metindeki gelişme bölümünde genellikle pek çok farklı konuya değinildiğinden bu sembolleştirme -örneğin A-B-C-D-C’-B’-A’ şeklinde- daha da detaylandırılabilir.

Halka kompozisyonuna benzeyen başka simetrik yapılar da mevcuttur. Bu yapıların başında gelen paralelizm (parallelism, paralel kompozisyon), “benzer şekilde inşa edilmiş cümleciklerin, cümlelerin veya satırların, birbirleriyle eşleşecek veya aralarında bazı münasebetler olduğunu gösterecek şekilde bir araya getirilmesi”dir. 18. yüzyıl İngiliz nesrinin

⁹¹ Mary Douglas, *Thinking in Circles: An Essay on Ring Composition*, New Haven and London: Yale University Press, 2007, x.

⁹² Anonim, “*Chiastic structure*”, https://en.wikipedia.org/wiki/Chiastic_structure, Erişim tarihi: 27.05.2019.

önemli bir aracı olan paralelizmde genellikle aynı sözdizimsel formların tekrarlanmasıyla dengeli bir düzen elde edilir.⁹³

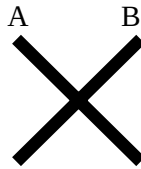
“**Başkalarını** *mutlu etmek* istiyorsan merhametli ol.

Sen *mutlu olmak* istiyorsan şefkatli ol.” (Dalai Lama)⁹⁴

(A-B-C-D-A’-B’-C’-D’)

A: Başkalarını	A’: Sen
B: mutlu etmek	B’: mutlu olmak
C: istiyorsan	C’: istiyorsan
D: merhametli ol.	D’: şefkatli ol.

Kiazm (chiasmus, chiasm) ise “iki paralel cümleden birinci cümledeki terimlerin sırasının ikinci cümlede tersine çevrilmesiyle oluşturulan bir anlatım türü”dür. Dolayısıyla kiazm, bir çeşit ters çevrilmiş paralelizm (reversed parallelism, inverted parallelism) olarak tanımlanabilir.⁹⁵ Kiazmın olağanı, olağanüstü yapan dilbilimsel konuşma tekniklerinden biri olduğu,⁹⁶ bütün dönemlerin nesirlerinde bulunduğu ancak özellikle 18. yüzyıl İngiliz şiirinde yaygın olduğu ifade edilmiştir.⁹⁷ “Çapraz şekilde düzenlemek” anlamına gelen Yunanca khiasmós kelimesine (χιάσμα) dayandırılan bu tekniğe⁹⁸ Yunan alfabesinin bir harfi olan chi’ye (χ) atıfta bulunulmak suretiyle, sözcüklerin çapraz sıralanarak düzenlemesine işaret ettiği için kiazm ismi verilmiştir.⁹⁹

⁹³ Chris Baldick, *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*, 2. Basım, New York: Oxford University Press, 2001, s. 183.

⁹⁴ Simetrik yapıları ele alan çalışmalarda, birbirleriyle ilişkili olan kelimeler aralarındaki münasebetin daha kolay algılanması için aynı tipografik üsluplarla (altı çizili, kalın, italik vb.) yazılmaktadır. Bu nedenle çalışmamızdaki örneklerde de bu üslup kullanılacaktır. Dolayısıyla örneklerimizdeki kelimelerin yazım özellikleri vurgu vb. anlamlar ifade etmemekte, bu özelliklerin genel kullanımından farklılık arz etmiş olmaktadır.

⁹⁵ James L. Bailey and Lyle D. Vander Broek, *Literary Forms in the New Testament*, Louisville: Westminster/John Knox, ty., s. 49

⁹⁶ Dunya Muhammad Miqdad I’jam, Zahraa Adnan Fadhil, “*Chiasmus as a Stylistic Device in Donne’s and Vaughan’s Poetry*”, *Journal of Education and Practice* (43-52), cilt: 7, sayı: 26, 2016, s. 43.

⁹⁷ Baldick, a.g.e., s. 38.

⁹⁸ Anonim, “*Chiasmus*”, *Oxford Living Dictionaries*, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/us/chiasmus>, Erişim tarihi: 28.05.2019.

⁹⁹ Baldick, a.g.e., s. 38.

B' A'

Bu basit formun yaygın ve önemli bir çeşidi, kiazmin bileşenleri tek sayıda olduğu zaman ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, kiazmin merkezinde paralel bileşenleri ayıran tek bir bileşen yer almaktadır.¹⁰⁰ Dolayısıyla kiazmin literatürde hem halka kompozisyonu hem de ters çevrilmiş paralelizm anlamında kullanıldığını söylemek mümkündür. Diğer paralelizm biçimlerinden ayrı olarak kiazmin farklılığını ve edebi metinde diğer önermeler tarafından geliştirilen önemli bir temaya odaklanıldığını net bir biçimde algılamayı kolaylaştırdığı için ABXB'A' veya ABXX'B'A' gibi bazı gösterimlerde merkezi bileşen X ile ifade edilmiştir.¹⁰¹

Örnek: Paralelizm

İsrail, *Mısır'dan* çıktığında,

Yakup'un soyu, *yabancı bir halktan* ayrıldığında (Mezmurlar, 114)
(ABC/A'B'C')

A: İsrail

A': Yakup'un soyu

B: Mısır'dan

B': yabancı bir halktan

C: çıktığında

C': ayrıldığında

Örnek: Kiazm, ters çevrilmiş paralelizm

“Kazananlar asla vazgeçmez, vazgeçenler asla kazanamaz.” (A-B-B'-A')

A: Kazananlar

B: asla vazgeçmez,

B': Vazgeçenler

A': asla kazanamaz.

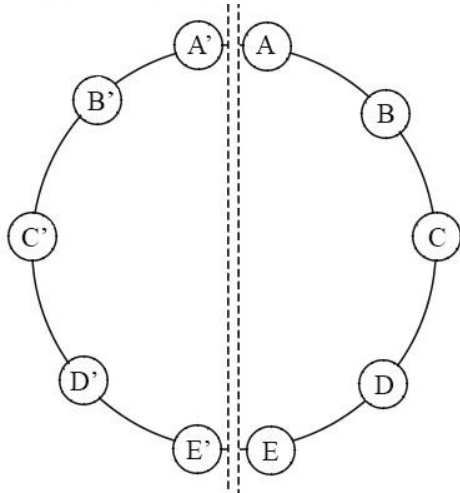
Genellikle antik ve dini metinlerden bahsedildiğinde kullanılan kiazm kavramı, modern zamanlarda *epanodos*, *içe dönük paralelizm (introverted parallelism)*, *genişletilmiş içe dönüklük (extended introversion)*, *ortak merkezlilik (concentrism)*, *chi (χ) formu*, *zarf yapısı (envelope construction)*, *delta formu* gibi terimlerle de ifade edilmiştir.¹⁰² Son dönem

¹⁰⁰ Bailey ve Broek, a.g.e., s. 49-50.

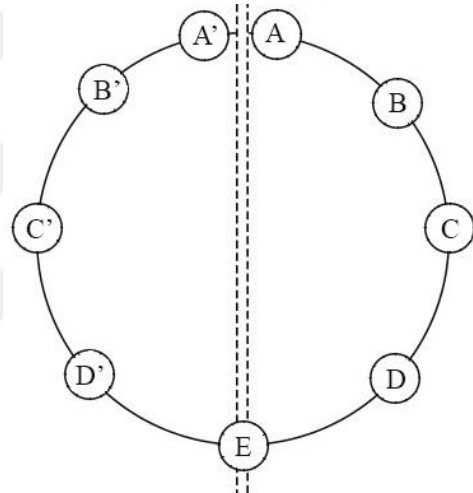
¹⁰¹ Brad McCoy, *Chiasmus: An Important Structural Device Commonly Found in Biblical Literature*, CTS Journal (18-34), Fall 2003, s. 20.

¹⁰² John Welch, “Introduction”, *Chiasmus in Antiquity: Structures, Analyses, Exegesis*, Maxwell Institute Publications 22, 1998, s. 4. (<https://scholarsarchive.byu.edu/mi/22>, Erişim tarihi: 28.05.2019.)

çalışmalarda ise “ring composition” (halka kompozisyonu) kavramı öne çıkmıştır. Mary Douglas (2007), John Myres’in (1954) “merkezi bir noktaya kadar yukarı doğru giden, sonra bir dönüş yapan, kapı üzerindeki geniş açılı alınlıklar gibi diğer tarafta adım adım aşağı inen yazım türü” şeklinde tanımladığını aktardığı “pedimental” kavramının kiazm ile aynı anlama geldiğini ve genellikle kısa yazılar için kullanıldığını, kendisinin daha uzun yazılar için halka kompozisyonu terimini kullandığını ifade etmekte, kiazm ile halka kompozisyonu arasındaki farkın bir verandadaki dekorasyon ile evin yapısı arasındaki fark gibi olduğunu söylemektedir.¹⁰³ “Raymond Farrin ise kiazm teriminin daha çok İncil metinlerine yönelik çalışmalarda halka kompozisyonu anlamında kullanıldığını dile getirmektedir.”¹⁰⁴

Şekil 1. Çift sayıda bileşenli kiazm (chiasmus)

Şekil 2. Tek sayıda bileşenli kiazm (chiasmus)

Ters çevrilmiş paralel kompozisyon (inverted parallelism)
Ayna kompozisyonu (mirror composition)

Halka kompozisyonu (ring composition)
Eş merkezli kompozisyon (concentric composition)

İngiliz edebiyatı ile ilgili kaynaklarda simetrik yapılarla ilgili çok sayıda anlatım tekniğinden bahsedilmektedir. Bu çalışmada sadece konuyla doğrudan ilgili olan ve en çok bilinen kavramlara yer vermeyi yeterli gördük. Konuyla ilgili Türkçe çalışmalarda *paradigmatik yapı*,¹⁰⁵ *karşıt yansımali yapı*, *soğansı yapı*,¹⁰⁶ *eş merkezli yapı*, *ayna yapısı*,¹⁰⁷

¹⁰³ Douglas, a.g.e., s. xiii.

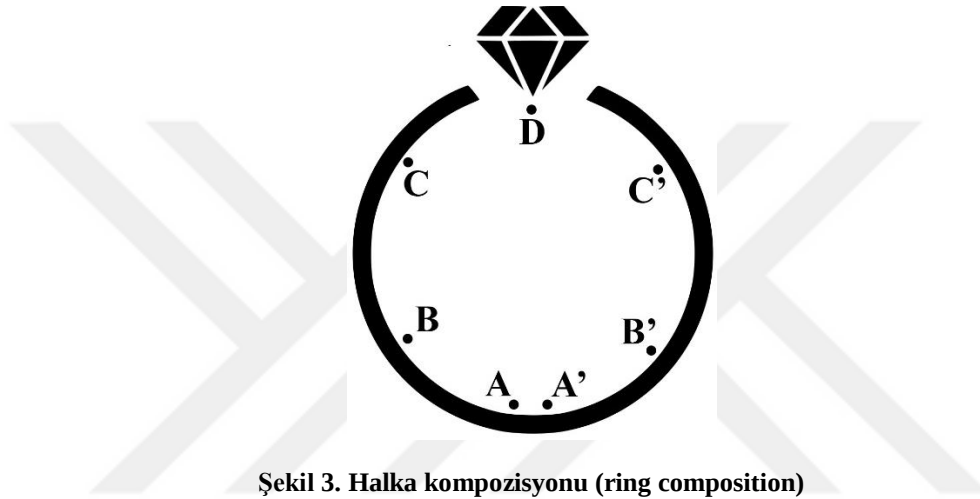
¹⁰⁴ Raymond Farrin, *Abundance From Desert*, New York: Syracuse University Press, 2011, s. xvii.

¹⁰⁵ Soner Gündüzöz, Kur'an Anlatımında Paradigmatik Yapı: Yusuf Kıssası Örneği, *Ekev Akademi Dergisi* (61-73), yıl: 8, sayı: 18 (Kış 2004); a. mlf, Musa Kıssasının Paradigmatik Yapısı, *Ekev Akademi Dergisi* (281-296), yıl: 8, sayı: 19 (Bahar 2004).

¹⁰⁶ Soner Gündüzöz, Kur'an Anlatımında Paradigmatik Yapı: Yusuf Kıssası Örneği, *Ekev Akademi Dergisi* (61-73), yıl: 8, sayı: 18 (Kış 2004), s. 64.

¹⁰⁷ Esra Gözeler, Kur'an'ın Retorik Analizi: 101 Kâria Süresi Örneğinde Michel Cuypers'in Kur'an'ı Anlama Metodu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (331-348), 51:2 (2010).

çiaistik yapı,¹⁰⁸ *çiasmus*,¹⁰⁹ *çaprazlama*,¹¹⁰ *ters yineleme*¹¹¹ şeklinde tercümelerine rastladığımız kiazım kavramı, çalışmamız süresince son dönemlerde aynı anlamda kullanılan “ring composition” kavramının tercih ettiğimiz çevirisi olarak “halka kompozisyonu” şeklinde ifade edilecektir. Ring kelimesinin “yüzük” anlamına gelmesinden hareketle “yüzük kompozisyonu” şeklinde tercüme etmek de mümkündür. Zira, “ring composition” ifadesiyle merkezde vurgulanmak istenen, yani halkanın merkezindeki konu yüzüğün taşına benzetilmiş olmaktadır.¹¹²

Şekil 3. Halka kompozisyonu (ring composition)

1.2. Halka Kompozisyonunun Yapısı

Mary Douglas, bir metinde halka kompozisyonunun uygulanmış olmasının minimum kriteri olarak *sözün başı ve sonunun uyumlu olması* şartını öne sürer. Ona göre, sözün başı ile sonunu birleştirmek, âdeta anlatılan her şeyi bu iki bölüm arasında muhafaza eden bir zarf meydana getirir.¹¹³ John Welch, bir metinde halka kompozisyonu olup olmadığını tespit edebilmek için on beş kriterden bahsetmiş,¹¹⁴ Douglas ise ulaşabildiği metinlerde sıklıkla karşısına çıkan özellikleri maddeler halinde listelemiş ve yedi kriter ortaya koymuştur.

¹⁰⁸ İsmail Albayrak, Kur’ân ve Anlatı(m) Bilim, *Ekev Akademi Dergisi* (87-103), yıl: 6, sayı: 13 (Güz 2002); a.mlf, 11-12 Ekim 2001’de Londra’da Yapılan Kur’ân, Metin, Çeviri ve Yorum (The Qur’an, Text, Translation and Interpretation) Adlı Konferanstan Genel İzlenimler, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (221-239), 4/2001.

¹⁰⁹ Neal Robinson, Müminün Süresinin Yapısı ve Tefsiri, çev. İsmail Albayrak, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (185-206), 9/2004.

¹¹⁰ Ünsal Öznlü, *Değişbilimde Dil Yapıları ve Şiir İncelemeleri*, s. 8,

https://www.academia.edu/5788184/Deyi%C5%9Fbilimde_Dil_Yap%C4%B1lar%C4%B1_ve_%C5%9Eiir_%C4%B0ncelemeleri, erişim tarihi: 2 Haziran 2019.

¹¹¹ Kâmile İmer, Ahmet Kocaman, A. Sumru Özsoy, *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011, s. 311.

¹¹² Douglas, a.g.e., s. 32.

¹¹³ Douglas, a.g.e., s. 1.

¹¹⁴ John Welch, *Chiasmus Bibliography*, Maxwell Institute Publications 21, 1999, s. 2-5. (<https://scholarsarchive.byu.edu/mi/21>, Erişim tarihi: 28.05.2019.)

Douglas’ın birinci kriterine göre, her metin ana bir temayı vurgulayan, ana karakterleri, zamanı ve mekânı tanıtan bir *giriş bölümü* (*serim*¹¹⁵) ile başlar, bu bölümün tonu genellikle yumuşak ve esrarengizdir. Burada uyulması gereken bir emir, itiraz edilmesi gereken bir şüphe anlatılıyor olabilir. Halka kompozisyonunun ikinci belirgin özelliği metnin *iki yarıya bölünmesidir*. Bu iki parça, ilkinde başlangıçtan ortaya doğru bir gidiş, ikincisinde ise ortadan başlangıca doğru bir dönüş bulunan hayali bir çizgi çizer. Üçüncü özellik, bölünen bu iki yarının *paralel birimler* şeklinde düzenlenmesidir. Bir tarafta yer alan birimlerin her biri diğer tarafta kendisine karşılık gelen birimler ile eşleştirilmelidir. İki yarının paralel bölümler halinde yapılandırılabilmesi için her bir yarıdaki *birimleri birbirinden ayıran işaretler* gerekir. Okuyucunun bir birimin bitip diğerinin başladığını net bir şekilde ayırt edebilmesi için anahtar kelimeler, nakarat tarzı tekrarlar ve belirgin değişimler kullanılabilir. Beşinci özellik, halkanın dönüş noktasının yani *merkezinin iyice vurgulanmasıdır*. ABCB’A’ şeklindeki bir anlatımda orta nokta olan C birimi her iki yarıyla da uyumlu olmalıdır. Bazen, halka kompozisyonu şeklindeki bir metnin birimleri de halka şeklinde düzenlenebilir ve böylece *halka içinde halka* oluşur. Douglas’ın tespit ettiği yedinci ve son özellik ise metnin *sonuç* kısmı ile başlangıç kısmının uyumlu olacak şekilde bitirilmesidir. Bu uyum da yine anahtar veya benzer kelimelerin, benzer temaların kullanımıyla sağlanabilir.¹¹⁶

Halka kompozisyonunun iki paralel bölümü oluşturan birimleri arasında eş anlamlılık, zıt anlamlılık, kelime tekrarları, aynı kökten gelen kelimelerin kullanımı gibi bağlantılar bulunabilir. İyi döndürülmüş bir halkanın ana göstergelerinden biri, anlamı merkeze yüklemesi ve merkez ile başlangıç arasında yapılan bağlantılardır. En önemli birim halkanın merkezidir. Zira anlatılmak istenen şeyin vurgulandığı bu bölüm, anlatımın doruğa ulaştırılarak adeta bir yüzüğün taşı gibi parlatıldığı noktadır. Asıl mesaj burada verilir.

Kısa pasajlarda halka kompozisyonunun tespiti daha kolaydır; çünkü kısa pasajlar kendilerini ifşa ederler,¹¹⁷ aynı kökten gelen kelimeler ve bu kelimelerin dizilişi simetriyi hemen hissettirir. Örneğin;

¹¹⁵ Serim; ed. Oyun, roman, hikâye, masal vb. anlatı türlerinde kişilerin ve çevrenin tanıtıldığı, konunun, olayın anlatılmaya başlandığı bölüm. (Türk Dil Kurumu, Online Güncel Türkçe Sözlük, erişim tarihi: 28.05.2019)

¹¹⁶ Douglas, a.g.e. s. 36.

¹¹⁷ Welch, “Introduction”, *Chiasmus in Antiquity: Structures, Analyses, Exegesis*, s. 6.

A: Açtığını

B: kimse kapayamaz

B': kapattığını

A': kimse açamaz. (Yeşaya, 22:22)

Halka kompozisyonu uzun metinlerde de uygulanmıştır; bir paragraf, bir kıssanın baştan sona anlatımı gibi uzayan pasajlarda da gösterilmiştir. Kitab-ı Mukaddes'teki Çölde Sayım, Levililer, Matta, Yuhanna gibi büyük bölümler, hatta Kitab-ı Mukaddes'in ilk altı kitabında (heksakök) bir bütün şeklinde mevcut olduğu ifade edilmiştir. Ancak, kısa metinlerde halka kompozisyonunu tespit etmek çok daha kolayken, uzun metinlerde bu tespit için ciddi anlamda çaba harcamak gerekebilir.

Halka kompozisyonunun bileşenlerini daha iyi görebilmek için halka kompozisyonu yapısına sahip olduğu ifade edilen Yaratılış 22:1-18. âyetleri incelemek faydalı olacaktır. Bu bölümde İbrahim'in oğlu İshak'ı kurban etmesi hadisesi anlatılmaktadır.¹¹⁸ Anlatım, on iki bölüme ayrılmıştır. 1 numaralı bölüm giriş, 12 numaralı bölüm sonuç, 7 numaralı bölüm merkez yani vurgulanmak istenen bölüm, diğer bölümler ise iki yarının 1-12, 3-11, 4-10, 5-9, 6-8 şeklinde eşleştirilen diğer bölümlerini temsil etmektedir.

¹¹⁸ İslam geleneğinde Hz. İbrahim'in kurban ettiği oğlu İshak (as) değil, İsmail'dir (as).

	1. Tanrı İbrahim'i sınırlar ve ona "İbrahim", diye seslenir. İbrahim de "Buradayım" diye cevap verir. (1)	
2. Tanrı İbrahim'e biricik oğlunu yakmalık sunu olarak sunmasını söyler. (2)		12. Melek İbrahim'e ikinci kez seslenir ve biricik oğlunu esirgemediği için Rabbin onu kutsayacağını söyler. (15-18)
3. Tanrı'nın emrini yerine getirmek için hazırlık yapılır, İbrahim gideceği yeri uzaktan görür. Uşaklarına bulundukları yerde kalmalarını söyler. (3-5)		11. İbrahim o yere "Yahve yire" (Tanrı sağlar) adını verir. (14)
4. İbrahim, yakmalık sunu için hazırladığı odunları İshak'a yükler. (6)		10. İbrahim koçu yakmalık sunu olarak sunar. (13c)
5. Oğlu İbrahim'e "Baba" diye seslenir ve İbrahim "Buradayım" diye cevap verir. Oğlu sunulacak kuzunun nerede olduğunu sorar. İbrahim onu Tanrı'nın sağlayacağını söyler. (7-8)		9. İbrahim çevresine bakınca bir koç görür. (13b)
6. Tanrı'nın söylediği yere varınca İbrahim oğlunu yere yatırır, onu boğazlamak için uzanıp bıçağı alır. (9-10)		8. Melek İbrahim'e çocuğa el uzatmamasını, Tanrı'dan korktuğunun anlaşıldığını söyler. (13a)
	7. Melek gökten "İbrahim, İbrahim" diye seslenir, İbrahim "Buradayım" diye cevap verir. (11)	

Tablo 1. İbrahim'in Denenmesi (Yaratılış, 22:1-18) ¹¹⁹

Douglas, bu anlatımın içinde İbrahim ve oğlunun konuşmalarının yani ilk yarının beşinci bölümünün kendi içinde ayrı bir halka kompozisyonu daha oluşturduğunu söyler. Büyük halkanın içindeki bu küçük halka ise şu şekilde tespit edilmiştir:¹²⁰

A: İkisi birlikte yürümeye devam ettiler. (6)

¹¹⁹ Douglas, a.g.e., s. 20.

¹²⁰ a.g.e., s. 24.

B: İshak “Baba!” dedi.

C: İbrahim, “Evet, oğlum!” diye yanıtladı. (7)

B’: İshak, “Ateşle odun burada, ama yakmalık sunu kuzusu nerede?” diye sordu.

C’: İbrahim, “Oğlum, yakmalık sunu için kuzuyu Tanrı kendisi sağlayacak” dedi. (8)

A’: İkisi birlikte yürümeye devam ettiler.

Halka kompozisyonu yapılarında anlatım art arda gelen, sıralı bir yapıya değil, birbirine karşılık gelen birimler şeklinde eş görünümlü (sinoptik) bir yapıya sahiptir. Safavi ve Weightman’a göre paralellizm ve halka kompozisyonunda ardışık dizilimi değil de eş görünümlü yapının prensiplerini kullanmak, ani kesintilere, beklenmedik ara sözlere, bağlantısız geçişlere ve tekrarlarla maruz kalan, kısaca plansız algılanabilecek bir metin üretilmesi sonucunu doğurur. Bu nedenle, bu tür çalışmaların öz sunumu bir şekilde metinlerinin kararsız ve düzensiz görünümünü haklı çıkaracaktır.¹²¹

1.3. Halka Kompozisyonunun Fonksiyonları ve Anlatıma Katkısı

Halka kompozisyonunun sözlü kültürün hâkim olduğu dönemde ezberleme ve ezberlenenleri hafızada uzun süre tutma amacına hizmet ettiğini belirtmiştik. Bu anlatım tekniğinin fonksiyonlarına dair başka yorumlar da yapılmıştır. Douglas, bir dilbilimci olan Roman Jakobson’un (1982), paralel biçiminde düşünmeyi dil, dilbilgisi ve beyin arasındaki ilişkinin doğasında var olan bir yetenek olarak tanımladığını aktarır. Jakobson, beynin ilişkiler kurarak ve onları tanıyarak öğrendiğini söyler, böylece halka kompozisyonunun öğretici olma özelliğini ortaya koyar. Parçalara ayırmak, aralarındaki benzerlikleri görmek, parçaları eşleştirmek, yaratıcılığın esasıdır.¹²²

Welch’e göre çoğu zaman ne söylendiği nasıl söylendiğinden daha önemli değildir.¹²³ Halka kompozisyonu, sözlerin ifade ediliş biçimini başka bir kalıba sokmuş; bu nedenle anımsatıcı etkisinin yanında retorik bir araç olarak ve anlatımı süslediği için sanatsal ve estetik bir form olarak da görülmüştür.¹²⁴ Max Nänny (2006), halka kompozisyonunun eski sentetik

¹²¹ Seyed Ghahreman Safavi ve Simon Weightman, *Rumi’s Mystical Design: Reading the Mathnawi, Book One*, (ed Seyyid Hüseyin Nasr), New York: Sunny Press, 2009, s. 226.

¹²² Douglas, a.g.e., s. 72.

¹²³ Welch, a.g.e., s. 6.

¹²⁴ Ellie Assis, Chiasmus in Biblical Narrative: Rhetoric of Characterization, *Prooftexts* (273-304), Ekim, 2002, s. 273.

(çekimli) dillerde yalnızca süsleyici ve anımsatıcı olduğunu, ancak daha sonra modern İngilizce gibi daha analitik (çözümlemeli) dillerde anlamsal işlevler geliştirdiğini ifade etmektedir.¹²⁵ Antik çağda güzellik ile form neredeyse eşanlamli görüldüğü için biçimsel kalıpların kullanımı da ön plana çıkmaktaydı.¹²⁶ Dolayısıyla halka kompozisyonu biçimsel bir kalıp olarak anlatımı süslemek sûretiyle şekli bir unsur işlevi de görmüştür.

Halka kompozisyonunun süsleyici etkisiyle anlatımı güzelleştirerek söz sahibinin prestij kazanmasına yardımcı olduğu için de ön plana çıktığı düşünülmektedir. Douglas, sözlü kültürlerde, edebî becerilerde yetkinliğin çok değerli görülmesini yaşamı nispeten basit olan bu insanların halka kompozisyonu gibi karmaşık ve zor bir yapıyı tercih etme nedenlerinden birisi olarak göstermektedir. Ona göre, prestij için yarışmak, bu tür toplulukların bazı ortak değerlerde uzlaşmalarına yardımcı olan ve toplumu bir arada tutan itici güçlerden biriydi. Zira yarışmayı kazanan, büyük bir taraftar kitlesi, otorite ve itibar elde edebiliyordu. Basit simetrisiyle birlikte karmaşık bir bütünlük teşkil eden halka kompozisyonu, basit teknoloji ve zayıf koordinasyona sahip olan toplumlarda otorite ve prestij kaynağı olabiliyordu.¹²⁷ Ayrıca bu gibi toplumlar da sıradan bir konuşma ile yüksek nitelikli bir konuşma arasındaki farkı görmek istemekteydiler. Bu nedenle tören konuşmaları, zafer geceleri, cenaze merasimleri ve neşeli kutlamalarda halka kompozisyonunu kullanmışlardı. Aynı zamanda, köklü efsaneleri ciddiyetle okumak ya da başıboş dolaşan ozanları dinlemek bu basit toplumlar için eğlenmenin yaygın bir formunu teşkil etmekteydi.¹²⁸ Dolayısıyla halka kompozisyonunu sözlü kültür döneminde ön plana çıkaran etkenlerden bir başkası da eğlence vesilesi olmasıydı.

Bir anlatı çerçevesinde ortaya çıkabilecek farklı yorumlara sınırlama getirmesi halka kompozisyonunun anlatıma katkısı olarak yorumlanmıştır. İncil yazarlarının, edebî birimin sınırlarını koordine etmek, birleştirmek ve sınırlamak için halka kompozisyonu kullandığı ifade edilmiştir.¹²⁹ Mary Douglas, analogilerin sınırsız olduğunu ve bir analogi modeli olarak halka kompozisyonunun kelimelerin çoklu anlamlarını sınırlandırdığını söylemiştir. Douglas, halka kompozisyonunun anlatıma kattığı üç şeyden bahsetmektedir: Birincisi; halka kompozisyonu yabanî kelimeleri ehlîleştirir ve o kelimelerin anlamlarını çerçevelerine sıkıca bağlar,

¹²⁵ Max Nänny, "Chiasmus in literature: Ornament or function?", *Word & Image: A Journal of Verbal/Visual Enquiry*, 4:1, 51-59, s. 51-52.

¹²⁶ Welch, a.g.e. s. 8.

¹²⁷ Douglas, a.g.e., s. 28-29.

¹²⁸ Douglas, a.g.e., s. 27.

¹²⁹ Ellie, a.g.e., s. 273.

belirsizliği kontrol altına alır ve karışıklığı giderir. İkincisi; kelimelerin ikili anlamı üzerine oynayarak referans aralığını derinleştirir. Halka kompozisyonunun üçüncü fonksiyonu da bir oyun gibi algılanmasıdır. Halka kompozisyonu tekniği metni oluşturma ve okuyucuya oyun keyfi verir. Yine Douglas, yazılı kelimelerin beden dili, ses ve fiziksel bağlam desteği olmadığını, halka kompozisyonunun simetrisi, bütünlüğü ve çapraz gönderme gibi özellikleri nedeniyle yorumlamaya ilişkin bu boşlukları doldurduğunu ifade etmiş; böylece halka kompozisyonunun estetik özelliğinden ziyade metnin yorumlanmasına katkılarını ön plana çıkarmış olmaktadır.¹³⁰

Douglas’a göre, halka kompozisyonu tekniğinin anlatıma bir diğer önemli katkısı da anlatılmak istenen konunun yoğun bir şekilde vurgulanmasını sağladığı için asıl mesajı ulaştırmaya yarayan bir araç vazifesi görmesidir. Halka kompozisyonunda asıl mesaj merkeze alınır. ABCDC’B’A şeklinde birimlerden oluşan bir anlatımda odak noktası olan D birimine gelene kadar olaylar detaylandırılır ve bu detaylandırma sadece eğlence için yapılmaz, aynı zamanda dinleyicide adım adım önemli bir şeye yaklaştığı duygusu uyandırılır. Asıl mesajın belirgin ve net olması gerektiği için her tarafı uyumlu malzemelerle çevrilmelidir.¹³¹ Douglas, halka kompozisyonunun okuyucunun ruh hali üzerinde değişik etkiler meydana getirebilme işlevini de zikreder. İkili bir yapıdan oluştuğu için ilk bölümde bir problem, bir trajedi veya bir bilmece ortaya konulabilir, tam merkez nokta bir krizin yeri olabilir, ikinci bölümde ise birinci bölümde oluşturulan ruh hali derinleştirilebilir, aydınlatılabilir.¹³²

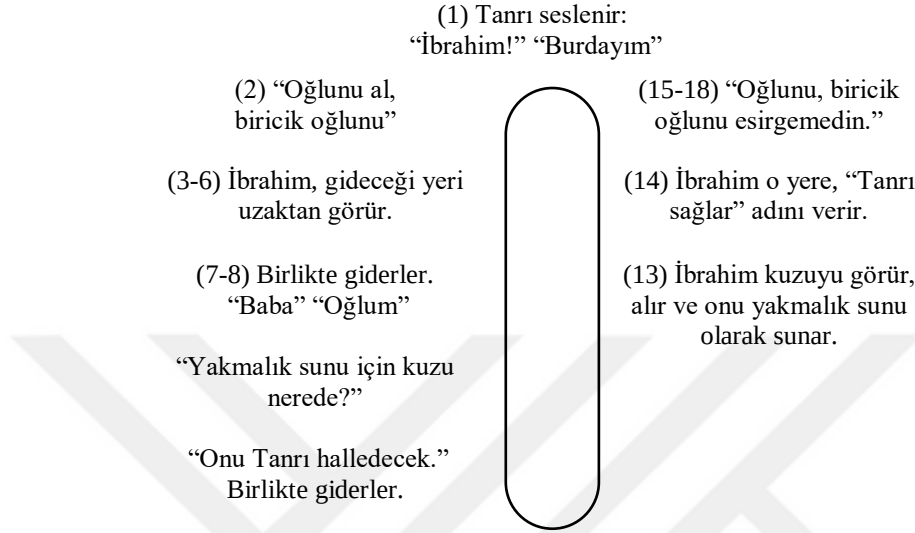
Halka kompozisyonunun bir başka fonksiyonu da metin yorumuna katkı sağlamasıdır. Douglas, tekniğin yorumdaki belirsizlikleri gidermesine dair bir örnek verir. Yaratılış 22’de anlatılan İbrahim’in Denenmesi (İshak’ın kurban edilmesi) bölümü, yüzyıllardır tartışılan bir bölüm olmuştur. Yazılı metnin içerdiği belirsizlikler, Tanrı’nın İbrahim’e kendi oğlunu kurban etmesinin arkasında yatan sebep başta olmak üzere, eğer Tanrı böyle garip bir şeyi istediye nasıl iyi kabul edilebileceği, eğer İbrahim iyi biriye nasıl böyle bir emre itaat edebileceği gibi konuların tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Bazı âlimler İbrahim’in oğlunu feda etmesinin istenmeyeceğini bildiğini söylerken, bazıları ise Yaratılış 22’nin metninde okuyucuya İshak’ın öldürülmeyeceğini bildiren ve İbrahim’in bunu bildiğini gösteren hiçbir şey olmadığını

¹³⁰ Douglas, a.g.e., s. 13-14.

¹³¹ a.g.e., s. 27.

¹³² a.g.e., s. 39-40. (Douglas burada Çölde Sayım kitabındaki 11:1-33 ile 20:2-11 arası âyetlerdeki anlatımı örnek verir. İlk bölümde Tanrı’nın gazabının baskın olduğunu ikinci bölümde ise affedici özelliğinin ön plana çıktığını söylemektedir.)

savunurlar. Douglas, bu noktada halka kompozisyonunun tefsirî etkisinden bahseder. Öncelikle hadisenin anlatıldığı âyetleri aşağıdaki gibi bölümlere ayırarak anlatımdaki halka kompozisyonunu ortaya koyar.¹³³

Şekil 4. İshak’ın bağlanması (Akedah) halkası.¹³⁴

Daha sonra bu büyük halkanın içindeki 6-8. âyetlerden oluşan küçük bir halka daha gösterir:

A: İkisi birlikte yürümeye devam ettiler. (6)

B: İshak “Baba!” dedi.

C: İbrahim, “Burdayım, oğlum!” diye yanıtladı. (7)

B’: İshak, “Ateşle odun burada, ama yakmalık sunu kuzusu nerede?” diye sordu.

C’: İbrahim, “Oğlum, yakmalık sunu için kuzuyu Tanrı kendisi sağlayacak” dedi. (8)

A’: İkisi birlikte yürümeye devam ettiler.

Douglas, büyük halkanın içindeki bu halkada geçen “ikisi birlikte”, “oğlum”, “buradayım” gibi ifadelerin anlatımdaki şefkat, samimiyet ve güveni ortaya koyduğunu söyler. İshak ile İbrahim arasındaki ilişkiyi, İbrahim ile Tanrı arasındaki ilişki ile özdeşleştirir. Bu iç halkada sevgi dolu bir anlatım olduğunu, İbrahim’in her şeyin farkında olduğunu, bu sevgi dolu

¹³³ Douglas, bu bölümle ilgili olarak farklı bir şema örneği kullanmıştır. Metnin önceki bölümlerinde halka kompozisyonunu ve bölümlerini tanıyabilmek amacıyla aktardığımız şemayı kısmen öğeler arasındaki eşleştirmeyi görmenin zor olması nedeniyle, özellikle de başlangıç ve bitiş arasındaki bağı gizlemesi nedeniyle beğenmediğini ifade etmektedir. (bkz. Douglas, a.g.e., s. 22)

¹³⁴ Douglas, a.g.e., s. 23.

dilin İbrahim'in, oğlu adına korkacak hiçbir şey olmadığını bildiğini gösterdiğini iddia eder. Ona göre bu iki halkalı anlatım ızdırap ve endişeden uzak bir atmosfer oluşturmuştur. Zira, anlatımdan İbrahim'in öfkeli, Tanrı'nın zalim, çocuğun da ürkek olmadığı sezilmektedir.¹³⁵

Brad Maccoy, halka kompozisyonunun metin yorumuna katkısını üç maddede özetler. Birincisi; halka kompozisyonu, -metni birimlere ayırdığı için- düşünce birimlerinin resmedilmesine yardımcı olarak tekil alt birimlerin tanımlanması ve geniş metinsel sınırlarının belirlenmesini sağlar. İkincisi, yorumcunun merkez noktadaki birimin fonksiyonunu ve önemini doğru bir şekilde takdir etmesini sağlar, yorumcuyu temel merkezi unsurdan (X) daha az derecede de olsa, genel söylemin dış uzantılarında (A/A') karşılıklı gelen düşünce birimlerine özellikle dikkat etmeye teşvik eder. Üçüncüsü, böyle bir yazının alt birimleri (A ve A'; B ve B' ve benzeri), "eş anlamlı veya karşıt anlamlı olarak" birbirlerine paralel bir şekilde yerleştirildiği için, bir pasajdaki halka kompozisyonu yapısının düzeninin tanınması, yorumcuya metinsel olarak ayrılmış ancak tematik olarak eşleştirilmiş düşünce birimleri arasındaki etkileşimi benzeştirmek ve/veya zıtlastırmak için aktif olarak öncülük eder.¹³⁶

Antitezi vurgulamaya yardımcı olması, monotonluğu kırması, cümlelerin ritmik kalitesini artırması halka kompozisyonunun nispeten kısa metinlere sağladığı bazı katkılardandır.¹³⁷

Sonuç olarak halka kompozisyonunun fonksiyonları ve anlatıma katkıları ezberleme ve ezberleneni uzun süre hafızada tutmaya yardımcı olması, beynin ilişki kurarak öğrenmesine katkı sağlaması, sözlerin daha estetik ve süslü bir şekilde aktarılmasına yardımcı olması ve söz sahibine prestij, otorite ve itibar kazandırması, dinleyicileri eğlendirerek anlatılanı dinlemeyi daha keyifli hale getirmesi, anlatı çerçevesinde ortaya çıkabilecek farklı yorumlara sınırlama getirmesi, merkezde vurgulanan asıl mesajı ulaştırmaya yarayan bir araç vazifesi görmesi, dinleyiciyi genel söylemin dış uzantılarında karşılıklı gelen düşünce birimlerine özellikle dikkat etmeye teşvik etmesi, dinleyicide adım adım önemli bir şeye yaklaşıldığı duygusunu uyandırması, ikili bir yapıdan oluştuğu için okuyucunun ruh hali üzerinde değişik etkiler meydana getirebilme imkânı, metindeki kapalılıkların ve yanlış anlaşılmalara giderilmesini

¹³⁵ Douglas, a.g.e., s. 25.

¹³⁶ McCoy, a.g.e., s. 31.

¹³⁷ I'jam, Fadhil, a.g.e., s. 45-46.

sağlaması, okuyucunun birbirine paralel gelen unsurlar arasındaki pozitif ve/veya negatif bağlantıyı kurmasına yardımcı olması, antitezi vurgulamaya yardımcı olması, monotonluğu kırması, cümlelerin ritmik kalitesini artırması şeklinde özetlenebilir.

2. HALKA KOMPOZİSYONUNUN TARİHÇESİ

2.1. Ortaya Çıkışı

Halka kompozisyonu kavramsal anlamda ilk olarak Platon'un (MÖ. 347) *Phaidros*'unda karşımıza çıkmaktadır. *Phaidros* (MÖ. 393) ve Sokrates (MÖ. 399) arasında geçen diyalogda Sokrates, her parçasının en uygun yerde bulunması sûretiyle her söylemin belirli bir şekli olması gerektiğini savunur. Sokrates, "her söylemin yaşayan bir organizma gibi kendisine ait bir vücudu olması gerektiğini, başsız veya ayaksız olamayacağını, bir merkez noktası ve o merkezden yayılan ve hem birbirine hem de bütüne uyum sağlayan dallara sahip olması gerektiğini" söyledikten sonra dört satırdan oluşan bir mezar taşı kitabesini örnek gösterir. Bu mezar taşındaki yazı, anlamı etkilemeksizin herhangi bir sırada okunabilmektedir; dolayısıyla yazıda belirli bir başlangıç, merkez noktası ve son mevcut değildir.¹³⁸ Aristo (MÖ. 322) bu şartlara bir de "olayların parçalarının onlardan birinin yerinin değiştirilmesi ya da çıkarılması halinde bütünün ortadan kalkacağı, parçalanacağı şekilde bağlılık içinde konulması" şartını ekler. Çünkü varlığı yahut yokluğu fark edilmeyen bir şey, bir bütünün (temel) parçası olamaz.¹³⁹ Bu kavramlar ta o dönemlerden itibaren edebi eleştirinin temelleri olmuştur.¹⁴⁰

Alman âlim Johann Albrecht Bengel (1752), 1742 yılında yayımlanan *Gnomon Novi Testamenti* ya da *Exegetical Annotations on the New Testament* adlı çalışmasında kiazmin (ters paralelizm ve eş merkezli kompozisyon biçimlerinde) Yeni Ahit'te sıklıkla yer aldığını göstermiştir. Michel Cuypers, sistematik bir teorinin başlangıç noktası olan ilk keşfin 1753 yılında İngiliz âlim Robert Lowth'un (1787) *Readings on the Sacred Poetry of Hebrews (De sacra poesi Hebraeorum)* adlı çalışmasıyla ortaya çıktığını aktarmaktadır. Lowth bu kitabında, Mezmurlar ve Kitâb-ı Mukaddes'teki diğer şiirsel metinlerin, aralarında eş anlamlılık, zıt anlamlılık veya tamamlayıcılık ilişkisi olan paralel âyetlerden oluştuğunu göstermiştir. Daha

¹³⁸ Platon, *Phaidros*, çev. Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları, 2017, s. 79-80.

¹³⁹ Aristoteles, *Poetika*, çev. İsmail Tunalı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987, s. 30.

¹⁴⁰ Farrin, a.g.e., s. xiv.

sonra bu teori, İncil çalışmalarında klasikleşmiştir. İlerleyen dönemlerde simetrik yapıların Kitab-ı Mukaddes'te sadece âyetler seviyesinde değil daha geniş ölçeklerde hatta bütün bir kitap seviyesinde yer aldığı, John Jebb (1833) ve Thomas Boys'un (1880) çalışmalarında ortaya konulmuştur.¹⁴¹ Yirminci yüzyılda halka kompozisyonu üzerine çalışma yapanlar arasında en fazla öne çıkan isimlerden birisi olan Nils Wilhelm Lund (1954),¹⁴² 1908 yılında bir öğrenci iken İncil yazarlarına ait "ters çevrilmiş sıralama" (inverted order) olarak adlandırılan bir tarzın dikkatini çektiğini ancak bu tarza şüpheci bir tavırla yaklaştığını ifade eder.¹⁴³ Onun şüpheyile yaklaştığı bu tarza yönelik ilgi ilerleyen dönemlerde oldukça artmıştır.¹⁴⁴

Lowth sonrasında, bu kiastik yapıların temelde Sâmi edebî mirasının bir parçası olduğuna dair üstü kapalı bir varsayım ortaya çıkmıştır. Douglas, Homeros'un (MÖ. 9. yy) İlyada adlı destanında da mevcut olduğu ortaya konulan halka kompozisyonunun yapılan pek çok çalışma ile Ural-Atlantik bölgesinde, Avustronezyan¹⁴⁵ bölgelerde, Çin edebiyatında, Zerdüş metinlerde ve daha pek çok farklı eser ve coğrafi bölgede izleri bulunduğunun ispat edildiğini ve oldukça yaygın bir şekilde kullanılan bir anlatım tekniği olduğunu ileri sürmüş,¹⁴⁶ Cuypers, Roma Gregoryen Üniversitesi'nde İncil tefsir profesörü olan Roland Meynet'in bugün bu söylemin ana teorisyeni olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁷

2.2. Halka Kompozisyonunun Ortaya Çıkmasına Zemin Hazırlayan Etkenler

İnsanoğlu önce konuşarak toplum denen birliği oluşturmuş, yazıya geçiş daha sonraları gerçekleşmiştir. Bu geçiş hemen bütün topluma yayılmamış,¹⁴⁸ bilincimize ve bilinçdışına derinden işleyen sözlü kalıplarla düşünme ve anlatım biçimi, insanın eli kalem tutar tutmaz yok olmamıştır.¹⁴⁹ Sözlü kültürlerde bir konunun kalıplaşmamış, biçimlenmemiş ve belleğe seslenmeyen bir yoldan düşünülmesi mümkündür; ancak böyle bir düşünce yazının var olduğu

¹⁴¹ Michel Cuypers, Semitic Rhetoric as a Key to the Question of Nazm of the Qur'anic Text, *Journal of Qur'anic Studies*, Kahire, 2011, s. 3.

¹⁴² Welch, a.g.e., s. 1.

¹⁴³ Nils Wilhelm Lund, *Chiasmus in the New Testament: A Study in Formgeschichte*, dijital kopya, 1992, sayfa no yok. (<https://books.google.com.tr/books?id=FPM9DwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false>, Erişim tarihi: 31.05.2019)

¹⁴⁴ Welch, aynı yer.

¹⁴⁵ Avustronezya dilleri, Güneydoğu Asya, Tayvan, Okyanusya ve Madagaskar'da konuşulan, yeryüzündeki en büyük temel dil ailelerinden biridir. (bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Avustronezya_dilleri, Erişim tarihi: 28.05.2019)

¹⁴⁶ Douglas, a.g.e., s. 4-16.

¹⁴⁷ Cuypers, a.g.e., s. 4.

¹⁴⁸ Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözlü Teknolojileşmesi* (Orality and Literacy, The Technologizing of the Word), 5. Basım, çev. Sema Bostancıoğlu Banon, İstanbul: Metis Yayınları, 2014, s. 14.

¹⁴⁹ a.g.e., s. 40.

dönemlerdeki gibi kaydedilip hatırlanamayacağı için geçici bir düşünce olur; bu da zaman kaybı demektir. Sözlü kültürde toplumun ortak malı olan hazır kalıplar ve yoğun biçimlendirmeler, yazılı kültürde yazının üstlendiği bazı görevleri görmektedir. Bu hazır kalıp ve biçimlendirmeler aynı zamanda deneyimlerin zihinsel düzenlenişini ve düşüncenin tarzını da belirlemektedir. Ayrıca sözlü kültürde deneyimler, belleği pekiştirecek şekilde akla yerleştirilir.¹⁵⁰

Walter J. Ong, söze dayalı düşünce ve anlatım unsurlarının tek başına bir anlam taşımadığını; *eş veya karşıt terimlerin, değişlerin ve cümleciklerin “kümelenince” tanımlayıcı söz niteliğini kazandıklarını* ifade etmektedir. Ayrıca okunmakta olan bir yazının bağlamının dikkatsizlik nedeniyle kaçırılması veya karıştırılması durumunda metnin başına dönüp göz gezdirerek aranılan bağlamı tekrar yakalama imkânı varken, sözlü anlatımda söz daha ağızdan çıkarken yokluğa karıştığı için, zihnin dışında başka bir yere dönülemeyeceğini, bu nedenle *zihnin konuşulan konunun büyük bir bölümünü odak noktasına yakın tutarak daha fazlasını söylemek ve yavaş ilerlemek zorunda olduğunu* ifade etmektedir. Yine ona göre sözlü anlatımda konuşmacının *aynı ya da benzer sözleri tekrarlaması*, maksadını daha iyi anlatmasına yardımcı olur, örneğin “hem ... hem ...”li bir konuşmada ilk “hem” kaçırılsa da kaçırılan kısım ikinci “hem”den çıkarılabilir. Ong’un sözlü kültürün özellikleri bağlamında aktardığı ve konumuzla direkt ilgili olması açısından zikredilmeye değer bir başka özellik de *sözlü kültürde ezberin ön plana çıkmasıdır*.¹⁵¹ Halka kompozisyonu işte kısaca böyle özelliklere sahip olan sözlü kültürün egemen olduğu yazı öncesi dönemden itibaren varlığı bilinen bir anlatım tekniğidir. Özetle halka kompozisyonunun *eş veya karşıt terimlerin kümelenmesi, aynı veya benzer ifadelerin tekrarlanması, ezbere olan katkısı* nedeniyle sözlü kültürün bahsedilen özelliklerine sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Mary Douglas, halka kompozisyonunun kökenine dair birkaç ihtimalden bahseder.¹⁵² İlk olarak, yazının olmadığı dönemlerde paralel sistemler şeklinde ilerleyen bir yapıyı ezberlemenin çok daha kolay olması nedeniyle ozanların uzun metinleri hafızasında tutmalarına yardımcı olan bir teknik olarak geliştirilmiş olabileceğini aktarır. İkinci ihtimal, bu yöntemin eski çağlardan beri var olan “parmak tekerlemelerinden (finger rhymes)” kaynaklanmış

¹⁵⁰ a.g.e., s. 51.

¹⁵¹ a.g.e., s. 52- 75.

¹⁵² Douglas, a.g.e., s. 10.

olabilme ihtimalidir. Bu anlatım şeklinde konu bir elin beş parmağını kullanarak beş basamağa bölünür, diğer elin beş parmağı konuyu detaylandırmak veya dengelemek için kullanılır, en sonunda iki el birleştirilmiş olur. Douglas'ın zikrettiği üçüncü ihtimal de çok eski çağlardan beri var olagelen akrostiş tarzı şiire dayanmakta olduğudur.

Antik çağda halka kompozisyonunun ortaya çıkmasında ve yaygın olarak kullanılmasında bir başka etken, o dönemde halka kompozisyonunun ifade edilmek istenen fikrin başını, sonunu belirginleştirmek ve konuyu farklı basamaklara bölmek için paragraflar, vurguları yapabilmek için noktalama işaretleri, büyük harfler gibi yazılı kültüre has iç örgütlenme araçlarının vazifesini görmesidir.¹⁵³ Bir başka neden de halka kompozisyonunun ezberlemeye olan katkısıdır. Anlatılmak istenen şey halka kompozisyonu şeklinde sıralandığında ezberlenmesi ve yıllarca hafızada tutulması kolaylaşmaktadır. Breck, eski insanların, önce bir ustayı dinleyip arkasından toplu bir şekilde onun sözlerini tekrar etmek sûretiyle -bugün hâlâ Müslüman ülkelerdeki Kur'ân okullarında uygulandığı gibi- ezberleyerek öğrendiğini ifade etmektedir. Zira o dönemlerde öğrencinin öğretileni ezberlemenin yükünü hafifletecek defter, kalem, kâğıt veya diğer araçlara erişme imkânı yoktu, akılda tutulması istenen şeyin ilk yarısını ezberlemek yeterliydi, ikinci yarısını tahmin etmek nispeten kolay görülmekteydi.¹⁵⁴ Douglas, Albert Lord'un (1991) okuma yazma bilmeyen Yugoslav köylüler arasındaki çalışmasının tecrübeli ozanların -kelimesi kelimesine hatırlamayı önemsememelerine rağmen- hayret verici bir şekilde uzun süreli ve keskin bir hafızaya sahip olduklarını gösterdiğini nakletmektedir.¹⁵⁵

Halka kompozisyonu kullanımında, dolayısıyla yaygınlaşmasında dillere göre farklılıklar olabileceği, bazı dillerin halka kompozisyonu yapılarını uygulamak için daha elverişli olduğu ileri sürülmektedir. Bir örnek üzerinde İngilizce ve Türkçe arasında şöyle bir kıyaslama yapmak mümkündür:

“We should behave to our friends as we would wish our friends to behave **to us.”**

¹⁵³ Welch, a.g.e., s. 7.

¹⁵⁴ John Breck, *The Shape of Biblical Language: Chiasmus in the Scriptures and Beyond*, New York: St. Vladimir's Seminary Press, 2008, s. 53-54

¹⁵⁵ Douglas, a.g.e., s. 12.

Yukarıdaki cümlede ABCC'B'A' şeklindeki halka kompozisyonu kolayca fark edilmektedir.

Ancak bu cümle,

“**Arkadaşlarımıza, arkadaşlarımızın bize davranmalarını istediğimiz gibi davranmalıyız.**” şeklinde Türkçeye çevrildiğinde kelimelerin sıralaması değişir, bazı zamirler gizlenir; dolayısıyla halka kompozisyonunun oluşturduğu etki kaybolur. İbranice ve Yunanca gibi bazı dillerin bükümlü, gövde biçimli (inflected language) yapısı da antik dönemde halka kompozisyonunun yaygın kullanımına etki eden bir diğer etken olarak görülmektedir. Zira bu dillerde anlam, dilbilgisi ve söz dizimi (sentaks) açısından bileşenlerin sırasını tersine çevirmeyi kolaylaştıran esneklik, İngilizceye kıyasla daha büyük bir oranda mevcuttur.¹⁵⁶

Eski Yunan düşünürlerinin “merkezden dışarıya ve dışarıdan merkeze doğru okuma yöntemiyle” eğitilmiş olmaları, halka kompozisyonun antik dönemde belirgin bir şekilde kullanılmış olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Yunan alfabesinin yirmi dört harfi öğrencilere üç farklı şekilde kurgulanarak ezberletilmekteydi. İlk önce alfabe baştan sona -alfa'dan omega'ya, sonra, sondan başa -omega'dan alfa'ya- ezberletilen harfler, sonuncuda baştan ilk harf, sondan ilk harf; baştan ikinci harf, sonran ikinci harf şeklinde gruplanarak, “alfa-omega”, “beta-psi” ile başlayıp ortadaki iki harf olan “mu-nu” harfleriyle bu sıralama sona erecek şekilde ezberletilmekteydi.¹⁵⁷ Bütün bu etkenler, tarihi bir başka gerçeklikle de tutarlı görünmektedir. Antik dünyada, kiliselerde MS. 2. yüzyılın başlarına kadar -bugün bilindiği şekliyle sayfaların üst üste konularak soldan birleştirilmesiyle oluşturulan kitap formuna geçene kadar- kıvrımlı kağıtlar (scroll) kullanılmaktaydı. Bu kıvrımlı kağıtlar sayfanın başının ve sonunun rulo şeklinde dürülmesi suretiyle kullanıldığı için simetri algısını oluşturmakta ve merkezdeki içeriğe odaklanmayı sağlamaktaydı.¹⁵⁸

Halka kompozisyonun kullanımı ile yakından ilişkili olan bir başka husus insanoğlunun yaradılış itibarıyla simetriye bakış açısıdır. Ralf Norrman (2000), insanoğlundaki

¹⁵⁶ McCoy, a.g.e., s. 22.

¹⁵⁷ H. I. Marrou, *A History of Education in Antiquity* (Historie de l'Educaiton dans l'Antiquité), çev. George Lamb, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1982, s. 151. (Daha kolay anlaşılması için Latin alfabesi üzerinden şöyle izah edilebilir: Harflerin önce A'dan Z'ye ABCDEF...VYZ, sonra Z'den A'ya ZYVUTS... DCBA, üçüncüde de AZ-BY-CV...MN şeklinde sıralanarak öğretildiği ifade edilmektedir.)

¹⁵⁸ McCoy, a.g.e., s. 24.

simetri arzusunun kendi vücudundaki simetriden kaynaklandığını ifade etmektedir.¹⁵⁹ İnsanın kendi vücudunda ve doğadaki pek çok şeyde simetriyi gözlemlemesi, onu mimari, sanat ve edebiyatta da simetriyi kullanmaya yöneltmiştir. Simetrinin oluşturduğu düzen duygusu insanda pozitif hisler uyandırmaktadır. Halka kompozisyonu, bu simetrik anlatımı ile seslere olduğu kadar düşüncelere de düzen vermektedir.¹⁶⁰ İnsanlık tarihinin hakkında daha az bilgiye sahip olduğumuz dönemlerinde bile simetrinin izlerini görmek mümkündür. Milattan 140.000 yıl önce bulunan taş, boynuz ve tahtadan yapılmış eşyalardan bazıları iyi derecede biçim verilmiş, ince ve son derece simetrik.¹⁶¹ Fizik, kimya biyoloji, matematik gibi müspet bilimlerde, mimaride, edebiyat, heykel, resim ve hat sanatı başta olmak üzere pek çok sanat türünde simetriye rastlamak mümkündür. Tarih boyunca pek çok büyük sanat eserinde sanatçılar eserlerini simetri oranlarına riayet ederek ortaya koymuşlardır. Edebî eserlerde görsellik ilk planda olmadığı için bu eserlerde simetrinin görünümü ve fark edilmesi diğer sanat çeşitlerine kıyasla daha zordur. Ek olarak edebiyatın somuttan çok soyutu anlatmak istemesi de bu zorluğun derecesini artırmaktadır.¹⁶²

Halka kompozisyonunun ortaya çıkmasına ve insanlar tarafından benimsenmesine neden olduğu ileri sürülen bu etkenlerin büyük bir kısmı, bu anlatım tekniğinin kullanımının belirli bir coğrafi bölge ile sınırlı olmayıp dünyanın her yerinde rastlanan evrensel bir yazım yöntemi olduğu iddialarını destekler görünmektedir.

2.3. Halka Kompozisyonunun Unutulması

Welch, antik çağların çoğunda yaygın olarak kullanılan halka kompozisyonunun (hem mikro hem de makro seviyede), genellikle çağdaş yorumcular tarafından göz ardı edildiğini söylemektedir. Ona göre bu durum, “modern zihnin, halka kompozisyonunun kullanılmasına, takdir edilmesine ve hatta tanınmasına alışkın olmaması”ndan kaynaklanmaktadır.¹⁶³

¹⁵⁹ Ralf Norrman, *Creating the World in Our Image: A New Theory of Love of Symmetry and Iconicist Desire, Form Miming Meaning Iconicity in Language and Literature* (59–82), ed. Max Nänny, Olga Fischer, Amsterdam: John Benjamins. 1999, s. 62.

¹⁶⁰ Welch, a.g.e., s. 2.

¹⁶¹ Gregory Currie, *Art of Paleolithic, A Companion Aesthetics* (1-10), ed. Stephen Davies ve diğerleri, 2. Basım, West Sussex: Blackwell Publishing, 2009, s. 6.

¹⁶² Volkan Karagözlü, *Stilistik Açıdan Tazarru'-Nâme'de Söz Simetrisi*, basılmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2015, s. 30.

¹⁶³ Welch, a.g.e., s. 7.

Welch, bu kadar köklü ve dünyanın her yerinde yaygın olan bir anlatım formunun neden ortadan kaybolmuş olabileceği ve yıllardır bu anlatımın nasıl fark edilmediği konusunu eski kültüre ait olan ve halka kompozisyonundan çok daha büyük ve şaşırtıcı ana blok görevi gören pek çok şeyin kayıp durumda olmasıyla açıklar. Kültürün inanılmaz kırılma olduğunu ve sürekliliğin kaybolması için birkaç ihmalkâr neslin yeterli olduğunu ifade eder. Ayrıca modern insanın bu kadar entelektüel bir formu ortaya koyabilme becerisini antik dönem insanına yakıştıramayarak onları küçümsediğini, antik dönemde yaşayan insanların dil ve dilin özelliklere olan ilgisinin bizim modern sözel becerilerimizin çok üstünde olduğunu ortaya koyan pek çok delil olduğunu söyler.¹⁶⁴

Yazının bulunmasıyla halka kompozisyonunun işlevlerinin pek çoğuna ihtiyaç kalmayışı da bu unutuluşun gerekçeleri arasında yer alması mümkündür. Ezberleme ihtiyacının nispeten azalmış olması, ezberlenen bir metin unutulduğunda yazılı formuna bakılabilmesi nedeniyle uzun süre muhafaza edilmesinin gerekli görülmemesi, öğrenilmek istenen şeyin yazı ile kayıt altına alınabilmesi, yazıda başlık, paragraf, noktalama işaretleri gibi iç örgütlenme araçlarının mevcut olması halka kompozisyonunun kullanımını azaltan sebepler arasında sayılabilir.

3. KLASİK METİNLERDEKİ HALKA KOMPOZİSYONU ÖRNEKLERİ

Araştırmacılar, halka kompozisyonunun dünyanın çok farklı bölgelerinde yüzyıllardır kullanılmakta olduğunu söylemektedir. Bu başlık altında çeşitli bölge ve eserlerde yer alan halka kompozisyonu örneklerine yer verilecektir.

3.1. Yunan Metinleri (Antik Çağ)

Halka kompozisyonu (kiazma) kavramının ilk spesifik kullanımı, dördüncü yüzyılda Yunanlı hatip İsostrates'in (MÖ. 338) yazılarında bulunmuştur.¹⁶⁵ Aristo'nun genellikle "kafa karıştırıcı", "son derece tutarsız", "garip", "şaşırtıcı" sıfatlarıyla nitelenen *Nikomakhos'a Etik* adlı eserinde hem eserin tamamında hem de onuncu bölümde halka kompozisyonu görülmektedir.¹⁶⁶ Yine Aristo'nun *Atinalıların Yasası* adlı eserindeki halka kompozisyonu

¹⁶⁴ Welch, a.g.e., s. 8.

¹⁶⁵ McCoy, a.g.e., s. 19.

¹⁶⁶ Thornton Lockwood, "Competing Ways of Life and Ring Composition (NE x 6-8)", *The Cambridge Companion to Aristotle's Nicomachean Ethics* (350-368), (ed. Ronald Polansky), Cambridge University Press, 2014, s. 350-351,

yapısına dair bir çalışma daha yapılmıştır.¹⁶⁷ Platon'un *Devlet* adlı eserinde de halka kompozisyonu yapılarının yer aldığı ve bunun sadece biçimsel bir tarz olmayıp Platonik felsefe metodunu ifade ettiği ve eserde bulunan bu yapının farkına varılmasının eserin yorumlanmasına katkıda bulunacağı ifade edilmiştir.¹⁶⁸ Platon'un on bölümden oluşan bu eserindeki halka kompozisyonu yapısının birimleri arasındaki ilişkiler şu şekilde tespit edilmiştir:¹⁶⁹

A-A': Kabatasis (yer altına giriş) ve dönüş

B-B': Ölüm

C-C': Meydan okuma ve cevap

D-D': Şehir: Kalkınma ve dejenerasyon

E-E': Şiir ve sanat

Antikçağın meşhur ozanı, İlyada ve Odyssey'in kendisine atfedildiği Homeros'un (MÖ. 4. yy) da bir anlatım tekniği olarak halka kompozisyonuna başvurduğu, İlyada'da bir değil iç içe geçmiş birkaç halka kompozisyonunun bir arada yer aldığı söylenmektedir. Douglas, yirmi dört bölümden oluşan İlyada destanında olayların belirli zaman dilimleri içinde aktarılacak gece ve gündüzün art arda getirilmesi sûretiyle halka kompozisyonu birimlerinin birbirinden ayırt edilmesi ve paralel yapıların oluşturulmasının sağlandığını ifade etmektedir.¹⁷⁰

1. 1-492	24. 141-804
1. Gün (1. 493-611)	8. Gün (23. 226-895)
1. Gece (1. 605-2. 47)	7. Gece (23. 192-225)
2. Gün (2. 48- 7. 293)	7. Gün (23. 100-91)
2. Gece (7. 293-381)	6. Gece (6. 22)
3. Gün (7. 381-465)	6. Gün (19)
3. Gece (7. 464-482)	5. Gece (18)
4. Gün (8. 1-485)	5. Gün (11. 1- Bk. 18)
4. Gece (8. 485-Bk. 9, Bk. 10)	

Şekil 6. İlyada şeması¹⁷¹

¹⁶⁷ bkz. John J. Keaney, Ring Composition in Aristotle's *Athenaion Politeia*, *The American Journal of Philology*, Vol. 90, No. 4 (Oct., 1969), pp. 406-423 (18 pages) Published by: The Johns Hopkins University Press

¹⁶⁸ Rachel Barney, "Platonic Ring-Composition and Republic X", *Plato's Republic A Critical Guide*, (ed. Mark L. Mc Pherran), (32-51), New York: Cambridge University Press, 2010, s. 47-48.

¹⁶⁹ a.g.e., s. 38-40. (Birimler arasındaki bağlantıların anlatıldığı detaylar çıkarılarak)

¹⁷⁰ Douglas, a.g.e., s. 108.

¹⁷¹ Douglas, a.g.e., s. 120-122. (anlatı özetleri çıkarılarak)

Hem İlyada hem de Odyssey’de, bir dizi sorunun tam tersi bir sırayla yanıtlandığı birçok durum vardır. 11. bölüm 170-203 arası dizelerden alınan aşağıdaki örnekte Odysseus’un ölümler ülkesi Hades’teki annesi Antikleia’ya sorduğu yedi soru ters sırayla cevaplanmaktadır.¹⁷²

- 170 *Sen şimdi şunu söyle bana, anlat açıkça:
Seni hangi kader alt edip attı acıklı ölüme,
uzun süren bir hastalık mı attı,
ok saçan Artemis mi attı yoksa,
söyle, tatlı oklarıyla o mu öldürdü seni?
Babamdan, orada bıraktığım oğlumdan söz et bana,*
- 175 *sahip çıktılar mı onlar krallığıma benim,
yoksa onur payım başka bir adamın eline mi geçti,
artık beklemezler mi beni, kestiler mi umudu benden?
Ne düşünür asıl karım, ne ister?
Kaldı mı çocuğumun yanında o,
göz kulak oldu mu malıma mülküme,
yoksa soylu bir Akha alıp götürdü mü onu?-*
- 180 *Ben böyle dedim, hemen karşılık verdi ulu anam:
-Karın büyük bir sabırla bekler seni evinde,
gündüzleri ağlaya ağlaya tüketir kendini,
bir geceler geçirir ki düşman başına,
güzelim krallığına el koymadı hiç kimse,*
- 185 *Telemakhos yönetir varlığını rahat rahat,
alır töreli şölenlerden eşit payını,
yargı hakkı olanlar arasında o da çağrılır şölenlere.
Babansa hiç inmez kente, kırlarda yaşar,
artık hiçbir şey istemez onun canı,
ne yatak döşek, ne yorgan, ne tiril tiril çarşafklar,*
- 190 *kışın yatar uşaklarının kaldığı evde,
ocağın dibinde yatar, küllerin içerisinde,
sırtında eski püskü rubalar.
Ama yaz ve güze gelip, patlatınca yemişleri,
dökülen yapraklarla örtülünce bağların yamaçları,
serer kendine yerde yapraklardan bir yatak,
acılar içinde yatar orada, düşünür seni,*
- 195 *bekler durur senin dönüşünü, büyür yüreğindeki yas,
üstüne bir ihtiyarlık çökmüştür ki babanın, tariflere sığmaz.
Ben de kaderime boyun eğmiş de ölmüş değilim:*

¹⁷² Steve Reece, The Three Circuits of the Suitors: A Ring Composition in Odyssey 17-22, *Oral Tradition*, 10/1 (1995): 207-229, s. 211.

*Konağıma gelip tatlı oklarıyla öldürmüş değil beni
ok saçan keskin gözlü tanrıça,
bir hastalık da çökmüş değil benim üstüme,
200 bedeni kemire kemire insanın canını alan,
senin yüzünden öldüm ben, şanlı Odysseus, senin hasretinden,
senin sevgindir beni bal gibi canımdan eden.*¹⁷³

Bu bölümdeki halka kompozisyonu yapısı aşağıdaki diyagramda görülebilir:¹⁷⁴

- A: Seni ne öldürdü? (171)
- B: Uzun bir hastalık mı? (172)
- C: Veya Artemis oklarıyla mı? (172-73)
- D: Babam nasıl? (174)
- E: Oğlum nasıl? (174)
- F: Mallarım güvende mi? (175-176)
- G: Karım sadık mı? (177-179)

- G: Eşin sadık. (181-183)
- F: Mülkün güvende. (184)
- E: Oğlun büyüyor. (184-187)
- D: Baban yaşıyor ama fakir durumda. (187-196)
- C: Beni Artemis oklarıyla öldürmedi. (198-199)
- B: Beni hastalık da öldürmedi. (200-201)
- A: Ama seni özlemek beni öldürdü. (202-203)

3.2. Çince ve Budist Metinler

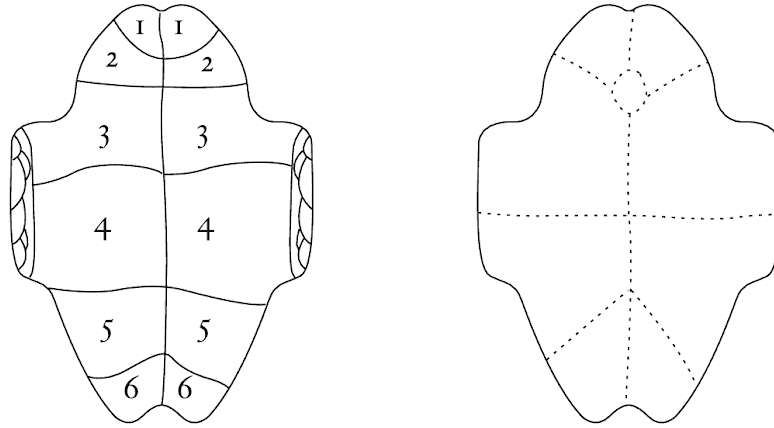
Çin’de milattan önce çok eski dönemlerde kaplumbağa kabuğu üzerindeki işaretleri okumak suretiyle bir kâhinlik şekli uygulanmaktaydı.¹⁷⁵ Kaplumbağanın uzun ömürlü olması, kabuğunun üstünün cennet gibi yuvarlak, alt kısmının toprak gibi düz olmasının onu diğer canlılardan ayırdığı düşünülürdü. Kaplumbağanın kabuğu temizlenir, parlatılır, simetrik olarak bölgelere ayrılır, üzerine bazı yazılar yazılır, şekiller çizilir, kaplumbağa kabuğunun sağ tarafındaki çatlaklar yazılı ifadelerle ilgili olarak olumlu, sol taraftakiler olumsuz olarak okunurdu. Bazen gelecekteki bir olayın kehaneti, bazen geçmişle veya ahlaki yasalarla ilgili bir açıklama yapılırdı. Eski Çin’de paralelizmin şiirde, felsefede ve edebiyatta öne çıkmasının bu

¹⁷³ Homeros, *Odyssea*, 21. basım, çev. Azra Erhat, A. Kadir, İstanbul: Can Yayınları, 2008, s. 200-201.

¹⁷⁴ Steve Reece, a.g.e., s. 213-214.

¹⁷⁵ Sarah Allan, *The Shape of the Turtle: Myth, Art, and Cosmos in Early China*, Albany: Suny Press, 1981, s. 1.

kehanet yöntemiyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Daha sonra bu felsefi ikili yaklaşım Ying ve Yang'da kendisini göstermiştir.¹⁷⁶

Şekil 5. Antik Çin'de kaplumbağa kabuğu ile kehânet yapılması.¹⁷⁷

Son dönemlerde Antik Çin Edebiyatı ve Budist metinler üzerine halka kompozisyonu çalışılmaya başlanmıştır.¹⁷⁸ Ünlü Hint Tasavvuf romanı Madhumalati'nin halka kompozisyonundan çok daha kompleks ve farklı bir simetri yapısına sahip olduğu, romanın dört üçgen üzerine inşa edilmiş, uzun ve karmaşık bir halka yapısı şeklinde kurgulandığı düşünülmektedir.¹⁷⁹

3.3. Mecusilik ve Avesta

Mecusiliğin kutsal kitabı olan Avesta; Yesna, Visperad, Yaşt, Videvdat (Vendidat) ve Hurda Avesta (Küçük Avesta) bölümlerinden oluşur. Bu bölümler arasındaki en eski metinler, yetmiş iki kısımdan oluşan Yesna'dır. Yesna'nın on altı kısmı geleneksel olarak Zerdüşt'ün kendisine atfedilir ve Gatalar (ilahiler) olarak isimlendirilir.¹⁸⁰ Yesna ve Gatalar üzerine araştırmalar yapan Martin Schwartz, her bir Gata şiirinde, bütün kıtaların bir simetri modeline göre eş merkezli bir şekilde birleştirildiğini ve her şiir için tematik olarak anlamlı olan, önceki ve sonraki kıtaları ve daha da önemlisi ilk ve son kıtayı birbirine bağlayan merkezi kıta(lar)

¹⁷⁶ Douglas, a.g.e., s. 8

¹⁷⁷ Douglas, a.g.e., s. 9. (Görselin uyarlandığı eser: Léon Vandermeersch, "Les origines divinatoires de la tradition chinoise du parallélisme littéraire," *ExtrêmeOrient-Extrême-Occident* 11 (1989): 25)

¹⁷⁸ bkz. David McCraw, Criss-Cross: Introducing Chiasmus in Old Chinese, Matthew Bryan Orsborn, "Chiasmus in the Early Prajñāpāramitā: Literary Parallelism Connecting Criticism & Hermeneutics in an Early Mahāyāna Sūtra"

¹⁷⁹ Douglas, a.g.e., 38.

¹⁸⁰ Şinasi Gündüz, "Mecusilik", *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ankara: Diyanet İşler Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2016, s. 513.

olduğunu fark ettiğini söyler. Bu eşleştirmeler yapılırken sözcük yapısı (kök, gövde veya tamamen aynı kelimenin kullanımı) ve/veya anlam (eş ve zıt sözcükler); ayrıca tema, ses veya dilbilgisi bağlantıları belirleyici olmuştur.¹⁸¹

Schwartz ayrıca, Gatalar’da birimler arasında ilişki kurmada üç temel desen olduğunu ve her üç tipte de merkezi kıta veya kıtaların kendisinden önce ve sonra gelen kıtalarla (halka kompozisyonu ve/veya başka şekilde) birleştiğini belirtir.¹⁸²

3.4. Mormon Kitabı

Kendilerini ana gövde Hristiyanlık içinde gören mezhepler tarafından, bir mezhepten ziyade bağımsız bir inanca dayanan kilise eksenli yeni bir dinsel akım ve heretik bir hareket olduğu ileri sürülmesine rağmen, kendisini “İsa Mesih’in Ahir Zaman Azizleri” olarak tanımlayan Mormonluğun¹⁸³ temel öğretisi olan Mormon Kitabı üzerine de halka kompozisyonuna dair çalışmalar yapılmıştır.¹⁸⁴ MS. 385 yılına kadar süregelen din ve peygamberlerin bir anlatımından ibaret olan ve bu tarihe kadar emin bir yerde saklanmak üzere gömüldükten yaklaşık 1650 yıl sonra 1830 yılında tekrar ortaya çıktığı söylenen bu kitabın,¹⁸⁵ kurucusu Joseph Smith’e kitabın yazarı ve peygamberlerin sonuncusu olan Mormon’un oğlu Moroni tarafından bildirildiği iddia edilmektedir.¹⁸⁶ Mormonlar diğer Hristiyan mezheplerinin elindeki İncil’in tahrif edildiğini, asıl nüshaların kendi ellerinde olduğunu söylemektedirler.¹⁸⁷ Donald W. Parry’nin Mormon Kitabı’nı paralelizm açısından incelediği çalışmasında halka kompozisyonu formun aktardığı örneklerden birisi de şudur: ¹⁸⁸

¹⁸¹ Martin Schwartz, *Gathic Compositional History*, Yasna 29, and Bovine Symbolism, Siamak Adhami (ed.), *Paitimāna*, V. 2, Costa Meza, CA: Mazda Publishers, 2003, s. 196.

¹⁸² a.g.e., s. 198-199.

¹⁸³ Yasin Aktay, “Mormonlar”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ankara: Diyanet İşler Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2016, s. 419.

¹⁸⁴ bkz. John Welch, “Chiasmus in the Book of Mormon”, *Chiasmus in Antiquity: Structures, Analyses, Exegesis* (168-177), Maxwell Institute Publications 22, 1998. (<https://scholarsarchive.byu.edu/mi/22>, Erişim tarihi: 30.05.2019.)

¹⁸⁵ Aktay, a.g.e., s. 422.

¹⁸⁶ a.g.e., s. 423.

¹⁸⁷ a.g.e., s. 421.

¹⁸⁸ Donald W. Parry, *Poetic Paralelism in the Book of Mormon*, Utah: The Neal A. Maxwell Institute for Religious Scholarship, 2007, s. 10.

1. Nefi 4:33-35

33	A: Ve yemin ederek ona <u>söyledim</u> .
	B. ona <u>korkmaması</u> gerektiğini
	C: onun da <u>bizler gibi özgür bir insan olacağını</u>
	D: eğer <u>bizimle birlikte çöle gelirse</u>
34	E: Ve ayrıca ona <u>Rab emrettiğini</u> söyledim.
	F: <u>bize bunu yapmamızı</u> .
	F': ve <u>elimizden geleni yapmayacak mıyız?</u>
	E': <u>Rabbin emirlerini</u> yerine getirmek için
	D': Bu yüzden <u>bizimle birlikte çöle inmek istersen</u> , babamın yanına,
	C': senin de <u>başımızın üzerinde yerin olur</u> " dedim
35	B': Ve öyle oldu ki Zoram'ı <u>cesaretlendirdi</u> .
	A': <u>söylediğim</u> bu sözler.

Tablo 2. Mormon kitabında halka kompozisyonu.

3.5. Kitab-ı Mukaddes

Kitab-ı Mukaddes'te halka kompozisyonuna dair çalışmaların üst başlığı olarak nitelendirebileceğimiz Kitab-ı Mukaddes'e edebî yaklaşım tartışmaları, bir asra yakın süredir devam etmektedir. Bazı Hıristiyanlar Kitab-ı Mukaddes'in dinî bir metin olduğunu söyleyerek Kitab-ı Mukaddes'in edebî yönünün çalışılmasını şiddetle reddetmişlerdir. Onlara göre Yaratıcı, insan ve evren hakkında yegâne bilgi kaynağı olan Kitabı- Mukaddes, edebî değeri ne kadar yüksek olursa olsun, sadece dinî bir metin muamelesi görmelidir. Bu bakış açısının karşısında Kitab-ı Mukaddes'e edebî açıdan bakmayı önemseyenler yer almış ve yapılan çalışmalar sayesinde bu alanda büyük bir literatür oluşmuştur.¹⁸⁹

Kur'an-ı Kerim gibi Kitab-ı Mukaddes de uzun yıllar boyunca belirli bir düzenden yoksun olduğu ileri sürülerek eleştirilmiştir. Mary Douglas; Çölde Sayım kitabının düzensiz ve yapılandırılmamış olmasıyla şöhret bulduğunu, hatta on dokuzuncu yüzyılın büyük yorumcularından Julius Wellhausen'in, Çölde Sayım kitabını "diğer dört kitaba uymayan Kitab-ı Mukaddes malzemelerinin depolandığı bir tavan arası" olarak nitelendirdiğini

¹⁸⁹ İsmail Albayrak, Kur'an ve Anlatı(m) Bilim, *Ekev Akademi Dergisi* (87-103), yıl: 6, sayı: 13 (Güz 2002), s. 92.

nakleder.¹⁹⁰ Douglas, kendi deyimiyle bu müthiş kitabın, nitelikli yorumcuların elinde ne hale geldiğini gördükten sonra büyük yazarlara ve eski metinlere yönelik bu yakışıksız hakaretlere son verilmesi ve bu konuyla ilgili bir şeyler yapılması gerektiğine karar verir. Zira ona göre Çölde Sayım kitabı düzensiz değildir, aksine çok şık bir halka kompozisyonu yapısında düzenlenmiştir.¹⁹¹

Halka kompozisyonunun İncil edebiyatında edebi bir araç/biçim olarak öneminin çağdaş dönemde tanınmasına temel oluşturduğunu ispatlamış olan ilham verici modern çalışma, ilk kez 1942'de yayınlanan Nils W. Lund'un *Chiasmus in New Testament (Yeni Ahit'te Halka Kompozisyonu)* adlı eseridir.¹⁹² Konuyu ilk kez, esaslı ve sistematik bir şekilde ele alan çalışma, bu olmuştur.¹⁹³ Lund'un halka kompozisyonu ile ilgili olarak geliştirdiği yedi “yasa”, kendisinden sonra bu alanda çalışan pek çok araştırmacıya yol gösterici olmuş, kabul görmüş ve referans olarak gösterilmiştir. Lund'un bu yasaları şunlardır:¹⁹⁴

1. Merkez daima dönüm noktasıdır. Merkez bir, iki, üç hatta dört satırdan oluşabilir.
2. Merkezde genellikle düşünce eğiliminde bir değişiklik olur ve karşıt bir fikir sunulur. Bundan sonra, orijinal eğilim tekrar başlatılır ve sistem sonuçlanıncaya kadar devam edilir. (*Merkezdeki değişim yasası*)
3. Özdeş fikirler genellikle ilgili sistemlerinin uçlarında ve merkezinde oluşacak ve sistemin başka hiçbir yerinde ortaya çıkmayacak şekilde dağıtılır.
4. Aynı zamanda, bir sistemin merkezinde gerçekleşen ve ona karşılık gelen bir sistemin uçlarında tekrar eden birçok fikir örneği vardır, ikinci sistem açık bir şekilde birinciye uyacak şekilde inşa edilmiştir. (*Merkezden uçlara geçiş yasası*)
5. Belirli bir sistemdeki belirli pozisyonlara yönelmek için, belirli terimlerin kesin bir eğilimi vardır; örneğin Mezmurlardaki ilahi isimler, Yeni Ahit'te bir sistemde merkezi konumda yer alan alıntılar veya kiliseyi belirtirken kullanılan “beden” gibi terimler.
6. Daha büyük birimler genellikle *çerçeve pasajlar* ile tanıtılır ve sonuçlandırılır.

¹⁹⁰ Douglas, a.g.e., s. 43.

¹⁹¹ a.g.e., s. ix.

¹⁹² McCoy, a.g.e., s. 25.

¹⁹³ Lund, çalışmasının giriş bölümünde Johne Forbe'nun *The Symmetrical Structure* adlı çalışmasıyla karşılaştığını, onun bu eseri vasıtasıyla bir grup yazarın -İngiliz John Jebb - *Sacred Literature* (1820), İngiliz Thomas Boy - *Key to the Book of Psalms* (1825), Alman J. A. Bengel - *Gnomon novi testamenti* (1742) gibi eserleriyle yüz yıldan fazla süredir kendilerini benzer çalışmalara adanmış olduğunu öğrendiğini anlatır.

¹⁹⁴ Lund, a.g.e., sayfa no yok.

7. Genellikle aynı birim içerisinde kiastik ve paralel satırların karışımı bulunur.¹⁹⁵

Lund, halka kompozisyonunu Kitab-ı Mukaddes'e uygularken şüphe ile başladığını, bu tür çalışmaların nereye varacağını bilmediğini ifade eder. Onu takip edenler ise şüpheyle yaklaşma dönemi geride kaldığı ve Kitab-ı Mukaddes'te halka kompozisyonunun varlığı kabul edildiği için daha çok halka kompozisyonunun Kitab-ı Mukaddes'te yer almasının ne anlama geldiği ve kullanım sıklığı konularıyla ilgilenmişlerdir.¹⁹⁶

Michel Cuypers'e göre halka kompozisyonu, Eski Yunan ve Latin edebiyatında olduğu gibi Sâmi kültürlerde de yaygın olan simetrik tasarımın edebî olarak özel bir ifade şeklidir. Halka kompozisyonu kullanımı, Sâmi zihninin düşünce ve konuşma biçimlerini ortaya koyar ve bu şekilde Eski Ahit'e ve ardından Yeni Ahit'e doğru yolunu bulur. Cuypers, Sâmi metinlerin -bizlere okullarda öğretildiği gibi düz bir çizgide (giriş, gelişme, sonuç şeklinde)- ilerlemediğini, simetrik bir yapıya sahip olduğunu söylemiştir.¹⁹⁷ Ayrıca, paralelizm İbrani şiirinin en belirgin özelliği olduğu için bir şiir kitabı olan Mezmurlar'da çok sayıda paralelizm örneği yer aldığı ifade edilmektedir.¹⁹⁸

Kitab-ı Mukaddes'te halka kompozisyonuna dair çok sayıda çalışma yapılmıştır. John Welch, Yeni Ahit'in yorumcu ve eleştirmenlerinin, artık Yeni Ahit metinlerinin edebî yapısının temel bir yönü olarak bir halka kompozisyonu farkındalığı olmadan, güvenle devam edemeyeceğini söyler. Ona göre ilkin son, ölümün hayat, kazancın kayıp olduğu ve kayıpların bulunduğu Yeni Ahit'te, herhangi bir halka yapısı analizinin doğruluğu ve önemi kendi belge ve kanıtlarını oluşturur.¹⁹⁹

Konuya açıklık getirmek için Kitab-ı Mukaddes'ten halka kompozisyonuna dair birkaç örnek vermek faydalı olacaktır:

Mary Douglas, Jacob Milgrom'un Çölde Sayım kitabından ifadeyi tersine çevirmenin güzel bir örneğini gösterdiğini aktarır.²⁰⁰ İsrailîler Ürdün'e yürüyüşleri sırasında iki kabile

¹⁹⁵ Roland Meynet, Lund'un yedinci yasasını eleştirmektedir. (bkz. Roland Meynet, *Treatise on Biblical Rhetoric*, Boston: Brill, 2012, s. 407–410).

¹⁹⁶ Welch, a.g.e., s. 1.

¹⁹⁷ Cuypers, *The Composition of the Qur'ân Rhetorical Analysis*, çev. Jerry Ryan, London: Bloomsbury Publishing, 2015, s. viii.

¹⁹⁸ *Kitab-ı Mukaddes*, Kore: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2014, s. 570.

¹⁹⁹ John Welch, "Chiasmus in New Testament", *Chiasmus in Antiquity*, s. 178.

²⁰⁰ Douglas, a.g.e., s. 2.

yerleşmek istedikleri toprakları görürler. Musa'ya sorarlar, ancak Musa bütün yolculuk tamamlanana kadar kendileri için herhangi bir arazi almalarına izin vermeyi reddeder; İsrail savaşçılarının son zafer anına kadar yan yana savaşmalarını ister. İlk önce Musa'ya şöyle derler:

A: “*Burada hayvanlarımız için ağıllar inşa edeceğiz.*

B: *ve çocuklarımız için şehirler.*” (Çölde Sayım, 32:16)

Musa itiraz eder, ancak zaferi kazanana kadar yoldaşlarıyla savaşmaya devam edeceklerine söz verdiklerinde onların isteklerini kabul eder, onların kendi sözleriyle, fakat kelimelerin ters sırada kullanımıyla onlara cevap verir:

B’: “*Çocuklarınız için şehirler inşa edin*

A’: *Ve hayvanlarınız için ağıllar.*” (Çölde Sayım, 32:24)

(ABB’A’)

A: “*Burada hayvanlarımız için ağıllar inşa edeceğiz.*

B: *ve çocuklarımız için şehirler.*”

.....

B’: “*Çocuklarınız için şehirler inşa edin*

A’: *Ve hayvanlarınız için ağıllar.*”

Kısa örneklerde halka kompozisyonunu kolayca fark edilebildiği; ancak metnin hacmi büyüdükçe halka kompozisyonunu tespit etmenin zorlaştığı ifade edilmektedir. Yukarıdaki örnekte kelimelerin tekrarlanması nedeniyle bu tespit kolay olmuştur.

Luka 1-6-25. âyetlerde Zekeriyyâ ve Elizabet’in çocukla müjdelendiği bölüm biraz daha geniş ölçekli bir örnek olarak gösterilebilir. Bu bölümdeki anlatımda da halka kompozisyonu formu gözlemlenmekte ve yapısı şu şekilde şematize edilmektedir:²⁰¹

²⁰¹ Ronald E. Man, “The Value of Chiasm for New Testament Interpretation”, *Bibliotheca Sacra* (141:562), sayı: BSAC (Apr 1984), s. 149.

Luka 1:6-25

A:	Zekeriyyâ ve Elizabet'in takvası (6)
B:	Elizabet'in kısır olması (7)
C:	Zekeriyyâ'nın kâhinlik görevi (8)
D:	Zekeriyyâ'nın tapınağa girmesi (9)
E:	İnsanlar dışarıda (10)
F:	Meleğin görünmesi (11)
G:	Zekeriyyâ'nın korkusu (12)
H:	Müjdeyi haber verme (13-17)
G':	Zekeriyyâ'nın şüphesi (18)
F':	Meleğin görünmesi (19-20)
E':	İnsanlar dışarıda (21)
D':	Zekeriyyâ'nın tapınaktan çıkması (22)
C':	Zekeriyyâ'nın kâhinlik görevi (23)
B':	Elizabet'in hamile olması (24)
A':	Tanrı'nın Elizabet'e (ve Zekeriyyâ'ya) olan ihsanı (25)

Tablo 3. Zekeriyyâ ve Elizabet'in çocukla müjdenmesi.

Bu halka yapısının anlama sağladığı katkı konusunda Ronald E. Man, şöyle bir yorum yapmıştır: Yukarıdaki şema, eşleşen birimler arasındaki bağlantıyı açıkça ortaya koymaktadır. Taslak ayrıca, halka yapısının, merkezi bölüm (haber verme bölümü) ile nasıl belirginleştirdiğini göstermektedir. Elbette bu pasajın merkezi ne Zekeriyyâ ve Elizabet'in takvası ne de meleğin Zekeriyyâ'ya görünüşüdür; odak nokta meleğin getirdiği mesajdır, Cebraîl, sadece Tanrı'nın bir elçisidir. Bu mesaj, dürüst yaşamlarıyla O'nu memnun edenlere Tanrı'nın gönderdiği bir mesajdır. Tanrı'nın melek aracılığıyla konuştuğu gerçeği, bunun Tanrı'nın İsrail ile 400 yıl boyunca ilk defa konuşması olduğu gerçeği ışığında özellikle önemlidir. Tanrı, tekrar İsrail ile konuşuyordu. Bu nokta halka yapısı ile güzel bir şekilde vurgulanmıştır. Maksat, halka yapısını tanımadan da açık olabilir; ancak, halka yapısı, farkında olmadan da olsa, okuyucuların zihninde bu vurgunun etkisini belirginleştirmeye ve artırmaya hizmet eder.²⁰²

Kitab-ı Mukaddes'in Yaratılış bölümünde Nuh tufanının aktarıldığı âyetler ise çok daha karmaşık bir halka kompozisyonuna işaret etmektedir:

²⁰² Ronald E. Man, a.g.e., s. 149-150.

Yaratılış 6:10-9:19, Nuh tufanı:²⁰³

A:	Nuh (6:10a)
B:	Sam, Ham, Yafes (10b)
C:	Geminin inşa edilmesi (14-16)
D:	Tufan geleceğinin söylenmesi (17)
E:	Nuh ile sözleşme (18-20)
F:	Gemideki yiyecekler (21)
G:	Gemiye binme emri (7:1-3)
H	7 gün tufanı bekleyiş (4-5)
I:	7 gün tufanı bekleyiş (7-10)
J:	Gemiye biniş (11-15)
K:	Yahve'nin Nuh'un arkasından kapıyı kapaması (16)
L:	40 gün tufan (17a)
M:	Suların yükselmesi (17b-18)
N:	Dağların su altında kalması (19-20)
O:	150 gün tufanın hâkim olması ((21)-24)
P:	TANRI'NIN NUH'U HATIRLAMASI (8:1)
O':	150 günde suların çekilmesi (3)
N':	Dağın zirvesinin görünmesi (4-5)
M':	Suların çekilmesi (5)
L':	40 gün (son) (6a)
K':	Nuh'un geminin kapısını açması (6b)
J':	Kuzgun ve güvercin'in gemiden ayrılması (7-9)
I':	7 gün suyun azalmasını bekleyiş (10-11)
H':	7 gün suyun azalmasını bekleyiş (12-13)
G':	Gemiden ayrılma emri (15-17 (22))
F':	Geminin dışındaki yiyecekler (9:1-4)
E':	Bütün canlılarla anlaşma (8-10)
D':	Bir daha tufan olmayacak (11-17)
C':	Gemi (18a)
B':	Sam, Ham ve Yafes (18b)
A':	Nuh (19)

Tablo 4. Nuh tufanı.

²⁰³ Gordon J. Wehnam, "The Coherence of the Flood Narrative", *Vetus Testamentum* (336-348), sayı: 28, Fasc. 3 (Jul., 1978), s. 338

Bu şemaya göre Nuh tufanı aşama aşama ve detaylandırılarak anlatılmış, ikinci yarıda bölümler birinci yarı ile eşleşecek şekilde düzenlenmiştir. Bu anlatımda odak nokta ise Yaratılış, 8:1. âyet olarak belirlenmiştir:

“Sonra Tanrı Nuh'u ve gemideki evcil ve yabanıl hayvanları anımsadı. Yeryüzünde bir rüzgâr estirdi, sular alçalmaya başladı.”

Merkez nokta olarak seçilen âyet, verdikleri söze bağlı kalmalarının bir mükafatı olarak Tanrı'nın Nuh'a ve beraberindeki bütün canlılara yönelmesini, onları unutmadığını, onları yalnız bırakmadığını, manevi yardımı ifade etmekte, dolayısıyla bu âyetin merkez olarak seçilmesi de bu manayı pekiştirmektedir.

Çok daha geniş pasajlarda halka kompozisyonunun varlığına dair Mary Douglas'ın Tevrat'ın ilk beş kitabından biri olan ve 36 bölümden oluşan ve genellikle çok karmaşık olmakla nitelenen Çölde Sayım üzerine yaptığı çalışma örnek olarak verilebilir. Douglas'ın önerdiği genel şema şu şekildedir:

GİRİŞ Böl. 1-4 Silah taşıyan adam sayımı. Levililer'in rahiplikten dışlanması, tapınağa yaklaşmamak konusunda uyarılmaları. Kohat'ın oğulları tehlikede. Harun'un, Levililer'i yönetmesi. Anahtar kelime kümeleri: "babalarının evleri", "yoksa ölürlər".	
BÖLÜM I II: Ch. 5, anahtar kelime kümesi, "Cüzzamlıları kampın dışarıda bırak", 5, Zina yaptığından şüphelenilen kadın için ayin; 6, Adak adayan kişinin yanlışlıkla bir cesede yaklaşması. (Eşleşen bitiş).	BİTİŞ Bölüm XII Ch. 33.50, anahtar kelime kümesi, "Kenanlıları kov." 34, toprağı kura ile paylaşır; 35, Levililer için şehirler; yanlışlıkla adam öldürme. (Eşleşen giriş ve Bölüm I).
ORTA-DÖNÜŞ: Bölüm VII, Chs. 16 ve 17. Girişteki aktörlerin aynısı, Yüzbaşılar, Levililer, İsrail topluluğu. Kohat liderliğindeki isyan, Kohat ailesinin Levilileri; elebaşlarının ölümleri, her grubun, depresyon, ateş ve veba ile cezalandırılması. Çiçeklenen çubuk mucizesi, Harun'un haklı çıkması. Anahtar kelime kümesi, "Biz ölüyoruz". (Yalnızca giriş ile eşleşme)	

Tablo 5. Çölde Sayım.²⁰⁴

Douglas, halkanın iki tarafındaki bölümleri ise şu şekilde eşleştirmiştir:

²⁰⁴ Douglas, a.g.e., s. 69.

Yasalar: II: 5.2–3, Cüzzamlıları <u>kampın dışına koy</u>, böylece <u>yaşadığım yerin ortasındaki</u> kampı kirletemeyecekler. Kocası tarafından zina etmekle suçlanan kadın için ayın. 6, Adakta bulunanın <u>yanlışlıkla</u> bir cesede yaklaşması. 6.22, Nutuk, Harun’un nimeti: “Böylece kâhinler İsrail halkını adımı anarak kutsayacaklar. Ben de onları kutsayacağım.”	Yasalar: XII: 35.34, Nutuk, “Tanrı benim için İsrail <u>halkının ortasında yaşadı.</u>” (34), Toprağı kura ile paylaştırım. 35, Levililer için kırk sekiz şehir, altı sığınak şehir; <u>yanlışlıkla</u> adam öldürme kanunu. 33.50, <u>Kenanlıların sürülmesi.</u>
Anlatı: III: 7, <u>İsraillilerin prenslerinin kabile kabile tapınağa hediyelerini sunmaları.</u> 8, Kandiller, Levililer’in adanması. 9, Fıhş, yol gösteren bulut. <u>Sina’dan yolculuğa çıkış.</u>	Anlatı: XI: 31-33, Midyanlılar’a karşı zafer, savaşçıların arındırılması, esirler, ele geçirilmiş hazineler ve hayvanlar. <u>Yüzbaşılardan tapınağa altın sunması.</u> 32, Ruben ve Gad Gilat’a yerleşmesi. 33, <u>Mısır’dan Ürdün kıyılarına yapılan seyahatlerin özeti.</u>
Yasalar: IV: 10.1–11, Uyarı ve toplanma için <u>borazanların</u> çalınması, savaş, memnuniyet, ayların başlangıcı ve <u>belirli yiyecekler.</u>	Yasalar: X: 28–30, Günlük sunular, ayların başlangıcı, Şabatlar, <u>belirli yiyecekler</u> (28): <u>borazanlar</u>, 29.1.
Anlatı: V: 10.11, Çölde. Sina’dan yola çıkış, order of the host, Musa onlara rehberlik etmesi için Hobab’ı davet eder, 11. 11.1–3, <u>Halkın ilk şikâyetinin yangınla cezalandırılması, ikinci şikâyet, 11.4-13, et isteme, 11.31-2, Tanrı’nın bildircinlar göndermesi. 11.33, Rab insanlara veba ile vurdu. Tanrı’nın ruhu ve kehaneti ile dolu yetmiş erkek.</u> Yeşu endişeli. 12, Miryam ve Harun’un Musa’nın otoritesine meydan okuması. 13 Musa, toprakları görmek için on iki casus göndermesi, onların kötü raporu. 14, İnsanlar Musa’ya şikâyet eder ve devam etmeyi reddederler, Yeşu ve Kalev sadık. Musa Tanrı ile yüzleşir. İnsanlar tövbe ederi ancak kendi başlarına yukarı çıkmaya çalışır. Amalekliler onları Horma’ya geri sürer.	Anlatı: IX: 20–27, Kadeş’e varış, Miryam’ın ölümü. İnsanların susuzluktan dan <u>şikâyet etmesi, Tanrı’nın Meribah’taki kayadan Musa’ya su vermesi.</u> Edom İsrail’e geçişi reddetti. <u>Horma Dağı’nda Harun’un ölümü.</u> 21, İsrail’in <u>Horma’daki Kenan Kralı ile savaşması ve onu yok etmesi.</u> 21, İsrail’in Amorlular, Amonlular ve Başan kralı karşısında kazandığı zafer. 22–24, <u>Tanrı’nın ruhu ile dolu olan yabancı peygamber Balam, Tanrı’nın sözlerinde peygamberlik, İsrail’in kutsanması.</u> 25, Şittim’de insanlar Moav’ın kadınları ile zina ettiler ve onların ilahlarına taptılar. Balam suçladı. Zimri ve Kozbi Pinehas tarafından katledildi. Tanrı’nın, Pinehas’ın oğulları için ebedi papazlık antlaşması. 26, Moav ovalarında yeni nüfus sayımı. Levililer’in ayrı sayılması, onlara pay yok.
Yasalar: VI: 15, <u>Kahinlerle ilgili imtiyazlar</u>, şarap yasası ve hayvan sunularının yanında sunulan tahıllar, <u>kahinlere ayrılmış kısımlar.</u> Topluluk ve yabancı için bir kanun; cehaletle günah işleyen kefaretni öder, affedilir. Şabat’ı kuralına uymayan adamın taşlanması. Lacivert kordon.	Yasalar: VIII: 18–19, Kâhin ve Levililere talimatlar; özel sunulardan <u>kâhinlerle ilgili imtiyazlar; Levililer için öşür vergisi.</u> Levililer’in ast olması yeniden onaylandı. 8–21, Sunulardan kutsal yerlerde yemeleri için kâhinlere ayrılan bağışlar.

Tablo 6. Çölde Sayım’da paralel bağlantılar, (2-12. bölümler), anahtar kelimelerin altı çizilmiştir. ²⁰⁵

²⁰⁵ Douglas, s. 50-51.

Douglas, *Çölde Sayım* gibi uzun bir kitabın, yapı birimlerini çok net bir şekilde ortaya çıkarmak için, kelime tekrarları dışındaki diğer ayırt edici araçların kullanılması gerektiğini, *Çölde Sayım* kitabının değişen bölümler ilkesine dayandığını söylemiştir. Ona göre *Çölde Sayım* kitabında yasa ve anlatı bölümlerinin peş peşe gelmesi bölümleri birbirinden ayırmayı sağlayan bir göstergedir.²⁰⁶

	1. anlatı	
yasa		yasa
3. anlatı		11. anlatı
yasa		yasa
5. anlatı		9. anlatı
yasa		yasa
	7. anlatı	

Tablo 7. *Çölde Sayım* kitabında halka boyunca yasa ve anlatı bölümlerinin değişmesi.²⁰⁷

Kitab-ı Mukaddes'te geniş kapsamlı halka kompozisyonu çalışmaları Vahiy kitabı, Yuhanna, kitabı gibi bölümler üzerine de çalışmalar yapılmıştır.²⁰⁸ Şu ana kadar tespit edebildiğimiz halka kompozisyonuna dair Kitab-ı Mukaddes'teki en kapsamlı çalışma ise Tevrat'ın ilk beş kitabına Yeşu kitabının da ilave edilmesiyle oluşan altı kitap (hexateuch, hekzakök) üzerine yapılan halka kompozisyonu çalışmasıdır. Douglas, bu şemayı Jacob Milgrom'un çalışmasından esinlenerek oluşturduğunu söylemekte ve bu yapıyı pedimental olarak isimlendirmektedir.²⁰⁹

Bu pedimental yapının birimlerini ve birimler arasındaki bağlantıları ilgili âyetlerden alıntılarla aşağıdaki şekilde toplu halde görmek mümkündür:

²⁰⁶ Douglas, a.g.e. s. 45.

²⁰⁷ Douglas, a.g.e., s. 48.

²⁰⁸ bkz. John Welch, "Chiasmus in New Testament", *Chiasmus in Antiquity*.

²⁰⁹ Douglas, a.g.e., s. xii-xiii.

	Yaratılış 1-11	İlkel tarih		
A:	Yaratılış 12-50	Vaad edilmiş topraklar	“Yusuf’un kemikleri” (Çıkış, 13:19) (13:19 Musa Yusuf’un kemiklerini yanına almıştı. Çünkü Yusuf İsrail’in oğullarına, “Tanrı kesinlikle size yardım edecek, kemiklerimi buradan götüreceksiniz” diye sıkı sıkı ant içirmişti.)	
B:	Çıkış 1-12:36	Mısır’ın yargılanması	sünnet (4:24-26, Musa’nın oğlunun sünneti) fısıh “Çarıklarını çıkar ... kutsal” (3:5)	
C:	Çıkış 12:37-15:21	Mısır’dan çıkış	denizin ikiye ayrılması (14:21) 21 Musa elini denizin üzerine uzattı. RAB bütün gece güçlü doğu rüzgarıyla suları geri itti, denizi karaya çevirdi. Sular ikiye bölündü, 22 İsraililer kuru toprak üzerinde yürüyerek denizi geçtiler.	
D:	Çıkış 15:22-18:27	Çölde dolaşma	üç gün (15:22) kudret helvası, bildircin, su (kudret helvası: 16: 31 bildircin: 16:13 su: 15:24-25, 24 Halk, “Ne içeceğiz?” diye Musa’ya yakınmaya başladı. 25 Musa RAB’be yakardı. RAB ona bir ağaç parçası gösterdi. Musa onu suya atınca sular tatlı oldu.)	
E:	Çıkış 19-24	Ahdin onaylanması ve düzenlenmesi	ateş (19:18, Sina Dağı’nın her yanından duman tütiyordu. Çünkü RAB dağın üstüne ateş içinde inmişti.) yaklaşma	
F:	Çıkış 25-31	Mabedin planlanması	saklı mimari	
G:	Çıkış 32	Ahdin ihlal edilmesi	Şabat kuralı (31:12-32:29)	
X:	Çıkış 33	Tanrı’nın tecellisi	“Varlığım” (14 RAB, “Varlığım sana eşlik edecek” diye yanıtladı, “Seni rahata kavuşturacağım.”)	
G’:	Çıkış 34	Ahdin yenilenmesi	Şabat kuralı (34:21, 21 “Altı gün çalışacak, yedinci gün dinleneceksiniz. Ekim, biçim vakti bile olsa dinleneceksiniz.)	
F’:	Çıkış 35-40	Mabedin inşa edilmesi	saklı mimari	
E’:	Lev. 1-Çölde S. 10:10	Ahdin düzenlenmesi	yaklaşma ateş (Levililer 10:1-2 1 Harun’un oğulları Nadav’la Avihu buhurdanlarını alıp içlerine ateş, ateşin üstüne de buhur koydular. RAB’bin buyruklarına aykırı bir ateş sundular. 2 RAB bir ateş gönderdi. Ateş onları yakıp yok etti. RAB’bin huzurunda öldüler.)	
D’:	Çölde S. 10:10-36:13	Çölde dolaşma	üç gün (10:33 33 RAB’bin Dağı’ndan ayrılıp üç günlük yol aldılar. Konaklayacakları yeri bulmaları için RAB’bin Antlaşma *Sandığı üç gün boyunca önleri sıra gitti.) kudret helvası, bildircin, su (kudret helvası, Çölde Sayım, 11:6 bildircin, Çölde Sayım, 11:31 su	
	YasanınTtekrarı	Ahdin yenilenmesi		

KÖLELİKTEN

ÖZGÜRLÜĞE

C’: Yeşu 1-4	Kenan’a giriş	Ürdün’ün ikiye ayrılması (Yeşu, 3:1-4:24) (4:7 onlara diyeceksiniz ki, ‘Şeria Irmağı’nın suları RAB’bin Antlaşma Sandığı’nın önünde kesildi. Antlaşma Sandığı ırmaktan geçerken akan sular durdu.)
B’: Yeşu 5-12	Kenan’ın yargılanması	“Çarıklarını çıkar ... kutsal” (yeşu, 5:15) (15 RAB’bin ordusunun komutanı, “Çarığımı çıkar” dedi, “Çünkü bastığın yer kutsaldır.” Yeşu söyleneni yaptı.) fısıh sünnet (5:2-3) (Gilgal’daki Sünnet Olayı 2 Bu arada RAB, Yeşu’ya şöyle seslendi: “Kendine taştan bıçaklar yap ve İsrailileri eskisi gibi sünnet et.” 3 Böylece Yeşu taştan yaptığı bıçaklarla İsrailileri Givat-Haaralot’ta sünnet etti.)
A’: Yeşu 13-24	Vaad edilmiş topraklara ulaşılması	“Yusuf’un kemikleri” (Yeşu, 24:32) (32 İsraililer Mısır’dan çıkarken Yusuf’un kemiklerini de yanlarında getirmişlerdi. Bunları Yakup’un Şekem’deki tarlasına gömdüler. Yakup bu tarlayı Şekem’in babası Hamor’un torunlarından yüz parça gümüşe satın almıştı. Burası Yusuf soyundan gelenlerin mülkü oldu.)

Tablo 8. Hekzakök'te halka kompozisyonunun birimleri arası münasebetler.

Bu yapıya göre Tevrat’ın ilk beş kitabı ve Yeşu birlikte bir halka kompozisyonu ortaya koymaktadır. Halka kompozisyonu şeklindeki bu yapının merkezi noktası yani zirvesi Sina Vahyi olarak tespit edilmiş ve metinde “RAB, ‘Varlığım sana eşlik edecek’ diye yanıtladı, ‘Seni rahata kavuşturacağım.’” (Çıkış, 33:14:) âyeti vurgulanmıştır. Sina Vahyi halkayı ikiye ayırmış, ilk yarı İsrailoğullarının kölelikten kurtuluş sürecinin, ikinci yarı ise özgürleşme sürecinin gerçekleştiği bölümler olmuştur.

18. yüzyılda başlayan Kitab-ı Mukaddes'te halka kompozisyonu çalışmaları çok sayıda araştırmacının ilgisini çekmiş ve bu alanda geniş bir literatür oluşmuştur. Kitab-ı Mukaddes'in pek çok pasajı bu yöntemle analiz edilmiştir.

3.6. İngiliz Edebiyatı

Halka kompozisyonu İngiliz edebiyatına ait bazı edebî metinlerde de araştırma konusu olmuştur. Bunlar arasında klasik metinler bulunduğu gibi modern dönemde ortaya çıkmış metinler de bulunmaktadır.

Beowulf adındaki güçlü bir İskandinav savaşçısını konu edinen ve İngilizlerin en eski destanı olarak bilinen 11. yüzyıla ait Beowulf destanının tamamında halka kompozisyonu önemli bir teknik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tekniğin sadece kısa pasajlarda değil uzun pasajlarda, hatta şiirin tamamında kullanıldığı söylenmektedir.²¹¹

İngiliz edebiyatının en büyük yazarı kabul edilen William Shakespeare'in (1616) özellikle diyaloglarda paralelizm ve halka kompozisyonunu belirgin bir şekilde kullandığı belirtilmektedir. Bu kullanımlar, iç içe halkalar ve farklı simetri formları şeklinde ortaya çıkmaktadır.²¹²

Yine İngiliz edebiyatının Shakespeare'den sonra en büyük şairi kabul edilen John Milton'un (1674) Adem ve Havva'nın cennetten çıkarılmasını konu edindiği, on iki kitaptan oluşan ve yazıldığı dönemde büyük yankılar uyandıran *Paradise Lost (Kayıp Cennet)* adlı şiirsel romanında ilk altı kitaptaki bölümler, diğer altı kitaptaki bölümlerle anlam bakımından eşleşecek şekilde simetrik formda (abcdef:fedcba) yazdığı ifade edilmektedir.²¹³ Bunlara ek olarak Laurence Sterne (1768), Edgar Allan Poe (1809), Samuel Butler (1902), Agatha Christie (1976), Donald Michael Thomas başta olmak üzere pek çok İngiliz yazarın eserlerinde halka kompozisyonu tekniğini kullandığı düşünülmektedir. İngiliz edebiyatında uzun yıllardır bilinen

²¹⁰ Douglas, a.g.e., s. xiv. (Fig. 1. A pedimental composition; the theological structure of the Hexateuch. Adapted from Jacob Milgrom, *The JPS Torah Commentary: Numbers* (Philadelphia: Jewish Publication Society, 1990), xix.)

²¹¹ John D. Niles, "Ring Composition and the Structure of Beowulf", *PMLA*, Vol. 94, No. 5 (October, 1979), s. 925. (924-935)

²¹² William L. Davis, "Structural Secrets: Shakespeare's Complex Chiasmus", *Style*, c. 39, sayı 3, güz 2005, s. 240. (237-258)

²¹³ Galbraith Miller Crump, *The Mystical Design of Paradise Lost*, Lewisburg: Bucknell University Press, 1975, s. 70.

ve kullanılan bu teknik, İngiliz yazar Joanne K. Rowling tarafından yedi kitap hâlinde yazılan fantastik roman serisi Harry Potter ile tekrar popüler olmuştur.²¹⁴

3.7. Arap Edebiyatı

Corcî Zeydân'ın "Yunanlılar felsefeleri, kahramanlık ve dramatik eserleriyle tanınıyor. ... Romalılar dini, medeni, siyasi ve ekonomik yasaları kurmalarıyla. ... Hintliler, hayali masallar oluşturarak hayvanların ağzına yerleştirdiler. ... Araplar dünyayı şiirle doldurdu."²¹⁵ sözleriyle gururla övdüğü Arap şiiri; Batı'da uzun süre insicamsız, yapay, monoton, atomik olmakla ve müstakil bir bütün olmamakla ve itham edilmiştir.²¹⁶ Kimi modern Arap şiir eleştirmenleri de benzer kanaati paylaşmaktadırlar; onlara göre de câhiliye kasidesinde hiçbir şekilde yapısal ve düşünsel bir birlik, bölümleri arasında fikrî bir bağlantı bulunmamaktadır.²¹⁷ Öyle ki konuları arasında düzenli geçişlerin olmayışı kasidenin temel özelliği olarak nitelendirilmiştir.²¹⁸

و المنایا رصد	للفتی حیث سلك
أی شيء حسن	للفتی لم یك لك
كل شيء قاتل	حین تلقی أجلك
طال ما قد نلت فی	غیر كد أملك ²¹⁹

Ölüm gittikleri her yerde gençleri gözetlemektedir.

Gençlerde bulunan güzel hasletlerden hangisi sende olmadı?

Ecelinle karşılaştığında her şey ölümcüldür.

*Sen nice emellerine yorulmadan ulaştın.*²²⁰

Yukarıdaki şiirde birinci beyit ile üçüncü beyit arasında; ikinci beyit ile dördüncü beyit arasında anlam bağı vardır. Modern Arap şiir eleştirmenlerinden Muhammed Hilal, bu şiiri eski Arap şiirinde bir fikri tamamen aktarmadan bir başka fikre geçilmesi hususunda örnek

²¹⁴ Bkz. *Harry Potter as Ring Composition and Ring Cycle*, John Granger.

²¹⁵ Corci Zeydan, *Târîhu Âdâbi 'l-Luğati 'l-Arabiyye*, Kahire: Müessesetü Hindâvî li't-Ta'lîmi ve's-Sekâfeti, 2013, c.1, s. 27.

²¹⁶ Farrin, a.g.e., s. xiii,

²¹⁷ Ali Tülü, Kadim Arap Şiirinde Konu Bütünlüğü Meselesi, *Usûl İslam Araştırmaları Dergisi*, sayı: 27 (2017) s. 119-136, s. 3.

²¹⁸ Aydın Erdoğan, Türk Kasidesinin Menşei Olarak Muallakalar Özelinde Arap Cahiliye Dönemi Kaside Özellikleri, *İstem*, Yıl:9, Sayı: 17, 2011, s. 209-240, s. 239,

²¹⁹ Beşir Yemut, *Şâirâtü 'l-'Arab fî 'l-Câhiliyye ve 'l-İslam*, Beyrut, Matbaatü'l-Ehliyye, 1934, s. 63

²²⁰ çev. Tülü, a.g.e, s. 122.

göstermiştir. Hilal'in birinci beyitte ifade edilmeye başlanan fikir bitmeden ikinci beyitte yeni bir fikre başlamak, sonra üçüncü beyitte birinci beyitteki fikre, dördüncü beyitte de ikinci beyitteki fikre dönmek suretiyle anlam bütünlüğünün bozulduğunu ifade ettiği bu dörtlüğün,²²¹ simetrik anlatım açısından değerlendirildiğinde ABA'B' şeklinde bir paralelizmi ihtiva ettiğini söylemek mümkündür.

Son dönemlerde cahiliye Arap şiirindeki bütünlüğe dikkat çeken çalışmalar yapılmış, James T. Monroe, Arap edebiyatındaki halka kompozisyonunun kullanım sıklığını keşfetmiş, nesir ve şiirdeki -özellikle İbn Kuzman'ın (555/1160) zecellerindeki- halka modelini göstermiştir. Örneğin, İbn Kuzman'ın kırkinci zecelindeki halka kompozisyonu yapısını şu şekilde tespit etmiştir:²²²

A:	Prens <i>ayrılıyor</i> . Arkadaşları <i>işkence</i> çekiyor. Saray, prens'in <i>yokluğundan</i> dolayı <i>üzücü</i> bir merasim.
B:	Saray mersininin <i>kendine has erdemleri</i> var: güzel, hoş kokulu ve <i>güvenilir</i> bir şekilde tekrar uzayacak.
C:	<i>Erdemli</i> olan prens, istediği her şeyi elde edecektir.
D:	Prens şu anda <i>güçlü</i> ve <i>gelecekte</i> de öyle olmaya devam etmeli.
E:	Hristiyanlar direniş göstermeden ona teslim oldu, o kadar <i>güçlüydü</i> ki.
D':	Geçmişte Hristiyanlar Prens'e karşı <i>güçsüzdü</i> .
C':	Prens'in ortakları, <i>erdemli olmayanlar</i> , <i>istediklerini elde edemeyecekler</i> .
B':	Şairin <i>kendine has erdemleri</i> var: yetenekli, zeki ve sadakatinde <i>güvenilir</i> .
A':	Şair Yeni Yıl'ın [Hristiyan festivali] <i>dönüşünü</i> bekliyor. Bir parti ile <i>kutlayacak</i> . Bayram ('id), (= 'dönüş' [Müslüman festivali]) sırasında olduğu gibi neşe dolu.

Tablo 9. İbn Kuzman'ın kırkinci zecelindeki halka kompozisyonu.

Yine Arap şiirindeki bütünlük ve halka kompozisyonu üzerine çalışmalar yapan Raymond Farrin, on üç Arap şairin şiirlerini incelediği çalışmasında incelediği şiirlerdeki halka kompozisyonlarını tek tek göstermiştir.²²³

²²¹ Hilal, a.g.e., s. 376.

²²² James T. Monroe, *The Mischievous Muse: Extant Poetry and Prose by Ibn Quzmān of Córdoba*, Leiden: Brill, 2017, c. 1, s. 1327.

²²³ bkz. Raymond Farrin, *Abundance From the Desert*. Farrin'in eserinde yer verdiği şairler şunlardır: İmru'l-Kays (544), Şenferi (554), Lebîd b. Rebîa (40 veya 41/660 veya 661), Hansâ (24/645), Cemîl (82/701), Cerîr (569 veya 580), Ebû Nûvâs (198/813 [?]), Ebû Temmâm (231/846), Mütenebbî (354/965), İbn Zeydün (463/1071), İbn Kuzmân (555/1160), İbnü'l-Fârid (1235), Bahâeddin Zühayr (656/1258).

Taha Hüseyin'in (1973) Homeros'a benzeterek yazarının tarihi gerçekliğini ve orijinalliğini sorguladığı,²²⁴ Arthur J. Arberry'nin (1969) ise bir zamanlar bütün Arap dünyasındaki en şöhretli, en beğenilen ve en çok ilham alınan şairi olarak nitelediği²²⁵ cahiliye dönemi şairlerinden İmru'l-Kays'ın (544) Muallaka'sındaki halka kompozisyonunu Raymond Farrin, aşağıdaki gibi özetlemiştir:

ÖZET: İMRU'L-KAYS'IN MUALLAKA'SI			
Bölüm	Beyitler	Yapısal ve tematik unsurlar	
A	1–9	arkadaşlarla sahne mekân -isimler doğa manzarayı değiştiriyor; dağılma görme (uzağın net görülememesi) uyarıcı → belirsizlik yer değiştirme → sağanak GÖZYAŞLARI	şimdi → geçmiş (hüzün)
B	10–41	olumlu tepki: şair cüretkar, kadınlara karşı koyamama, gerileme sonrasında kendisini çabuk toparlayan nice ... (rubbe) bakireler, bayram ideal kadın uzunca izahı	geçmiş
C	42	kişisel beyan şairin diğer erkeklerden farkı: kalp, kaybettiği sevdikleri için asla teselli bulmayacak	şimdi ve gelecek (ümitizlik)
B'	43–66	olumlu yansıma: şair def ediyor dıldırcı eleştirmenler, denemelere katlanır, harika bir ata biniyorlar (Şeref) nice ... (rubbe) + kusurlu bakireler, bayram ideal atın uzunca izahı	geçmiş
A'	67–78	arkadaşlarla sahne mekân-isimler doğa manzarayı değiştiriyor; dağılma görme (yakının net görülememesi) uyarıcı → belirsizlik yer değiştirme → sağanak YAĞMUR	şimdi → gelecek (sevinç)

Tablo 10. İmru'l-Kays'ın muallakasındaki halka kompozisyonu.

Yine Farrin bir başka çalışmasında da Endülüslü şair er-Rundî'nin Endülüs'ün büyük bir bölümünün müslümanların elinden çıkıp hristiyanların hâkimiyeti altına girmesi münasebetiyle yazdığı²²⁶ bir mersiye olan *el-Kasîdetü'n-nûniyye fî risâi'l-Endelüs* adlı şiirinin de halka kompozisyonu formatında yazıldığını ileri sürmüş ve şiirdeki halka kompozisyonunu ortaya koymuştur.²²⁷

²²⁴ Taha Hüseyin, *Cahiliye Şiiri Üzerine*, çev. Şaban Karataş, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003, s. 137-142.

²²⁵ A. J. Arberry, *The Seven Odes The First Chapter in Arabic Literature*, London: Allen and Unwin, 1957. s. 41.

²²⁶ Abdülkerim Halife, "Ebû'l-Bekâ' er-Rundî", *DİA*, c. 10, s. 299, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebul-beka-er-rundi> (11.06.2019).

²²⁷ bkz. Raymond Farrin, *en-Nazmu'd-Dâiri fî Nûniyyeti Ebî'l- Bekâ er-Rundî*.

3.8. Türk Edebiyatı

Simetrik yapılar, -tespit edebildiğimiz kadarıyla- Türk edebiyatında üzerinde çokça durulan bir husus olmadığı için örnekleri ve kullanım alanları hususunda söylenebilecekler sınırlı görünmektedir.

Kiazım (chiasmus) terimi, bazı kaynaklarda *çaprazlama* olarak tercüme edilmiş ve “Dilbilgisel yapıların, birbirlerini izleyen sözcük öbekleri ya da tümceler içinde zıt biçimlerde kullanılması”,²²⁸ “Cümle öğelerinin çaprazlama yerleştirilmesiyle (abba) yapılan söz sanatı”²²⁹ şeklinde tanımlanmıştır. Türk edebiyatı ile ilgili metinlerde çaprazlama (chiasmus) formunda olduğu söylenen örneklerden bazıları şunlardır:

“Anlamadan **dinledik, dinlemeden** anladık.” (ABB’A’)

Yunus Emre (720/1320 [?])²³⁰

Düşleyin yumuşak gerçeğe katı (ABA’B’)

Kara geceden ak bir gündüz yaptı (ABA’B’)

Sabahattin Kudret Aksakal (1993)²³¹

Çalışmayıp oturanlarda *züll ü ye’s*e bakın!

Oturmayıp **çalışanlarda** *izz ü şanı* görün!

Muallim Nâci (1893)²³²

Yaşadım kırk yıl

Sevinç ve hüzn

Aşk ile cesur

Büyüdü yüreğim...

Şükrü Erbaş²³³

²²⁸ Ünsal Özünlü, a.g.e, s. 8.

²²⁹ <http://www.beybut.com/edebiyat-terimleri-sozlugu/>, Erişim tarihi, 2 Haziran 2019.

²³⁰ aynı yer.

²³¹ Arif Yılmaz, *Sabahattin Kudret Aksal’ın Hayatı, Sanatı ve Şiirleri Üzerinde Bir Araştırma*, yayımlanmamış doktora tezi, 2004, Ankara Üniversitesi, s. 415.

²³² Anonim, <https://www.liseedebiyat.com/metin-ncelemes/10823-gorun-siirinin-tahlili-mnaci.html>, Erişim tarihi: 3 Haziran 2019.

²³³ Derya Karaosmanoğlu, *Şükrü Erbaş’ın Hayatı-Sanatı Ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2015, s. 121.

Kimi seviyordu kimi sevmiyordu

Edip Cansever (1986)²³⁴

Benzer yapıları bazı atasözleri ve özdeyişlerde görmek mümkündür:

At ölür meydan kalır, **yığıt** ölür şan kalır. (ABCD A'B'C'D, paralel kompozisyon)

Yemek için yaşamamalı, **yaşamak için** yemeli. (ABB'A', ayna kompozisyonu)

Ya **olduğun** gibi görün, ya **göründüğün** gibi ol. (ABB'A', ayna kompozisyonu)

Aç koyma hırsız edersin, **çok söyleme** arsız edersin. (ABCA'B'C', paralel kompozisyon)

Kardeşlik zorunlu arkadaşlıktır, arkadaşlık seçilmiş kardeşliktir. (ABCC'B'A, ayna kompozisyonu)

Simetrik yapıların daha çok sözlü kültür ve halk edebiyatı ile ilgili olması nedeniyle Türk edebiyatında da öncelikle bu alanda bazı tespitler yapılmıştır. Halk hikayelerini yapısalci bir yöntemle inceleyen Fransız sosyal antropolog ve halk bilimci C. Levi-Strauss (1996), bu hikayelerde toplumsal öğeleri anlamının tek aracı olan toplumsal yapı modellerini aramış, insanlığın fikir dünyasını yöneten bu ortak yapı kalıplarını bulmak için, kültürün yaratılmasında etkili olan birbirine zıt anlam farklılıklarını, yani ikili karşıtlıkları saptamış ve bunların birbirinden bağımsız gibi görünen kültürel yapılarıdaki paralel yansımalarını belirlemiştir. Ümral Kırman (Deveci) Levi-Strauss'un bu yöntemini Dede Korkut hikâyelerine uygulamıştır.²³⁵ Çalışmada Dede Korkut hikâyelerinde tespit edilen doğa kültür karşıtlığı, akrabalık ilişkileri, sosyal hayatla ilgili karşıtlıklar, cinsiyete dayalı karşıtlıklar ele alınmış ve bu yönetime göre tahlili yapılmıştır. Seyfi Karabaş (1996) da bu yöntemi uygulayarak²³⁶ Dede Korkut'un iki hikâyesi örneğinde renklerin kullanımı ile kişilerin duygu, düşünce ve davranışları arasındaki paralellikleri saptamıştır. Karabaş ayrıca, Dede Korkut metinlerinin *karşıt yansımali bir yapıya* sahip olduğunu da ortaya koymuştur. Buna göre olaylar merkez anlatım birimi denilen hikâyenin orta bölümlerine denk gelen bölümün öncesinde ve sonrasında

²³⁴ Melike Kara, *Edip Cansever Şiirinde Dil ve Anlatım*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, 2007, s. 54.

²³⁵ bkz. Ümral Kırman, *Dede Korkut Anlatılarının Karşıtlıklar Kuramına Göre Çözümlemesi ve Bu Kuramın Anlatı Öğretiminde Kullanımı*, yayımlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2004.

²³⁶ bkz. Seyfi Karabaş, *Dede Korkut'ta Renkler*, Yapı Kredi Yayınları, 2000.

eşit sayıda olacak şekilde sıralanmıştır. İçerikleri benzer olan bu olayların, metnin gelişimine etkileri ise ters yöndedir. Merkez anlatım biriminin öncesinde geçen her olay karmaşanın artmasına neden olurken bu birimden sonraki eşit sayıda olay karmaşanın giderek çözülmesini sağlar. Merkez birimde ise karmaşa en üst düzeydedir.²³⁷

Seyfi Karabaş'ın halka kompozisyonu tekniğini “karşıt yansımali yapı” terimiyle ifade ettiği bu anlatım “soğansı yapı” (onion-layer technique) olarak da bilinmektedir.²³⁸ Zira bu anlatım tekniğiyle kurgulanan bir çalışma soğanın kabukları gibi iç içe geçmiş farklı epizotlardan oluşur. Nasıl soğan iki parçaya ayrıldığında parçalar birbirini karşılar ve ortak bir merkezde bir araya gelir ise bu anlatımlarda da aynı durum görülür.²³⁹

Mary Douglas, ne zaman bir “bir editöryal karmaşa” eleştirisiyle karşılaşsa nabzının hızlandığını, orada gizli bir yapı, muhtemelen halka kompozisyonu yapısı kokusunu aldığını, Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin (672/1273) Mesnevi'sinde de benzer bir durum olduğunu, sonuçta içindeki sesin haklı çıktığını söyler. Yorumcular bu meşhur esere saygı duymakla birlikte yazarın satırlar arasında düzeni sağlamak konusunda başarısız olduğunu, eserin birbiriyle bağlantısı olmayan hikâyelerden oluştuğunu, konuyla ilgisi olmayan uzun arasözler içerdiğini söylemişlerdir.²⁴⁰ Safavi ve Weightman, çalışmalarında Mevlana'nın Mesnevisi'nde bir diskurdaki²⁴¹ bölümlerin ardışık değil; paralel ve halka kompozisyonu oluşturacak şekilde düzenlendiğini keşfettiklerini, Mevlana'nın çalışmalarının daha üst seviyelerini düzenlemek için paralelizm ve halka kompozisyonunu kullandığının farkına varmanın kendileri için büyük bir sürpriz olduğunu ifade ederler.²⁴² Onlara göre Mevlâna, Mesnevî'nin yapısını önceden planlamış, tâ en başından paralelizm ve halka kompozisyonu kullanmaya karar vermiş olmalıdır. Birinci ciltte beyitlerin ilk bölümü nefs-i emmâreyi, son bölümleri nefs-i mutmainneyi ele alırken, nefsin mertebeleri açısından bu ikisine göre arada olan nefs-i levvâmenin cildin orta bölümlerinde yer alması da Mevlana'nın halka kompozisyonunu bilinçli

²³⁷ Saim Sakaoğlu, *Halk Hikâyeleri*, (ed. Ali Beraat Alptekin, Çiğdem Kara), Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, 2011, s. 31-32.

²³⁸ Wendy Doniger O'Flaherty, “*Inside and Outside the Mouth of God: The Boundary Between Myth and Reality*” (93-125), *Daedalus*, Spring, 1980, Vol. 109, No. 2, s. 100.

²³⁹ Seyfi Karabaş, *Dede Korkut'ta Renkler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 9 (Aktaran: Soner Gündüzöz, Kur'an Anlatımında Paradigmatik Yapı: Yusuf Kıssası Örneği, *Ekev Akademi Dergisi* (61-73), yıl: 8, sayı: 18 (Kış 2004), s. 64.)

²⁴⁰ Douglas, 11.

²⁴¹ Bu taksime göre Mesnevî'de beyitler paragrafları, paragraflar bölümleri, bölümler diskurları, diskurlar kitapları (cilt, defter) oluşturmaktadır. Son tahlilde Mesnevî 6 kitaptan müteşekkildir. Örneğin birinci kitap 4002 beyit, 173 bölüm, 12 diskurdan oluşmaktadır. (bkz. Safavi ve Wehtman, a.g.e., s. 39-40.) Mesnevi'ye dair incelediğimiz iki çalışmada da her cilt ayrıca kendi içinde bölümlere ayrılmış ve bunlara diskur (discourse) olarak isimlendirilmiştir.

²⁴² Safavi ve Wehtman, a.g.e., s. 46.

bir şekilde kullandığını göstermektedir.²⁴³ Yine onlar, Mevlana'nın, paralelizm ve halka kompozisyonu ile karşılaşmış, ustalaşmış ve adetâ onu kendisine mâl etmiş olduğunu, ikili yapılandırılmış çalışmalarla ilgili birçok araştırma yapıldığında, Mevlana'nın dünya edebiyatında bu tekniklerin birkaç büyük ustasından biri olarak görülmesinin muhtemel olduğunu²⁴⁴ söyleyerek Mevlana'nın Mesnevi'de halka kompozisyonunu başarılı bir şekilde uygulamış olmasına dikkat çekmişlerdir.

Yine Mesnevi'nin ikinci cildinin dokuzuncu diskuruna (3017-3163 aralığındaki beyitler)²⁴⁵ dair bir çalışma, Mesnevi'de halka kompozisyonunun varlığını göstermiştir. Mahvash Alavi, bu çalışmasında beyitleri 7 bölüme ayırmış ve bu bölümün ABCDC'B'A' şeklinde bir halka kompozisyonu teşkil ettiğini ileri sürmüş ve beyitleri şu şekilde gruplandırmıştır.²⁴⁶

A:	Birinci bölüm: (3017-3035)	Hindli'nin hikâyesidir ki kendi arkadaşı ile bir amel üzerinde münâzaa ederdi ve haberi yoktu ki o da ona mübtelâdır.
B:	İkinci bölüm: (3036-3047)	O diğeri korkmak için Guz'ların bir adamı öldürmeğe kasdetmesi
C:	Üçüncü bölüm: (3048-3076)	Hod-perestlerin ve enbiyâ ve evliyanın ni'met-i vücûdlarına şükretmeyenlerin hâlinin beyanı
D:	Dördüncü bölüm: (3077-3103)	İhtiyar bir adamın tabibe hastalıklardan şikâyet etmesi ve tabibin ona cevap vermesi
C':	Beşinci bölüm: (3104-3142)	Cûhî'nin ve babasının cenâzesi önünde nevha eden çocuğun kıssası
B':	Altıncı bölüm: (3143-3150)	O cüsse sâhibi şahıstan çocuğun korkması ve o şahsın "Ey çocuk korkma, zirâ ben nâ-merdim!" demesi
A':	Yedinci bölüm: (3151-3163)	Bir ok atıcısının kıssası ve onun ormana giden bir süvariden korkması

Tablo 11. Mesnevi'de halka kompozisyonu

²⁴³ a.g.e., s. 221-222.

²⁴⁴ a.g.e., s. 226.

²⁴⁵ Alıntı yaptığımız çalışmada beyit numaraları 3027-3175 şeklinde verilmiştir. Biz kaynak aldığımız baskıdaki numaraları kullandık. (bkz. Ahmed Avni Konuk, *Mesnevi-i Şerif Şerhi*, 4/320-355)

²⁴⁶ Mahvash Alavi, The Structure and Hermeneutics of Rumi's Mathnavi: Discourse Nine, Book Two, (71-94), *Transcendent Philosophy*, ed. Seyed G. Safavi, c. 10, Aralık 2009, <http://iranianstudies.org/wp-content/uploads/2010/04/Trans-Phil-Vol10-Dec-2009.pdf>, erişim tarihi: 11.06.2019, s. 86.

Bu bölümler arasındaki ilişkiyi ise şöyle izah etmiştir: Birinci ve yedinci bölümlerde Rûhun olgunlaşması ortak konu olmuş, yedinci bölümde birinci bölümde değinilen kavramlar genişletilmiştir. İkinci ve altıncı bölümlerde ortak konu, korkudur. Yedinci bölüm, üçüncü bölümde sorulan soruya cevap verir. Merkez olan dördüncü bölüm ise yedi bölümde tartışılan ana konulara dikkat çeker ve bu bölümde ana vurgu, yolun pîri (mürşidi) ve onların hakikati üzerindedir.²⁴⁷

Eserin isimlendirmesi ile ilgili değerlendirmeler, Mesnevî'deki simetrik yapı çalışmalarını destekler niteliktedir. Mesnevî, “bir şeyi ikiye katlamak, çift yapmak” anlamına gelmektedir. Nazım şekli dolayısıyla bu ismin verilmiş olması yanında şârihler, Mesnevî'nin şehâdet âlemindeki eşya türlerinin hakikatlerine, duyulur şeylerden (mahsûsât) akledilen şeylere (ma'kûlât) kadar birbirlerine karşılık gelen ilâhi isimlerin mazharı olan bütün çift ve zıt varlıkların (varlık-yokluk, sûret-mâna, ı ışık-karanlık, gayb-şehâdet gibi) hallerine dair bir kitap olmasından dolayı Mevlânâ'nın eserine bu adı verdiğini ve bu ismin eserin isminin hem şekline hem de mana ve muhtevasına işaret ettiğini ileri sürmüşlerdir.²⁴⁸

Türk edebiyatının bazı manzum ve mensur örneklerinde halka kompozisyonuna benzer yapılar görülmektedir. Nitekim anlatımdaki simetrik görüntü edebiyatta akis²⁴⁹ ve kalb²⁵⁰ gibi terimlerle ifade edilmiştir. Nazîm'den (1727) alınan ve akis sanatı ile yazılan aşağıdaki gazelde simetri açıkça görülmektedir:²⁵¹

→			←		
1	2	3	3	2	1
Dîdem	ruhunu	gözler	gözler	ruhunu	dîdem
özne	nesne	yüklem	yüklem	nesne	özne
A	B	C	C'	B'	A'

Dîdem ruhunu gözler gözler ruhunu dîdem (ABCC'B'A')

Kıblem olalı kaşın kaşın olalı kıblem

²⁴⁷ Mahvash Alavi, a.g.e., s. 86-90.

²⁴⁸ Semih Ceyhan, “Mesnevî”, *DİA*, c. 29, s. 325-326, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mesnevi--mevlana>, (11.06.2019).

²⁴⁹ Bir cümle veya mısradaki kelime yahut kelime gruplarının yer değiştirilmesiyle yapılan edebî sanatın adı. (bkz. Kazım Yetiş, “Akis: Edebiyat”, *DİA*, c. 2, s. 265, <https://islamansiklopedisi.org.tr/akis#2-edebiyat> (11.06.2019).

²⁵⁰ Harfleri aynı, harf dizilişleri ayrı olan kelimelerin aynı beyitte kullanılması. (bkz. İskender Pala, “Kalb: Türk Edebiyatı”, *DİA*, c. 24, s. 233, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kalb--belagat#2-turk-edebiyati> (11.06.2019).

²⁵¹ Karagözlü, a.g.e., s. 35.

Cennet gibidir rûyin rûyin gibidir cennet

Âdem doyamaz sana sana doyamaz âdem

...

Divan şiirinin olduğu gibi divan nesrinde de simetrik kullanımlar gözlenmektedir. Divan nesrinde söz simetrisi, daha çok benzer veya aynı söz dizimine sahip olan cümleler, tamlamalar seci ile bir araya getirilmeleriyle ortaya çıkmaktadır.

...kelâm-ı **kadîm-i** vâcibü't-**takdîm** ve furkân-ı **azîm-i** lâzımü't-**ta'zîmde** nice âyât-ı **azîme** ve beyyinât-ı **kerîme** mevzun vâki' olmuştur.²⁵²

Latîfî'nin (990/1582) Tezkiresi'nin mukaddimesinden alınan yukarıdaki cümlede “ve” bağlama edatının her iki yanında yer alan söz grupları seci ile bir araya getirilmiş ve bir yükleme bağlanmıştır.

Sinan Paşa'nın (891/1486) Tazarrunâmesi'nden bir simetri örneği de aşağıdaki gibidir:²⁵³

Sen bir **zât-ı mükerremsin** ki cümle-i melâyik **Âdem'e** senün **izzetüne sücûda** gelmiştir.

Sen bir **rûh-ı mücessemsin** ki cemî ervah âleme **senün muhabbetüne vüçûda** gelmiştir.

Divan şiiri üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Cem Dilçin (2013), divan şiirinde simetri ve paralelizmin, birincisi, beytin her iki dizesinin bütününü kapsayan *tam paralellik ve simetri*, ikincisi beytin dizelerinin başını ya da sonunu kapsayan *yarı paralellik ve simetri*, üçüncüsü beytin dizelerindeki karışık söz yapısından dolayı ilk bakışta kendini göstermeyen ancak cümlenin öğelerinin dikey ilişkileri (paradigmatic relations) açısından yeniden düzenlenmesiyle ortaya çıkan *karışık paralellik ve simetri* olmak üzere üç biçimde görüldüğünü ifade etmiştir.²⁵⁴

Dilçin, dizeler arasındaki paralelliklerin anlamı pekiştirdiğini, aynı söyleyiş kalıbının arka arkaya tekrarlanması da beyte hoş bir ahenk, etkileyici bir ritim ve bellekte kalıcılık

²⁵² Karagözlü, a.g.e., s. 39.

²⁵³ a.g.e., s. 50.

²⁵⁴ Cem Dilçin, *Divan Şiiri ve Şairler Üzerine İncelemeler*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, s. 294-295.

sağladığını belirtir.²⁵⁵ Bu bağlamda simetrik yapıların ezberlemeye ve süsleyici etkisine işaret etmiş olmaktadır. Dilçin, Fuzûlî'nin (963/1556) Su Kasidesi adlı eserinin 25. beytinden örnek verir ve bu beytin olağanüstü güzellikte bir söz ve anlam simetrisine sahip olduğunu söyler.

Zikr-i na'tün derdine dermân bilür ehl-i hatâ

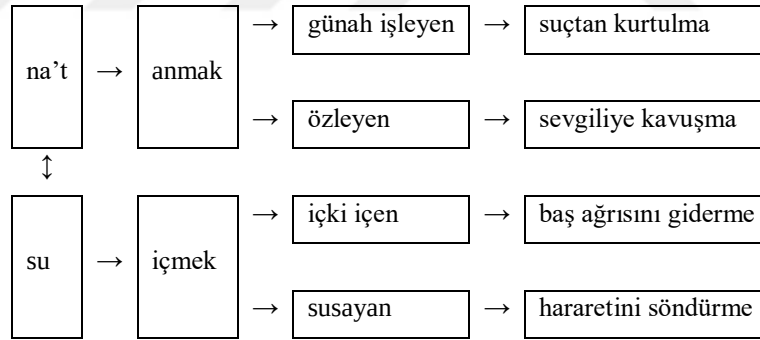
Eyle kim def-i humâr için içe mey-hâra su

Yâ Habîballah yâ Hayre'l-beşer müştakunam

Eyle kim leb-teşneler yanıp diler hemvâra su²⁵⁶

Cem Dilçin, biri 25. beyitte “peygamberin ad ve sıfatlarının söylenmesinden” (zikr-i na't) bahsedilmesi, 26. beyitte bu ad ve sıfatlardan ikisinin (Habîballah, Hayre'l-beşer) zikredilmesi yönüyle, diğeri her iki beytin özellikle ikinci dizelerinde aynı düşünceyi (mazmun) paralel bir biçimde anlatılması yönüyle olmak üzere 25 ve 26. beyitler arasında iki yönlü organik bir bağ bulunduğunu ifade etmektedir.²⁵⁷

Bu beyitler arasındaki simetrik yapıyı Dilçin'in aşağıdaki şemasında daha net bir şekilde görmek mümkündür:²⁵⁸

ABA'B' şeklinde sembolleştirebileceğimiz bu beyitler arasındaki paralellik daha çok düz (sıralı) paralelizme örnek teşkil etmektedir ve nispeten küçük ölçekli bir örnektir. Türk edebiyatında kaside veya gazelin tamamına hâkim olan konu bütünlüğüne dair çalışma yapılmamış, bütünlük daha çok beyitler seviyesinde incelenmiş gibi görünmektedir.

²⁵⁵ a.g.e., 294.

²⁵⁶ Sarhoşlar içkiden sonra gelen baş ağrısını gidermek için nasıl su içerlerse, günahkârlar da senin na'tının zikrini dertlerine derman bilirler. Ey Allah'ın sevgilisi! Ey insanların en hayırlısı! Susamışların (susuzluktan dudağı kurumuşların) yanıp dâimâ su diledikleri gibi (ben de) seni özliyorum.

²⁵⁷ a.g.e., 302.

²⁵⁸ a.g.e., 303.

Soner Gündüzöz, Reşat Nuri Güntekin'in (1956) Çalıkuşu adlı romanında ana karakterler Feride ile Kamuran'ın vaktiyle bir mektup ile ayrılıp yine bir mektup ile birleştiklerini söyleyerek eserde halka kompozisyonu (paradigmatik yapı) kullanıldığını ileri sürmüştür.²⁵⁹

Türk edebiyatı içinde yer almamasına rağmen şöhreti nedeniyle bu yapının izlerinin olduğu ifade edilen ve zikredilmeye değer bir eser de Ferîdüddin Attâr'ın (618/1221) Mantıku't-Tayr adlı sembolik yönü ağır basan şiirsel hikâyesidir. Gündüzöz, şiirde Yusuf kıssasına atıfta bulunulmasının da manidar olduğunu ifade etmiştir.²⁶⁰

Türk edebiyatında halka kompozisyonu yapısına sahip olduğu ifade edilen örnekler değerlendirildiğinde, Mevlana'nın Mesnevî'si istisna olmak üzere birçoğunun klasik anlamdaki kiazmin çok küçük ölçeklerdeki örnekleri olduğunu söylemek mümkündür. Bu örnekler daha çok aralarında anlam ilişkisi bulunan kelimelerin bir mısra veya beyit içinde paralel ya da ters sırada kullanımı ile sınırlı kalmıştır. Buradan hareketle özellikle büyük ölçekli eserlerde halka kompozisyonu ve benzeri simetrik yapıların edebiyat geleneğimizde İngiliz edebiyatındaki kadar kullanılmamış ve yaygınlaşmamış olduğu sonucuna varılabilir.

²⁵⁹ Gündüzöz, a.g.e., s. 65.

²⁶⁰ aynı yer.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

HALKA KOMPOZİSYONU VE KUR'ÂN-I KERİM

Çalışmamızın ilk bölümünde münasebat ilminin tefsir geleneğimizdeki yerine değinilmiş, ikinci bölümünde edebî ve diğer kutsal metinlerde simetrik yapılar ve özellikle halka kompozisyonu tekniğine dair bilgi verilmişti. Halka kompozisyonu tekniğinin Kur'ân-ı Kerim'de de mevcut olduğu son dönemlerde ortaya çıkan bir teori olmuş, Kur'ân'dan âyetler, pasajlar, sûreler ve Kur'ân metninin tamamı analiz edilerek bu yapıların varlığı incelenmiştir. Bu bölümde bu tekniğe dair Kur'ân-ı Kerim üzerinde yapılan çalışmalar değerlendirilecek, ayrıca Kur'ân'da münasebat arayışlarının yeni bir türü sayılabilecek olan bu teorinin eleştiri alan yönleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. ORYANTALİST ÇALIŞMALARDA KUR'ÂN'IN İNSİCAMINA BAKIŞ

Batı dünyası Orta çağda felsefe, matematik, astronomi gibi bilimler vesilesiyle İslâmi metinlere ilgi göstermeye başlamış olmasına rağmen bu ilginin Kur'ân ilimleri ve Arap edebiyatına yönelmesi daha geç dönemlerde gerçekleşmiştir.²⁶¹ Rudi Paret'in (1983) 12. yüzyılda Kur'ân'ın Latinceye tercüme edilmesiyle başlattığı oryantalist çalışmalar,²⁶² 19. yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarına gelindiğinde ivme kazanmıştır. İslam dünyasının globalleşmesi ve müslümanların Batıya göç etmesi, İslam inancını paylaşan ya da paylaşmayan pek çok kişinin müslümanların kutsal kitabına kolaylıkla ulaşmalarını sağlamıştır; ancak bir Batılı için bu kitabı, ilk okuyuşta -özellikle de çevirisinden- anlamak çok da kolay olmamıştır.²⁶³ Kur'ân'ın kronoloji, sûrelerin uzunluk ve kısalığı, içerdiği konular vb. kriterler açısından belirli bir sisteme göre tertip edilmeyişi pek çok Batılı yazar, şair ve araştırmacıyı Kur'ân'da bir düzen olmadığı yargısına götürmüş; öyle ki Batı dünyasında Kur'ân'ın düzensiz oluşu bir "klişe" haline gelmiştir.²⁶⁴

²⁶¹ Esra Gözeler, Michael Marx, David Kiltz, Yousef Kouriyhe, Hannelies Koloska, Nora K. Schmid, Corpus Coranicum Projesi: Kur'ân'ı Geç Antik Döneme Ait Bir Metin Olarak Okumak, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53:2 (2012), ss.219-253, s. 220.

²⁶² aynı yer.

²⁶³ Cuypers, *The Banquet: A Reading of the Fifth Sura of the Qur'ân*, s. 25.

²⁶⁴ Cuypers, *The Composition of the Qur'an*, s. 1

Kur’ân-ı Kerim’i oldukça detaylı bir şekilde inceleyen Batılı oryantalistler metne öncelikle kronolojik açıdan yaklaşmışlardır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bazı araştırmacılar mevcut tertipte problem olduğunu iddia ederek Kur’ân tertibine “daha mantıklı” bir düzen getirmeye çalışmış, sûre ve âyet gruplarını mevcut halinden farklı bir şekilde sıralamışlardır. Bu alternatif tertip çalışmalarının bir kısmı İslam geleneğinde yer alan ve genel kabul gören tasniflerle uyumludur. Bu çalışmalarda sûre bütünlüğü esas alınarak sadece sûreler arası Mekkî ve Medenî ayrımı çerçevesinde bir kronoloji yapılmaya çalışılmıştır. Gustav Weil (1889), Theodor Nöldeke (1930), John Medows Rodwell (1900) ve Régis Blachère (1973) bu kategoride değerlendirilebilir. İslam geleneğinden farklı tasnifler öneren diğer grubun birinci gruptan farklı yönü ise sûreler arası bir kronoloji yerine âyetlerin bütünlüğü esas alınarak kronoloji oluşturmalarıdır. Bu grupta yer alan John William Muir (1931), Hartwig Hirschfeld (1954), Richard Bell (1952) ve William Montgomery Watt (2006), Mekkî ve Medenî ayrımını eleştirmiş, Kur’ân pasajlarını eleştirel yöntemle ve ayrıntılı bir biçimde ele alarak sûreler arası kronoloji yerine âyet bütünlüğü çerçevesinde yeni kronoloji denemeleri yapmışlar,²⁶⁵ sûrelere mevcut iç düzenlerini değiştirecek şekilde müdahale etmişlerdir.

Kur’ân’a yeni bir iç düzen önerisinde bulunurken esas alınan bir başka kriter de sûrelerin uzunluk ve kısalık açısından tertip edilmesidir. A. T. Welch, Fatiha sûresinden sonra sûrelerin standart Mısır baskısında yedi yüz satırdan fazla olan Bakara sûresinden başlayıp iki-üç satırlık sûrelerle sona erecek şekilde -takriben- azalan uzunluk sıralamasına göre tertip edildiğini söylemektedir. Azalan uzunluk sıralamasını Kur’ân’ın düzeninde etkili olabilecek birkaç etkenden biri olarak niteleyen A. T. Welch (19??), ilk otuz sûreyi uzunluk miktarına göre sıralayarak 2, 4, 3, 7, 6, 5, 9, 11, 16, 10, 12, 17, 18, 26, 28, 20, 24, 33, 22, 8, 21, 40, 39, 27, 23, 37, 19, 25, 43, 34 şeklinde bir düzen önermiş, mevcut mushaf düzeninde azalan uzunluk kuralının, sûrelerin aynı mukattaa harfleri ile başlaması, benzer konuları ihtiva etmeleri, nazil oldukları dönemler, ilk âyetleri ve isimleri gibi ortak özelliklerine göre gruplanmaları nedeniyle kesintiye uğradığını ifade etmiştir.²⁶⁶

Oryantalist çevrelerde, Kur’ân’ın düzensizliği hususunda görüş beyan edenler olduğu gibi, aksine Kur’ân’ın insicamına dikkat çekenler de olmuştur. Oxford Üniversitesinde öğretim

²⁶⁵ Esra Gözeler, Kur’ân Âyetlerinin Tarihendirilmesinde Batılı Yaklaşımlar, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51:1 (2010), ss. 295-326, s. 323-324.

²⁶⁶ A. T. Welch, al-Kur’an: Structure, *The Encyclopedia of Islam*, ed. C. E. Bosworth, E. Van Donzel, B. Lewis, Ch. Pellat, New Edition, Netherlands: Brill, 1986, c. 5, s. 410.

üyeyi olan İngiliz araştırmacı Nicolas Sinai, 1980'lerden itibaren Batı dillerinde eser veren bilim adamlarının Kur'ân'ın üslubundaki edebî özellikleri takdir etmeyi öğrendiklerini, İslam'ın kutsal metinlerini küçümseyen yorumlarla yollarını ayırdıklarını, Avrupa ve Amerika üniversitelerindeki bilim adamlarının süre bütünlüğü konusunda neredeyse görüş birliği içinde olduklarını nakletmekte ve bu durumu memnuniyet verici bir gelişme olarak nitelendirmektedir.²⁶⁷ Bu bilim adamlarından biri sayılabilecek olan Jacques Berque (1995), Kur'ân'a tarihsel eleştiri yaklaşımını benimseyen oryantalist geleneğin aksine Kitab'ın bütünsel yapısına odaklanmıştır. Michel Cuypers, uzun yıllar Fransızca bir Kur'ân meali hazırlamak için mesai harcayan Jacques Berque'in "Kur'ân'ın pasajlar halinde bir araya getirilmiş olmanın da ötesinde, her seviyede kasıtlı olarak yapılandırılmış bir metin olduğu" görüşünü aktarır. Berque, Kur'ân'daki "inkâr edilemez" düzenlilik ve simetrilere, Sâmi dillerin üslubu olan paralelizmin mevcudiyetine dikkat çekmiş, Kur'ân metninde kompleks bir diziliş, seçkin bir düzen, orijinal bir birleştirme olduğunu ifade etmiş ve Kur'ân'ın belirli bir düzene veya mantığa sahip olmadığı görüşünü reddetmiştir.²⁶⁸

Süre bütünlüğü yaklaşımıyla hareket eden Batı kaynaklı çalışmalarda süreler genellikle pasajlar halinde incelenmiştir. Pasajların birbirinden ayrılmasında muhatapların değişimi, kafiye ve ritim değişiklikleri, farklı söz dizimsel yapıların kullanımı gibi kriterler esas alınmış,²⁶⁹ pasajlar için yeminler, elçi, ahiret, kıssa, işaret, vahiy, polemik/tartışma gibi standart birimler belirlenmiştir. A. T. Welch²⁷⁰ ve Neal Robinson²⁷¹ ilk Mekki sürelerin bu birimlerin en az birkaç tanesinden müteşekkil olduğunu ifade etmişlerdir. Örneğin Neal Robinson, Alak sûresini aşağıdaki bölümlere ayırmıştır:²⁷²

1. <i>İşaretler</i>	1a. âyet,	çağrı
	1b.-2 âyetler,	ilahi/dua tarzındaki işaretler [âyetler] kümesi {-ak}
	3. âyet,	çağrı {-em}
	4-5. âyetler,	ilahi tarzındaki işaretler [âyetler] kümesi {-em}
2. <i>Tartışma</i>	6-7. âyetler,	topyekûn suçlama {-â}

²⁶⁷ Nicolas Sinai, Review Essay: Going Round in Circles, *Journal of Qur'anic Studies*, Edinburgh University Press, 19.2 (2017): 106–147, s. 106.

²⁶⁸ Cuypers, *The Banquet: A Reading of the Fifth Sura of the Qur'ân*, s. 510-511.

²⁶⁹ Robinson, *Kur'ân'ı Keşfetmek*, 141

²⁷⁰ A. T. Welch, a.g.e., s. 421.

²⁷¹ Robinson, a.g.e., s. 169.

²⁷² a.g.e., s. 182.

3. <i>Elçi</i>	8. âyet,	teminat, güvence [verilmesi] {-â}
4. <i>Tartışma/Eleştiri</i>	9-13. âyetler,	yergi: Mevcut tavır {-â}
	14-18. âyetler,	yergi: Tehditkâr son söz {-eh}
5. <i>Elçi</i>	19. âyet,	nihâi buyruk/hüküm {-ib}

Tablo 12. Alak sûresinin bölümleri (Neal Robinson)

Daha çok Mekkî sûreler üzerine çalışmalar yapan Angelika Neuwirth de sûreleri pasajlar halinde incelemiştir. Ona göre sûreler genellikle iki veya üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü söylev ağırlıklıdır, son bölüm ilk bölümle uyumlu bir şekilde onu tamamlayıcı olarak gelir, orta bölüm ise anlatı bölümüdür.²⁷³ Ancak o, Mekke döneminin sonlarından itibaren sadece bu üçlü yapının değil, aynı zamanda sûrelerin kompozisyonundaki çok yönlülüğün de kaybolduğunu ifade etmektedir.²⁷⁴ Onun bu ifadeleri nedeniyle Michel Cuypers, Angelika Neuwirth'in metodunun Mekkî sureler ile sınırlı kaldığını, daha uzun olan Medenî sûrelere uygun olmadığını söylemektedir.²⁷⁵ Mekkî sûrelerin insicamına yönelik çalışmalar yapan Angelika Neuwirth ve Pierre Crapon de Caprona gibi araştırmacılardan sonra Matthias Zahniser ve Neal Robinson'un Medenî sûrelerdeki insicam ve bütünlüğü gözler önüne seren çalışmalarıyla Kur'ân'ın düzensizliği meselesi farklı bir boyuta taşınmış, süreç içerisinde Kur'ân-ı Kerim'deki halka kompozisyonu yapısı gündeme gelmiştir.

2. KUR'ÂN-I KERİM ve HALKA KOMPOZİSYONU ÇALIŞMALARI

Kitab-ı Mukaddes'in edebî yönden analizi ekseninde gelişen çalışmalar, ilerleyen dönemlerde Kur'ân-ı Kerim üzerinde de tatbik edilmeye başlanmış ve bu çalışmaların bir ayağı olan halka kompozisyonu ve benzeri simetrik yapıların Kur'ân'da varlığı meselesi bu alanda yakın dönemde ortaya çıkan bir araştırma sahası olmuştur.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Kur'ân-ı Kerim'deki simetrik anlatım çeşitlerini ele alan çalışmaların ilk örneği Mustansır Mir tarafından 1986 yılında yayımlanan bir makalede görülmektedir.²⁷⁶ Mustansır Mir bu çalışmasında, Yûsuf sûresini “a, b, c, d, e, f” şeklinde

²⁷³ Robinson, Neuwirth'in bu üçlü yapıyı, üçüncü bölümün birinci bölümün motiflerini yansıtmaması nedeniyle *Ringkomposition* şeklinde adlandırdığını nakletmektedir. (bkz. Neal Robinson, *The Structure and Interpretation of Surat al-Mu'minûn*, s. 89)

²⁷⁴ Angelika Neuwirth, *Form and Structure of the Qur'an*, *Encyclopedia of Qur'an*, ed. Jane Dammen McAuliffe, Boston, Leiden: Brill, 2002, c. 2. s. 264-265.

²⁷⁵ Cuypers, a.g.e., s. 506.

²⁷⁶ Mustansır Mir, *The Qur'anic Story Of Joseph: Plot, Themes, and Characters*, *The Muslim World*, ss. 1-15, 1986, No. 1, c. 76, s. 1-2.

pasajlar halinde incelemiş; bir noktadan sonra anlatıdaki olayların geriye doğru çözülmeye başladığını ifade ederek sûredeki bazı paralel olaylardan bahsetmiş ve bu anlatım şeklini *leff ü neşr ale'l-aks* sanatı ile ilişkilendirmiştir; ancak halka kompozisyonu ve benzeri kavramları kullanmamıştır.

1994 yılında Mathias Zahniser, Nisâ sûresini konu edindiği makalesinde halka kompozisyonu (ring composition) kavramını kullanmamış; sûrenin 137-143. âyetlerini analiz ederken çalışmamızın ikinci bölümünde izah ettiğimiz “kiasistik” terimini tercih etmiştir.²⁷⁷ Nisa sûresinin yapısını izah ederken yine bu kavramlara yakın olan palindromik²⁷⁸ kavramını kullanarak sûreye merkezî bir âyet tespit etmiş, sûrenin temasının bu merkezî âyet etrafında şekillendiğini ifade etmiştir.

Neal Robinson’un ilk olarak 1996 yılında yayımladığı ve *Kur’ân-ı Keşfetmek* adıyla Türkçeye çevrilen *Discovering the Qur’an* adlı eserinde halka kompozisyonu örnekleri görülmektedir. Konuyla ilgilenen pek çok araştırmacının referans olarak gösterdiği bu çalışmada halka kompozisyonu yerine Zahniser’deki gibi “kiazim” kavramı kullanılmıştır. Robinson bu çalışmasında Yûsuf, Bûrûc ve Yâsin sûrelerindeki halka kompozisyonu yapılarını göstermiştir. Bu kitabından başka Robinson’un Mü’minûn ve Mâide sûrelerindeki halka kompozisyonu yapılarını ele aldığı iki ayrı makalesi bulunmaktadır.²⁷⁹

Kur’ân’ın retorik analizi üzerine çalışan Belçikalı araştırmacı Michel Cuypers’in tespitleri, halka kompozisyonuna dair yapılan çalışmalar içerisinde en sistemli ve kapsamlı olanıdır. İlk başta sadece bir hipotez üzerinden hareket ettiğini ve İncil üzerine yapılan retorik analizin Kur’ân için geçerli olup olmadığını görmek istediğini söyleyen Cuypers,²⁸⁰ retorik analizinde kullandığı terminoloji ve analiz yöntemini Roma Gregoryen Üniversitesi’nde İncil

²⁷⁷ H. Mathias Zahniser, *Sura as Guidance and Exhortation: The Composition of Surat al-Nisa, Humanism, Culture, and Language in the Near East Studies in Honor of Georg Krotkoff*, ed. Asma Afsaruddin and A. H. Mathias Zahniser, Winona Lake, Indiana Eisenbrauns, 1997, ss. 71-85, s. 75.

²⁷⁸ Zahniser, a.g.e., s. 84. (“Deed, eye, tenet” gibi tersten okunduğunda aynı olan kelime; kelimeler arasındaki boşluklar ve noktalama işaretleri göz ardı edilerek düzden ve tersten okunduğunda harflerin sıralamasının aynı kaldığı bir cümle ya da âyet. Örneğin, “Madam, I’m Adam”. bkz. Chris Baldick, *The Concise Oxford Dictionary of Literary Forms*, 182.)

²⁷⁹ bkz. The Structure and Interpretation of Sûrat al-Mu’minûn ve Hands Outstretched: Towards a Re-reading of Sûrat al-Mâida.

²⁸⁰ Sandro Magister, *For a Renewed Interpretation of the Qur’an: The Lesson of a Great Islamologist*, <http://chiesa.espresso.repubblica.it/articolo/145581%26eng%3Dy.html>, Erişim tarihi, 09.06.2019.

profesörü olan Jesuit Roland Meynet'in *Treatise on Biblical Rhetoric* adlı çalışmasına dayandırdığını söyleyerek, çalışmasında Meynet'e olan şükran borcunu dile getirmiştir.²⁸¹

Michel Cuypers, öncelikle kısa sûreler üzerine çalışmıştır. Birkaç parça halinde Şems sûresi hariç 81-114 numaralı sureler arasındaki 33 sûre ve Fatiha sûresinin retorik analizini yapmış,²⁸² yönteminin kısa sûrelere uygun olduğunu tespit etmiş, sonra daha uzun olan Mâide, Yûsuf ve Rahman sûreleri üzerine çalışmıştır. Mâide sûresini incelediği *The Banquet: A Reading of the Fifth Sura of the Qur'ân* adlı çalışmasına 2009 yılında İran Kültür ve İslâmî İrşâd Bakanlığı tarafından "Dünya Yılın Kitabı Ödülü" verilmiş ve "yeni İslâm çalışmaları içerisinde en iyi eserlerden biri" olarak tanımlanmıştır.²⁸³

Cuypers, çalışmamızın ikinci bölümünde değindiğimiz gibi halka kompozisyonu yapısının anlatım şeklini belirleyen yasaların, yalnızca Eski Ahit'in İbranice metinleri için değil aynı zamanda Yeni Ahit'in Yunanca metinleri için, hatta İncil'den çok daha eski (milattan 2-3 bin yıl önceki) Akadlara, Ugarit ve Firavunlara ait metinler için de geçerli olduğunu,²⁸⁴ bu anlatım şeklinin Sâmi kökenli söylemin karakteristik özelliği olduğunu dile getirmiştir,²⁸⁵ Lübnan'da 1990'ların başında, Hristiyan ve Müslümanlardan oluşan dört kişilik küçük bir araştırma grubunun İncil metinlerinin kompozisyonu ile ağırlıklı olarak Sahih-i Buhârî'den alınan bazı hadislerin kompozisyonu arasında bir karşılaştırma yapmaya çalıştıklarını ve aynı sonuca vardıklarını aktarmıştır.²⁸⁶ Cuypers, tarihsel eleştiri metodunda metni daha tutarlı ve mantıklı bir biçimde yeniden oluşturmak için âyetlerin yerlerinin değiştirilmesini eleştirmiş, metne mevcut haliyle saygı duymak gerektiğini ifade etmiştir.²⁸⁷ Yönteminin daha uzun ve karmaşık olmakla birlikte yorumcuyla değil metnin göstergelerini esas aldığı için kesin olan tek yol olduğunu söyleyen Cuypers,²⁸⁸ analizin düşük seviyelerden başlayarak kademeli bir şekilde

²⁸¹ Cuypers, *The Composition of the Qur'an*, s. ix.

²⁸² Cuypers daha sonra 88. sûreyi de dahil ettiği bu analizlerini *A Qur'anic Apocalypse_A Reading of the Thirty-Three Last Sûrahs of the Qur'an* adlı çalışmasında yayımlamıştır.

²⁸³ Esra Gözeler, *Kur'ân'ın Retorik Analizi: 101 Kâria Sûresi Örneğinde Michel Cuypers'in Kur'ân'ı Anlama Metodu*, s. 334.

²⁸⁴ Cuypers, *The Composition of the Qur'an*, 7.

²⁸⁵ a.g.e., 9.

²⁸⁶ a.g.e., s. 7. Cuypers; Roland Meynet, Louis Pouzet, Nayla Farouki and Ahyaf Sinno tarafından hazırlanan bu çalışmanın sonuçlarının ilk olarak Arapça (Tarikatu't-Tahlili'l-Belâgiyyi ve't-Tefsîr Tahlîlâtü Nusûsin mine'l-Kitâbi'l-Mukaddesi ve mine'l-Hadisi'n-Nebeviyyi's-Şerîf, Beyrut: Dâru'l-Maşrik, 1993), daha sonra gözden geçirilmiş versiyonunun Fransızca (Rhétorique sémitique Textes de la Bible et de la Tradition musulmane, Paris: Cerf, 1998) yayımlandığını belirtmiştir.

²⁸⁷ a.g.e., 11.

²⁸⁸ a.g.e., 24.

üst seviyelere doğru ilerlemesi gerektiğini ve retorik analizin amacının yorumu öznellik alanından tamamen çıkarmak olduğunu vurgulamıştır.²⁸⁹

Kompozisyon Seviyeleri		Kompozisyon Biçimleri	
<u>Alt düzeyler</u>	<u>Üst düzeyler</u>	<u>Bütün simetriler</u>	<u>Bölümsel simetriler</u>
İbare	Pasaj	Paralel yapılar	Başlangıç ibareleri
Cümle	Düzen	Ayna yapıları	Bitiş ibareleri
Parça	Kesit	Eş merkezli yapılar	Dıştaki ibareler
Kısım	Kitap		Ortadaki ibareler
Bölüm			Merkezî ibareler

Tablo 13. Michel Cuypers'in Retorik Analiz Yöntemi²⁹⁰

Kur'ân metnini "kompozisyon seviyeleri ve biçimleri olarak iki başlık altında inceleyen Cuypers'in "kompozisyon seviyeleri" başlığı altında hacimsel bir hiyerarşiyi esas aldığını söylemek mümkündür. Cuypers, küçükten büyüğe doğru dokuz ana seviyeden bahsetmiştir: İbare (term), cümle (member), parça (segment), kısım (piece), bölüm (part), pasaj (passage), düzen (sequence), kesit (section) ve kitap (book).²⁹¹ Daha sonra "kompozisyon biçimleri" altında simetri çeşitlerini bütün ve bölümsel simetriler olarak ikiye ayırmıştır. Konumuz açısından önemine binaen Cuypers'in "bütün simetriler" başlığı altında ele aldığı kompozisyon biçimlerinin tanımlarını vermek faydalı olacaktır:

1. Paralel kompozisyon:²⁹² Metne ait iki veya üç birimin aynı sırada birbirine karşılık gelmesidir. AB/A'B'; ABC/A'B'C'; ABC/A''B''C''.

2. Ayna kompozisyonu:²⁹³ Dört veya daha fazla birimin (daima çift sayıda olacak şekilde) iki ters simetrik tarafta yer almasıdır. AB/B'A'; ABC/C'B'A'. Cuypers, daha kısa

²⁸⁹ a.g.e., 25.

²⁹⁰ Cuypers'in kullandığı kavramların Türkçe karşılıkları Esra Gözeler'in "101 Kâria Sûresi Örneğinde Michel Cuypers'in Kur'ân'ı Anlama Metodu" adlı makalesinden makaleden alınmıştır. Tablo da aynı makaleden istifade edilerek yeniden hazırlanmıştır.

²⁹¹ Bu hiyerarşide kabaca ibarelerin cümleleri, cümlelerin parçaları, parçaların kısımları vb. oluşturduğu düşünülebilir. Cuypers bölüm (part) ve düzen (sequence) başlıkları için ayrıca alt bölüm (sub-part) ve alt düzen (sub-sequence) başlıkları da açmıştır. Çalışmamız açısından detay olacağı düşüncesiyle bu seviyelerin tanım ve örneklerini tek tek vermekten kaçındık. Kompozisyon seviyeleri hakkında detaylı bilgi ve örnekler için Cuypers'in çalışmasına bakılabilir.

²⁹² Cuypers, a.g.e., s. 62.

²⁹³ a.g.e., 78.

bölümler için klasik kiazım kavramını, daha karmaşık yapılar için ise ayna kompozisyonu kavramını tercih etmektedir.

3. Eş merkezli kompozisyon:²⁹⁴ Paralel veya ayna kompozisyonu yapılarında merkezde iki yarıyı ayıran (aynı zamanda da birleştiren) merkezi bir elemanın olması durumudur. ABC/x/C'B'A'; A/x/A'; AB/x/A'B'; AB/x/B'A'. Cuypers Kur'ân-ı Kerim'de en fazla bu simetri türünün yer aldığını söylemektedir. Çalışmamızda halka kompozisyonu şeklinde kullandığımız kavram, Cuypers tarafından eş merkezli kompozisyon şeklinde isimlendirmektedir.

Michel Cuypers, tanımını yaptığı kompozisyon seviyelerinin her biri için çok sayıda kompozisyon biçimi örneği vermiştir. Cuypers verdiği örneklerde farklı bir teknik kullanarak, aralarındaki ilişkileri daha iyi gösterebilmek için birbirine karşılık gelen üyelere (member) “+, -, =, *, :, ::” şeklinde işaretler koymuş ve âyet numaralarını belirtmiştir.²⁹⁵

Cümle (member) seviyesinde paralelizm örneği;²⁹⁶

A:	سَيِّدٌ	Öğüt alır
B:	مَنْ يَخْشَى	(Allah'tan) korkan
A':	وَيَتَجَنَّبُهَا	(öğütten) kaçınır
:		
B':	الْأَشْفَى ²⁹⁷	bedbaht olan

Kısım (piece), seviyesinde eş merkezli kompozisyonu örneği;²⁹⁸

A:	لِإِيلَافٍ قُرَيْشٍ ⁻¹	Kureyş'i ısındırıp alıştırdığı için
B:	إِيْلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ ⁻²	onları kış ve yaz yolculuğuna ısındırıp alıştırdığı için,
C:	فَلْيَغْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ ⁺³	bu evin Rabbine kulluk etsinler
B':	الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ ^{=4a}	kendilerini besleyip açlıklarını giderdi
A':	وَأَمَّنَّهُمْ مِنْ خَوْفٍ ²⁹⁹	= ^b ve onları korkudan emin kıldı

²⁹⁴ a.g.e., 83.

²⁹⁵ a.g.e., s. 138.

²⁹⁶ a.g.e., s. 27.

²⁹⁷ 87/A'lâ, 10-11.

²⁹⁸ a.g.e., s. 85.

²⁹⁹ 106/Kureyş, 1-4.

Pasaj (passage), seviyesinde ayna kompozisyonu örneği;³⁰⁰

A:	الْقَارِعَةُ ⁻¹	el-Kâria
B:	مَا الْقَارِعَةُ ⁼²	Nedir o kâria?
	وَمَا أَدْرِكَ ^{=3a}	Bilir misin
	مَا الْقَارِعَةُ ^{=b}	Nedir o kâria?
C:	يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ ^{+4a}	O gün insanlar olur
	كَالْفَرَّاشِ الْمُبْتُوثِ ^{+b}	yayılmış pervaneler gibi,
	وَتَكُونُ الْجِبَالُ ^{*5a}	dağlar olur
	كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ^{*b}	atılmış yün gibi
C':	فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ^{*6}	Mizanı ağır basan kimse
	فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ^{*7}	hoşnut bir hayattadır.
	وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ⁺⁸	Mizanı hafif gelen kimse
	فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ⁺⁹	onun anası haviye'dir.
B':	وَمَا أَدْرِكَ ^{=10a}	Bilir misin?
	مَا هِيَ ^{=b}	o nedir?
A':	نَارٌ حَامِيَةٌ ⁻¹¹	kızgın bir ateştir.

Tablo 14. Kâria sûresindeki ayna kompozisyonu

Kur'ân-ı Kerim'deki halka kompozisyonu yapılarına dair çalışmalar yapan bir başka araştırmacı da Kuveyt Amerikan Üniversitesi öğretim görevlisi Raymond Farrin'dir. Farrin, öncelikle klasik Arap şiiri üzerine çalışmalar yapmış ve Batılılar tarafından belirli bir düzen ve sisteme bağlı olmadığı iddia edilen cahiliye şiirindeki halka kompozisyonu yapılarını ortaya koyan bir kitap yayımlamıştır.³⁰² Sadece Bakara sûresindeki halka kompozisyonu yapısını incelediği makalesinden sonra 2014 yılında *Structure and Qur'anic Interpretation: A Symmetry and Coherence in Islam's Holy Text* adıyla yayımladığı kitabında Fâtiha, Bakara, Âl-i İmran, Yûsuf, Ra'd, Kaf, Tûr, Necm, Vâkıa, Kalem ve Rahman sûrelerindeki halka kompozisyonu yapılarını göstermiştir. Sûrelerdeki halka kompozisyonu yapılarının yanında peş peşe gelen sûre çiftleri arasındaki münasebeti incelediği bu çalışmada Farrin, sûre grupları arasındaki ilişkiyi inceleyerek daha kapsamlı halka kompozisyonu yapıları tespit etmiş, daha önemlisi

³⁰⁰ a.g.e., s. 80.

³⁰¹ 101/Kâria , 1-11.

³⁰² bkz. Raymond Farrin, *Abundance from the Desert: Classical Arabic Poetry*.

merkezde 50-56. sûreler yer alacak şekilde Kur'ân-ı Kerim'in tamamı için bir halka kompozisyonu önermiştir. Farrin'in Nisâ sûresini analiz ettiği bir makalesi daha bulunmaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz çalışmalardan başka bu konuda Nevin Reda tarafından yazılmış Bakara sûresine dair yayımlanmış bir doktora tezi,³⁰³ Jawad Anwar Qureshi tarafından yazılmış Yûsuf sûresine dair bir makale,³⁰⁴ Nouman Ali Khan ve Sharif Randhawa imzalı *Divine Speech: Exploring the Qur'an as Literature* adlı kitapta genişçe bir bölüm tespit ettik.

Soner Gündüzöz tarafından yazılan *Kur'ân Anlatımında Paradigmatik Yapı: Yusuf Kıssası Örneği* ve *Mûsâ Kıssasının Paradigmatik Yapısı* isimlerinde iki makale, İsmail Albayrak tarafından yazılan *Kur'ân ve Anlatı(m) Bilim* ve Esra Gözeler imzalı *Kur'ân'ın retorik Analizi: 101 Kâria Sûresi Örneğinde Michel Cuypers'in Kur'ân'ı Anlama Metodu* başlıklı makaleler olmak üzere ülkemizde bu konu üzerine yazılmış dört adet makale tespit ettik.

3. TEFSİR GELENEĞİMİZDE SİMETRİK YAPILAR

Kur'ân-ı Kerim'de yer alan halka kompozisyonu örneklerine geçmeden önce tefsir geleneğimizde halka kompozisyonu benzeri kavramları gözden geçirmek faydalı olacaktır. Belâgat ilmi kapsamında ele alınan bazı edebî sanatların halka kompozisyonu ve paralel kompozisyonu anımsattığını söylemek mümkündür.

3.1. Mukâbele

“قَابَلٌ” fiilinin mastarı olan mukabele kelimesi sözlükte “bir şeyi başka bir şey ile karşılaştırmak ve yüzyüze getirmek gibi anlamlara gelmektedir.”³⁰⁵ Belâgat ilminde ise; önce iki veya daha fazla manayı bir araya getirmek, sonra sırasıyla bunların karşılıklarını zikretmektir.³⁰⁶ Bu sanat ile ilgili bazı örnekler şunlardır:

وَجَعَلْنَا الْيَلَّ لِبَاسًا / وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا³⁰⁷

³⁰³ Nevin Reda El-Tahry'ye ait “Textual Integrity and Coherence in the Qur'an: Repetition and Narrative Structure in Surat al-Baqara” adlı doktora tezi daha sonra “The al-Baqara Crescendo Understanding the Qur'an's Style, Narrative Structure, and Running Themes” adıyla kitaplaştırılmıştır.

³⁰⁴ bkz. Jawad Anwar Qureshi, *Ring Composition In Sûrat Yûsuf (Q 12.)*.

³⁰⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, Beyrut: Dâru's-Sadr, (t.y.), c. 11, s. 540.

³⁰⁶ İbn Raşîk, *el-'Umde fî Mehâsini 'ş-Şi'r ve Âdâbih ve Nakdih*, Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 2000, c. 1, s. 583.

³⁰⁷ 78/Nebe', 10-11.

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ / وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ³⁰⁸
وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى / وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ³⁰⁹

Mukâbele sanatı, paralel kompozisyonu anımsatmaktadır. Mâide sûresinin ikinci âyetinden alınan kısmın paralel kompozisyonu şeması aşağıdaki şekilde olacaktır:

A:	وَتَعَاوَنُوا	Yardımlaşın
B:	عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى	iyilik ve takvada
A':	وَلَا تَعَاوَنُوا	ve yardımlaşmayın
B':	عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ	günah ve düşmanlıkta

3.2. Murâ'atü'n-nazîr

Nesir veya nazımda, aralarında (mana bakımından tezaadın dışında) bir münasebet bulunan kelimeleri bir araya getirme sanatıdır.³¹⁰ Bu edebî sanata “*tenâsüb, i'tilâf ve tevfiq*” isimleri de verilmiştir.³¹¹ Aşağıdaki âyet bu konuda örnek olarak verilebilir:

الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ³¹²

Murâ'atü'n-nazîr sanatı da paralel kompozisyona benzetilebilir. Bu âyetin paralel kompozisyon şeması aşağıdaki şekilde olacaktır:

A:	الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ	Güneş ve ay
B:	بِحُسْبَانٍ	bir hesap ile, bir hesaba göre
A':	وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ	otlar ve ağaçlar
B':	يَسْجُدَانِ	secde etmektedir

3.3. Kalb

³⁰⁸ 99/Zilzâl, 7-8.

³⁰⁹ 5/Maide, 2.

³¹⁰ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987, s. 424; Kazvinî, *Telhîs*, çev. Mehmed Fahreddin Dinçkol, İstanbul: Ebrar Yayınları, 1990, s. 169.

³¹¹ Kazvinî, *el-İzâh fî 'Ulûmi'l-Belâga*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003, s. 260.

³¹² 55/Rahman, 5-6

Kalb kelimesi sözlükte “bir şeyin özü, değerli kısmı; bir şeyin bir taraftan başka bir tarafa çevrilmesi” gibi anlamlara gelir.³¹³ Belâgat ilminde ise kelâmı aksine çevirmek, son harfinden başlayıp evvelkine gelmek anlamında kullanılmaktadır.³¹⁴ Örneğin;

يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ / وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ³¹⁵

Kalb sanatı ters çevrilmiş paralel kompozisyona (ayna kompozisyonuna) benzetilebilir. Bu âyetin ayna kompozisyonu şemasını aşağıdaki şekilde göstermek mümkündür:

	يُخْرِجُ	Çıkarır
A:	الْحَيَّ	diriye
B:	مِنَ الْمَيِّتِ	ölüden
	وَيُخْرِجُ	ve çıkarır
B':	الْمَيِّتَ	ölüyü
A':	مِنَ الْحَيِّ	diriden

3.4. Müstevî kalb

Bir kelime veya kelime grubunun sondan okunduğunda da aynı ibareyi vermesidir.³¹⁶ Bu terimin İngilizce karşılığı ise palindromdur.

رَبِّكَ فَكَبَّرُ³¹⁷ كُلُّ فِي فَلَكٍ³¹⁸

Burada eş merkezli kompozisyon örneği görülmektedir. İlk örnekte yâ harfi, ikinci örnekte fâ harfi ibarelerin merkez noktasını oluşturur. Bu merkezin sağ ve solundaki harfler birbiri ile simetri oluşturacak şekilde dizilmiştir:

A:	ر
B:	ب
C:	ك
D:	ف

³¹³ İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luga*, Kâhire: Dâru'l-Fikr, 1979, c. 5, s. 17.

³¹⁴ Kazvinî, *Telhîs*, s. 207.

³¹⁵ 10/Yunus, 31.

³¹⁶ İsmail Durmuş, Kalb: 1/2, *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kalb--belagat#1> (11.06.2019).

³¹⁷ 74/Müddessir, 3.

³¹⁸ 21/Enbiya, 33

C':	ك
B':	ب
A':	ر

3.5. Leff ü neşr

Leff ve neşr kelimeleri birbirinin zıddı anlamları ihtiva etmektedir. Leff, sözlükte “iki şeyi karıştırmak, bir şeyi başka bir şeye bitiştirmek, bağlamak”,³¹⁹ neşr ise “koku, yaymak, ölünün dirilmesi” gibi anlamlara gelmektedir.³²⁰ Leff ü neşr, bedî‘ ilminde cümle öğelerinin kuruluş ve dizilişiyle ilgili olan ve anlama güzellik katan söz sanatlarından biridir. Bu sanatta önce çeşitli unsurlar tafsil veya ayrı ayrı yahut icmâl cihetiyle zikredilir (leff), sonra hangisiyle ilgili olduğu belirtilmeksizin her biriyle ilgili öğeler getirilir (neşr).³²¹ Çeşitleri: ³²²

Mürettep leff ü neşr örneği;

	وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ	O'nun rahmetinin göstergelerindendir ki sizin için yaratmıştır
A:	الَّيْلَ	geceyi
B:	وَالنَّهَارَ	ve gündüzü
A':	لِتَسْكُنُوا فِيهِ	içinde dinlenesiniz diye
B':	وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ ³²³	ve lütfedip verdiği rızkı arayasınız diye

Mürettep leff ü neşr sanatı paralelizme benzetilebilir.

Ma‘kûs leff ü neşr örneği;

	وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ	sarsılmışlardı, tâ ki diyecek kadar
A:	الرَّسُولُ	Peygamber
B:	وَالَّذِينَ آمَنُوا	ve iman edenler
	مَعَهُ	onunla birlikte
B':	مَتَى نَصُرُ اللَّهَ	Allah'ın yardımı ne zaman?
A':	أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ ³²⁴	İyi bilin ki, Allah'ın yardımı yakındır.

³¹⁹ Firûzâbâdî, *el-Kâmusü'l-Muhît*, 6. basım, Şam: Müessesetü'r-Risâle, 1998, s. 853.

³²⁰ a.g.e., s. 482.

³²¹ Kazvînî, *el-İzâh fî 'Ulûmi'l-Belâga*, s. 268.

³²² M. A. Yekta Saraç, İsmail Durmuş, Leff ü Neşr, *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/leff-u-nesr> (11.06.2019).

³²³ 28/Kasas, 73

³²⁴ 2/Bakara, 214.

Ma'kûs leff ü neşr sanatı ters çevrilmiş paralelizme (ayna kompozisyonuna) benzetilebilir.

Muhtelit leff ü neşr örneği;

	هو	O
A:	شمس	güneştir,
B:	وأسد	aslandır,
C:	وبحر	denizdir.
C':	جوداً	Cömertlik yönünden
A':	وبهاء	güzellik yönünden
B':	وشجاعة	cesaret yönünden

Muhtelit leff ü neşr sanatı, kısmen ters çevrilmiş paralelizme (ayna kompozisyonuna) benzetilebilir.

3.6. Reddû'l-acûz ale's-sadr (tasdîr)

Reddû'l-acûz ale's-sadr, nesirde ve şiirde kullanılan bir edebî sanattır. Şiirde, iki lafızdan birinin beytin sonunda, diğerinin ilk mısranın başında, ortasında, sonunda veya ikinci mısranın başında zikredilmesidir.³²⁵

وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهَ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ³²⁶

A:	وَتَخْشَى	Korkuyordun
B:	النَّاسَ	insanlardan
B':	وَاللَّهَ	Allah'tır
A':	أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ	asıl korkmana layık olan

Reddû'l-acûz ale's-sadr sanatı ters çevrilmiş paralelizme (ayna kompozisyonuna) benzetilebilir.

Görüldüğü üzere belâgat ilmi içerisinde ele alınan bazı edebî sanat türleri, halka kompozisyonu ve paralelizme benzerlik göstermektedir. Ancak verilen örneklerin sadece âyet,

³²⁵ Kazvînî, *el-Îzâh fî 'Ulûmi'l-Belâga*, s. 294

³²⁶ 33/Ahzab, 37.

hatta âyetten de küçük birimler çerçevesinde sınırlı kaldığını, büyük âyet grupları veya sûrelere dair bir inceleme yapılmadığını, sadece Mustansır Mir'in Yûsuf sûresine dair bir çalışmada sûredeki olayların bir noktadan sonra çözülmeye başlayışını ifade ederken *leff ü neşr ale 'l-aks* sanatına atıfta bulunduğunu tespit ettik.³²⁷

4. KUR'ÂN-I KERİM'DEN HALKA KOMPOZİSYONU ÖRNEKLERİ

Kur'ân-ı Kerim'de halka kompozisyonu yapısı üzerine yapılan çalışmalar çeşitli seviyelerde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda âyetten küçük birimler, müstakil âyetler, âyet grupları, sûreler ve sûre grupları seviyesinde halka kompozisyonu yapıları ortaya konulmuş, Kur'ân-ı Kerim'in bütününde bu yapının mevcut olduğu dahi ileri sürülmüştür. Bu başlık altında bu çalışmalardan sınırlı sayıda örnekler nakledilmeye çalışılacaktır. Kısa sûrelerde simetrik yapıları tespit etmek daha kolay olduğu için daha çok uzun sûrelerden örnekler verilecek, kısa sûrelerin ve bu bölüme dâhil edilmeyen sûrelerin simetrik yapılarına ulaşılabilecek kaynaklar ekte verilecektir.

4.1. Yusuf Sûresi

Mekkî bir sûre olan ve ikinci âyetinde Ahsene'l-Kasas olarak ifade edilen Yusuf sûresi, anlatım şekliyle müslüman ve gayr-i müslim pek çok araştırmacının dikkatini çekmiş ve sûrenin edebî yönü çok sayıda çalışmaya konu edilmiştir. Bunlar arasında sûredeki simetrik yapıyı ele alan çalışmalar da yer almaktadır. Öyle ki Kur'ân-ı Kerim sûrelerindeki simetrik yapılar denilince akla ilk gelen sûre Yûsuf sûresi olmuştur. Sûreye dair farklı araştırmacılar farklı simetrik yapılar önermişlerdir. İlk olarak 1986 yılında Mustansır Mir tarafından kaleme alınan bir makalede³²⁸ sûredeki hadiseler, aşağıdaki şekilde pasajlara ayrılmıştır:

- a. Yusuf'un rüyası (4-6).
- b. Kardeşlerin Yusuf'a karşı komploları (8-18).
- c. Aziz'in karısının Yusuf'u baştan çıkarmaya çalışması (23-29).
- d. Mısırlı kadınlar tarafından benzer bir girişim (30-31).

³²⁷ Mir, a.g.e., s. 2.

³²⁸ Mir, a.g.e., s. 1-2.

e. Yusuf'un hapsi (35).

f. Kralın rüyası (43-44).

Mir, olayların “Kral’ın rüyası” aşamasına gelindikten sonra başa doğru çözülmeye başladığını söylemiş ve bu çözülmeyi şu şekilde ifade etmiştir:³²⁹

f’. Kralın rüyasının tabir edilmesi (45-59)

e’. Yusuf’un hapisten çıkarılması (50)

d’. Mısırlı kadınların itirafları (51)

c’. Aziz’in karısının itirafı (51)

b’. Kardeşlerin derslerini alması (58)

a’. Yusuf’un rüyasının gerçekleşmesi (100)

Sûrenin yapısını *leff ü neşr alel-aks* sanatı ile ilişkilendiren Mir, sûredeki bazı paralel olaylardan bahsetmiş³³⁰ ancak halka kompozisyonu ve benzeri kavramları kullanmamıştır. Mustansır Mir, sûrenin merkezine bir odak noktası tespit etmediği için sûrenin yapısını ayna kompozisyonu şeklinde ele aldığı düşünülebilir.

Yusuf sûresindeki simetrik yapıyı kavramsal olarak ifade eden ilk araştırmacı tespit edebildiğimiz kadarıyla Neal Robinson olmuştur. Robinson sûrenin yapısını “kiastik” olarak nitelemiş ve anlatımı aşağıdaki şekilde çözümlemiştir;³³¹ ancak birbirine karşılık gelen simetrik birimler ile ilgili detaylı bir analiz yapmamıştır.

A: Yusuf’un rüyası (4-7)

B: Kardeşlerinin tuzağı (8-21)

³²⁹ Mir, olayların çözüldüğü ikinci bölümü maddeler halinde göstermemiştir; bu maddelendirme yazarın anlatımından hareketle tarafımızdan eklenmiştir.

³³⁰ Mir’in tespit ettiği diğer paralel olaylar şunlardır: (a) Kenan’da kardeşlerinin nefreti nedeniyle suçsuz yere kuyuya atılır. Kuyudan çıkınca köle olarak satılır. Mısır’da Aziz’in karısının sevgisi nedeniyle suçsuz yere hapse atılır. Hapisten çıkınca Mısır’ın hazine sorumlusu olur. (b) Kardeşleri Yusuf’u kötü bir niyetle beraberinde götürür ve eve onsuz dönerler, Bünyamin’i iyi bir niyetle beraberinde götürür ve eve onsuz dönerler. (c) Kardeşler Kenan’da Yusuf’tan kurtulmak için bir araya gelirler, Mısır’da kendi hayatlarını kurtarmak için bir araya gelirler. (d) Yusuf’un dikkatini çekemeyen Mısırlı hanımlar, karşılındakinin melek olduğunu söyleyerek başarısızlıklarını açıklamaya çalışırlar. Saray mensupları da kralın rüyasını yorumlayamaz ve rüyanın anlamsız olduğunu ilan ederek başarısızlıklarını örtmeye çalışırlar. Kadınlar, teşebbüslerini yaptıktan sonra başarısızlıkla karşılaşır, saraydakiler ise çaba dahi göstermeden vazgeçerler. (e) İki defa sevgi kazanma girişimi mevcuttur. Kardeşler, babalarının şefkatini kazanmaya çalışır – evlat sevgisi; Aziz’in karısı, Yusuf’un kalbini kazanmaya çalışır- karşı cinse yönelik sevgi. Kardeşler ve Aziz’in karısı, amaçlarına ulaşmak için hile yaparlar.

³³¹ Neal Robinson, Kur’ân’ı Keşfetmek, s. 201.

C:	Baştan çıkarma teşebbüsü (23-29)
D:	Baştan çıkarmaya çalışan kadının arkadaşları üzerinde Yusuf'un etkisi (30-33)
E:	Yusuf'un hapis tecrübesi (35-42)
F:	Kralın rüyası (43-44)
F':	[rüyanın] yorumu (45-49)
E	Yusuf'un tahliyesi (50)
D':	Yoldan çıkarmaya çalışan kadının arkadaşlarının itirafı (51a)
C':	Yoldan çıkarmaya çalışan kadının itirafı (51b-53)
B':	Yusuf'un tuzağı (54-98)
A':	Yusuf'un rüyasının gerçekleşmesi (99-101)

Tablo 15. Yûsuf sûresindeki ayna kompozisyonu (Robinson)

Soner Gündüzöz, Robinson'un kıssanın geneline dair şemasını aynen aktarmış, çalışmasında ayrıca kıssanın figürleri arasındaki ayna kompozisyonu yapısını ortaya koymuştur.³³²

A:	Yusuf
B:	On bir yıldız
C:	Güneş-Ay
D:	Kuyu
E:	Mısır ülkesi
F:	Yusuf'un kır gezisi
F':	Bünyamin'in Mısır gezisi
E	Kenan ülkesi
D':	Zindan
C':	Ana-baba
B':	On bir kardeş
A':	Bünyamin

Gündüzöz'ün kıssanın figürleri arasında tespit ettiği bir diğer ayna kompozisyonu yapısı ise şöyledir:

³³² Soner Gündüzöz, a.g.e., s. 72.

A: Kardeşlerin hilesi
B: Kanlı gömlek
C: Yedi kıtlık yılı
D: Yedi kuru başak
E: Yedi zayıf inek
F: Fırıncı
F': Sâkî
E Yedi semiz inek
D': Yedi yeşil başak
C': Yedi bolluk yılı
B': Yırtık gömlek
A': Yusuf'ın hilesi

Yusuf sûresindeki halka kompozisyonu yapısına değinen bir başka araştırmacı ise Michel Cuypers'in sûreye dair şeması ise aşağıdaki gibidir: ³³³

A: Giriş (1-3)
B: Yusuf'un rüyası (4-7)
C: Yusuf'un kardeşleriyle olan sorunu: kardeşlerin Yusuf'a tuzağı (8-18)
D: Yusuf'un kısmî yükselişi (19-22)
E: Bir kadının Yusuf'u baştan çıkarmaya çalışılması (23-34)
F: Yusuf zindanda, iki mahkûmun rüyalarının yorumcusu ve tevhid peygamberi (35-42)
F': Yusuf zindanda, kralın rüyasını yorumlaması (43-49)
E Kadının baştan çıkarmaya çalışmasının sonu: Yusuf'a iade-i itibar (50-53)
D': Yusuf'un nihâî yükselişi (54-57)
C': Yusuf'un kardeşleriyle olan sorunu: Yusuf'un kardeşlerine karşı tuzağı (58-98)
B': Yusuf'un rüyasının gerçekleştirilmesi (99-101)
A': Son söz (102-111)

Tablo 16. Yûsuf sûresindeki ayna kompozisyonu (Cuypers)

Görüldüğü üzere Robinson ve Cuypers sûreyi on iki basamaklı ters paralelizm (ayna kompozisyonu) şeklinde ele almışlar, sûreye merkezî bir odak noktası tespit etmemişlerdir.

³³³ Cuypers, a.g.e., s. 168.

Robinson, Mustansır Mir gibi kıssanın başlangıca dönen orta noktasını “kralın rüyası” olarak belirtirken Cuypers, Hz. Yusuf’un zindan arkadaşlarına yaptığı tebliğ konuşmasını esas almıştır. Sûreyi analiz eden bir başka araştırmacı olan Raymond Farrin’in Yusuf sûresindeki halka kompozisyonu ile ilgili şeması ise aşağıdaki gibidir:³³⁴

A: Giriş (1-3)
B: Yusuf’un hikâyesi
a: Rüya (4-7)
b: Kardeşlerinin tuzağı, kuyu, Mısır’a yolculuk (8-19)
c: Yusuf’un evde yerleşmesi (20-22)
d: Baştan çıkarma girişimleri (23-35)
e: Mahkumların rüyaları, Yusuf’un vaazı, kralın rüyası (36-49)
d’ Suçun kabul edilmesi, bağışlama (50-53)
c’: Yusuf’un ülkede yerleşmesi (54-57)
b’: Yusuf’un tuzağı, içme kabı, Mısır’a yolculuk (58-98)
a’: Rüyanın gerçekleşmesi (99-101)
A’: Son söz (102-111)

Tablo 17. Yûsuf sûresindeki halka kompozisyonu (Farrin)

Farrin sûredeki yapıyı Robinson ve Cuypers’ten farklı olarak tam bir halka kompozisyonu şeklinde tespit etmiş ve sûrenin odak noktasına “mahkumların rüyaları, Yusuf’un vaazı, kralın rüyası” aşamasını yerleştirmiştir. Bahsi geçen üç çalışma dışında Yusuf sûresindeki anlatıma dair oldukça detaylı ve daha güncel bir araştırma Jawad Anwar Qureshi tarafından yapılmıştır. 2017 yılında International Qur’anic Studies Association (Uluslararası Kur’ân Araştırmaları Derneği) kurucu başkanı Andrew Rippin anısına verilen en iyi makale ödülüne layık görülen bu çalışmaya göre sûrenin genel şeması şu şekildedir:³³⁵

A: Giriş (1-3)
B: Yusuf’un rüyası (4-6)
C: Yakup’un aile draması: Yusuf’un Yakup’tan ayrılması (7-18)
D: Yusuf Mısır’da (19-57)

³³⁴ Raymond Farrin, *Structure and Qur’anic Interpretation: A Study of Symmetry and Coherence in Islam’s Holy Text*, Oregon: White Cloud Press, 2014, s. 43.

³³⁵ Jawad Anwar Qureshi, Ring Composition In Sûrat Yûsuf (Q 12), *Journal of the International Qur’anic Studies Association*, 2017, c. 2, s. 152.

- C':** Yakup'un aile draması: Yusuf'un Yakup ile bir araya gelmesi (58-98)
B': Yusuf'un rüyasının gerçekleşmesi (99-101)
A': Sonuç (102-111)

Farrin gibi sûrenin tam bir halka kompozisyonu yapısında olduğu görüşünde olan Qureshi, Hz. Yusuf'un Mısır'da bulunduğu dönemi sûrenin merkezine yerleştirir. Daha sonra merkezdeki D noktasını aşama aşama detaylandırır ve anlatının bu kısmının da kendi içinde eş merkezli yani halka kompozisyonu formunda olduğunu ifade eder. Qureshi, D birimini beş eş merkezli pasaja bölerek şu şekilde açmaktadır:

- D.1:** Yusuf Mısır'da köle olması (19-21)
D.2: Yusuf baştan çıkarılmaya çalışılması ve hapsedilmesi (22-35)
D.3: Yusuf'un rüyaları yorumlaması (36-49)
D.2': Yusuf'un aklanması ve serbest bırakılması (50-51)
D.1': Yusuf mahzenlerin gözetmeni olması (54-57)

Daha detaylı bir analizle sûrenin merkezinde ilk başta fark edildiğinden daha kuvvetli bir eş merkezli yapı olduğunu ifade eden Qureshi, merkezde yer alan D birimini bu sefer on beş birimden oluşan eş merkezli kompozisyon şeklinde genişleterek sûreye son tahlilde aşağıdaki gibi yirmi bir birimden oluşan eş merkezli bir kompozisyon yapısı önermektedir:³³⁶

- A:** Giriş (1-3)
B: Yusuf'un rüyası (4-6)
C: Yusuf ve kardeşleri: Yakup'tan ayrılması (7-18)
D.1: Yusuf Mısır'da köle olması (19-21)
D.2: Yusuf'un, Züleyha'nın Aziz'e olan sadakatsizliğine karşı koyması (23-24)
D.3: Züleyha'nın ona saldırması (24-29)
D.4: Züleyha'nın Yusuf'u göstermesi ve kadınların ellerini kesmeleri (30-32)
D.5: Yusuf'un hapsedilmesi (33-35)
D.6: Yusuf'un mahkûmların rüyalarını yorumlaması (36-41)
D.7: Kurtulan mahkûmun Yusuf'u unutması (42)
D.8: Kralın rüyası (43-44)
D.7': Kurtulan mahkûmun Yusuf'u hatırlaması (45)

³³⁶ a.g.e., s. 154.

D.6’: Yusuf’un kralın rüyasını yorumlaması (46-49)
D.5’: Yusuf’un serbest bırakılması (50)
D.4’: Kadınların, Yusuf’u suçsuz olduğunu söylemesi (51)
D.3: Züleyha’nın, Yusuf’un suçsuz olduğunu söylemesi (51)
D.2’: Yusuf’un Aziz karşısında aklanması (52-53)
D.1’: Yusuf’un mahzenlerin gözetmeni yapılması (54-57)
C’: Yusuf ve kardeşleri: Yakup ile bir araya gelmesi (58-98)
B’: Yusuf’un rüyasının gerçekleşmesi (99-101)
A’: Sonuç (102-111)

Tablo 18. Yûsuf sûresindeki halka kompozisyonu (Qureshi)

Qureshi ayrıca sûrenin halka kompozisyonu yapısında birbirine karşılık gelen birimler arasındaki bağlantıları aşağıdaki şekilde göstermiştir:³³⁷

A. Önsöz (1-3) / A’. Sonuç (102-111)		
B. Yusuf’un rüyası (4-6)	RÜYA / RÜYANIN GERÇEKLEŞMESİ	B’. Yusuf’un rüyasının gerçekleşmesi (99-101)
C. Yusuf’un Yakup’tan ayrılması (7-18)	AYRILMA / BİRLEŞME	C’. Yusuf’un Yakup ile tekrar bir araya gelmesi (58-98)
D.1. Yusuf’un köle olarak satılması (19-22)	MISIR’DAKİ KONUM DÜŞÜK / YÜKSEK	D.1’. Yusuf mahzenlerin gözetmeni olması (54-57)
D.2. Yusuf’un Züleyha’nın Aziz’e olan sadakatsizliğine karşı koyması (23, 24)	AYARTMA / AKLANMA	D.2’. Yusuf’un haklılığının doğrulanması. (52-53)
D.3. Züleyha’nın Yûsuf’u baştan çıkarmaya çalışması (24-29)	AYARTMA / AKLANMA	D.3’. Züleyha’nın, Yusuf’un suçsuz olduğunu söylemesi (51)
D.4. Züleyha’nın Yusuf’u göstermesi ve kadınların ellerini kesmeleri (30-32)	AYARTMA / AKLANMA	D.4’. Kadınların, Yusuf’un suçsuz olduğunu söylemesi (51)
D.5. Yusuf’un hapsedilmesi (33-35)	HAPSEDİLME/ ÖZGÜRLÜK	D.5’. Yusuf’un serbest bırakılması (50)
D.6. Yusuf’un mahkûmların rüyalarını yorumlaması (36-41)	RÜYALARI YORUMLAMA MAHKÛMLAR / KRAL	D.6’. Yusuf’un kralın rüyasını yorumlaması (46-49)
D.7. Kurtulan mahkûmun Yusuf’u unutması (42)	UNUTMA / HATIRLAMA	D.7’. Kurtulan mahkûmun Yusuf’u hatırlaması (45)
D. 8. Kralın rüyası (43-44)		

Tablo 19. Yûsuf sûresindeki birimler arası münasebetler (Qureshi)

³³⁷ a.g.e., s. 156.

Qureshi, sûrenin merkezi etrafındaki diğer paralellikleri (D. 6, D. 6' ve D. 7, D. 7' birimlerini) de ortaya koyabilmek adına bazı araştırmacıların tercih ettiği gibi sûrenin merkezine Hz. Yûsuf'un zindan arkadaşlarına yaptığı tebliğ bölümü yerine -Mustansır Mir gibi- "kralın rüyası"nı yerleştirmeyi tercih ettiğini ifade etmektedir. Bu tercihinin hapisanedeki tevhit daveti aşamasının önemini azaltmadığını, aksine merkez noktaya yakın olması nedeniyle öneminin yine vurgulanmış olduğunu söylemektedir.³³⁸ Qureshi'ye göre hapisane bölümü de kendi içinde halka kompozisyonu yapısındadır:

- 35:** Aziz'in, Yûsuf'u "bir süreliğine" hapsedmeye karar vermesi
36: Mahkûmların rüyalarını anlatması
37-40: Yûsuf'un tevhit eksenli tebliği
41: Yûsuf'un rüyaları yorumlaması
42: Yûsuf'un "birkaç yıl" cezaevinde kalması

Qureshi'nin sûreye dair tespit ettiği genel halka kompozisyonu yanında bir de Hz. Yûsuf ve kardeşinin (Bünyamin) yaşadıkları arasında paralellikler tespit etmiştir³³⁹. Qureshi, [C] birimindeki iki eylemin (Yûsuf'un gömleğinin geri dönüşü ve Yakup'un tevekkülü) [C'] biriminde tamamen aynı şekilde gerçekleşmediğinden paralelliklerin kesin olmadığını, bu iki bölüm arasında kısmi bir simetri olduğunu ifade etmektedir.

Olay örgüsündeki birimler	C. 7-18.	C'. 58-98.
Plan	7-10. Kardeşlerin Yûsuf'a tuzağı	58-62. Yûsuf'un kardeşlere tuzağı
Yakup'a yalvarma	11-14. Kardeşlerin Yûsuf'u almak için yalvarması	63-68. Kardeşlerin Bünyamin'i almak için yalvarması
Bir erkek kardeşinin kaybı	15. Kardeşlerin Yûsuf'u kaybetmesi	69-79. Kardeşlerin Bünyamin'i kaybetmesi
Yakup'a dönüş	16-17. Kardeşlerin Yakup'a sahte bir ağlayışla gelmesi	80-82. Kardeşlerin Yakup'a gerçek bir ağlayışla gelmesi
Yûsuf'un gömleği	18. Kardeşlerin, Yûsuf'un gömleğini sahte kanla getirmesi	87-98.* Kardeşlerin Yakup'a Yûsuf'un gerçek gömleğini getirmesi
Yakup'un tevekkülü	18. Yakup'un sabır ve tevekkül etmesi	83-86.* Yakup'un sabır ve tevekkül etmesi

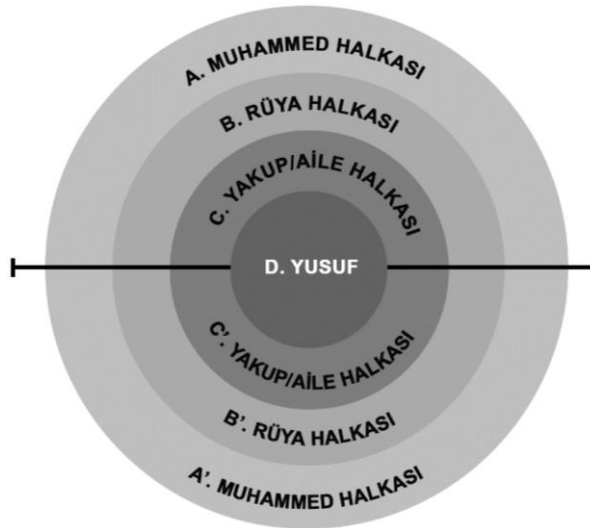
³³⁸ a.g.e., s. 157.

³³⁹ a.g.e., s. 159.

Qureshi son olarak sûrede “Peygamberî halkalar” şeklinde isimlendirdiği başka bir halka kompozisyon yapısı tespit etmiştir:³⁴⁰

A:	Muhammed halkası
B:	Rüya halkası
C:	Yakup/Yusuf aile draması halkası
D:	Yusuf halkası
C':	Yakup/Yusuf aile draması halkası
B':	Rüya halkası
A':	Muhammed halkası

Qureshi, bu halkanın birimleri arasındaki ilişkileri ise şu şekilde izah eder: Bu yapıda A-A' birimlerini (sûrenin başlangıç ve bitiş âyetlerini) “Muhammed halkası” olarak isimlendirilmiştir; zira bu bölümlerde ikinci tekil şahıs erkek zamiri kullanılması Hz. Muhammed’e hitap edildiğini düşündürmektedir. B-B' birimleri Hz. Yakup ve Hz. Yûsuf ile ilgilidir, ancak rüya ön plana çıktığı için “Rüya halkası” şeklinde isimlendirilmiştir. C-C' birimleri yine Hz. Yakup ve Hz. Yûsuf ile ilgilidir, burada ise aile draması dikkat çekmektedir. Merkezdeki D birimi ise Hz. Yûsuf’un Mısır’a yerleşmesini ve orada yaşadıklarını detaylıca anlatır; merkezde yer alan Hz. Yûsuf’un kendisine bahşedilen rüya yorumlayabilme yeteneği ile bu anlatının farklı halkalarını birbirine bağlar.

Şekil 7. Yûsuf sûresindeki peygamberi halkalar.³⁴¹

³⁴⁰ a.g.e., s. 162.

³⁴¹ a.g.e., s. 163'ten tercüme edilerek.

4.2. Bakara Sûresi

Baştan sona tek bir kıssayı konu ele aldığı için tematik bütünlüğünün hemen algılanması, âyet sayısının daha az olması gibi nedenlerle Mekkî bir sûre olan Yûsuf sûresindeki halka kompozisyonu yapısını tespit etmek ve bu yapının birimleri arasında bağlantı kurmak nispeten daha kolay ve ikna ediciliği daha yüksek görünmektedir. Uzun Medenî sûreler söz konusu olduğunda ise sûrenin tematik bütünlüğünü, halka kompozisyonu yapısını, yapının birimleri arasındaki bağlantıyı tespit etmek daha zorlayıcı olmaktadır.

Bakara sûresindeki paralelliklere değinen ilk araştırmacı olarak tespit ettiğimiz Neal Robinson, sûreyi 1-39, 40-121, 122-152, 153-242, 243-283 ve 284-286 âyetler arası şeklinde 6 pasaja ayırmıştır. Sûredeki Hz. Âdem ve Hz. İbrahim ile ilgili anlatıların bir kısmında benzer ifadelerin kullanılması suretiyle paralellik olduğunu ifade etmiş;³⁴² ancak bir halka kompozisyonu yapısına değinmemiş, daha çok âyetler arası bağlantılardan bahsetmiştir. Bakara sûresine dair çalışma yapan bir başka araştırmacı Nevin Reda'ya göre ise sûrenin genel yapısı kiasiktir ve sûrede ayrıca iki iç kiazım daha bulunmaktadır; ancak en fazla vurgulanan kısmı merkezdeki bölüm (40-123. âyetler) değildir; aksine son bölümdür (124-286. âyetler). Reda, sûrenin son bölümünde amel ve iman konularının sırayla ele alınmasına, yine edebî bir teknik olan “konu değişimi”nin (alternation: konuların aynı sırayla değiştirilmesi)³⁴³ hâkim oluşuna dikkat çekmiştir. Yine Mathias Zahniser de Bakara sûresindeki kısmî halka kompozisyonlarına dair küçük örnekler vermiş ancak sûrenin tamamına yönelik bir halka kompozisyonu yapısı paylaşmamıştır.³⁴⁴

³⁴² Robinson, a.g.e., s. 279.

H. Âdem		H. İbrâhim	
وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ (30)		وَإِذْ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ (124)	
فَتَلَقَّىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ (37)		وَإِذْ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ (124)	
إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً (30)		قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا (124)	
وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ (35)		قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ (124)	
وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ (36)		قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ (126)	
إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (37)		إِنَّكَ أَنتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (128)	

³⁴³ Nevin Reda *The al-Baqara Crescendo Understanding the Qur'an's Style Narrative Structure, and Running Themes*, Canada: McGill-Queen's University Press, 2017, s. 100.

³⁴⁴ Zahniser, Major Transitions and Thematic Borders in Two Long Suras: al-Baqara and al-Nisa, *Literary Structures of Religious Meaning in the Qur'an* (ed. Issa J. Boullata), London, Routledge, 2000, ss. 26-55, s. 43 ve s. 45.

Bölüm	§1 (1-39. âyetler) İnsanlık			§2 (40-123. âyetler) İsrailoğulları			§3 (124-286. âyetler) Gelişen Müslüman Milleti		
Büyük dış kıazm	A	B	C	B'	C'	A'	C''	B''	A''
Küçük iç kıazm			cba		üçünün karışımı		abc		

Tablo 20. Bakara sûresinin genel şeması (Reda)³⁴⁵

ÂYETLER	151-158	159-167	168-169	170-171	172-174	174-176	177-203	204-214	215-242
İman ve amel arasındaki değişim	Amel (A)	İman (B)	Amel (A)	İman (B)	Amel (A)	İman (B)	Amel (A)	İman (B)	Amel (A)
Geniş konulu kıazm	A	B	C	D	C'	B'	A'	B''	A''
Konular	Namaz, sabır/çihad, hac	Kitabı gizlemek, tevhid	Yeme-içme kuralları	Kitaba/atalara uymak, 2. Grup: nankör	Yeme-içme kuralları	Kitabı gizlemek, İman esasları	Namaz, ölüm/çihad, hac, infak, oruç	Tevhid, imanda samimiyet, 3. Grup: doğru yoldan sapanlar	İnfak, çihad, namaz, kadınlar

Tablo 21. Nevin Reda'nın 3. bölümün ikinci parçasındaki alternation ve kısmî kıazm şeması.³⁴⁶

Bakara sûresinin bütününde tam anlamıyla bir halka kompozisyonu yapısından bahseden ilk çalışma tespit edebildiğimiz kadarıyla Raymond Farrin'e aittir. Farrin, Bakara sûresindeki halka kompozisyonunu ilk olarak 2010 yılında analiz etmiş ve bir makale olarak yayımlamıştır. Bu makalesinde sûreye dair önerdiği halka kompozisyonu yapısı şu şekildedir:³⁴⁷

A: 1-20	İman-inkâr
B: 21-39	Allah'ın yaratması, Onun her şeyi kuşatan ilmi (burada Âdem ve Havva'nın günahları ile ilgili)

³⁴⁵ Reda, a.g.e., s. 107. (Reda; 243-286 arasında alternasyonu devam ettirmiş ama kıazmı devam ettirmemiştir: 243 iman, 244-245 amel, 246-253 iman, 254 amel, 255-260 iman, 261-283 amel, 284-286 iman/amel. bkz. s. 114-115.)

³⁴⁶ Reda, a.g.e., s. 112-113.

³⁴⁷ Farrin, Surat al-Baqarah: A Structural Analysis, *The Muslim World*, c. 100, Ocak 2010, s. 29-30.

C: 40-103	Musa İsrailoğullarına vahyi tebliğ etmesi
D: 104-141	İbrahim imtihan edilir, Kâbe İbrahim ve İsmail tarafından inşa edilir; ehl-i kitaba cevaplar
E: 142-152	Kâbe yeni kible, bu bir iman testi, iyilikte yarışmak
D': 153-177	Müslümanların imtihan edilmesi, Kâbe, Safa ve Mina, müşriklere cevaplar
C': 178-253	Peygamberin müslümanlara vahyi tebliğ etmesi
B': 254-284	Tanrı'nın yaratması, Onun her şey, kuşatan ilmi (burada sadaka ve mali işler ile ilgili)
A': 285-286	İman-inkâr

Tablo 22. Bakara sûresindeki halka kompozisyonu (Farrin 2010)

Farrin 2014 yılında bu makalesini revize ederek bir kitap bölümü olarak yeniden yayımlamış ve bu defa sûrenin dokuz birimden oluşan halka kompozisyonu yapısını yediye düşürerek şu şekilde göstermiştir:³⁴⁸

A: (1-39)	Mü'minler ve kâfirler, Peygamber inanmayanlardan bir sûre getirmelerini istemesi, Allah hayat verir ve yeniden diriltir.
B: (40-112)	Musa'nın İsrailoğullarına vahyi iletmesi, İsrailoğullarının inek kurban etme konusundaki isteksizliği
C: (113-141)	İbrahim'in imtihan edilmesi, Kâbe İbrahim ve İsmail tarafından inşa edilmesi, soyundan gelecekler için dua
D: (142-152)	Kâbe'nin yeni kible olması, bu bir iman imtihanı olması, iyi amel işlemede yarışma
C': (153-177)	Müslümanların imtihan edilmesi, hac ile ilgili bilgiler, atalarının ilahlarına ibadet etmeme konusunda uyarı
B': (178-242)	Peygamber iman edenlere vahyi iletiyor, müslümanların samimiyetle İslam'a girme konusunda teşvik edilmesi
A': (243-286)	Mü'minlerin kafirlerle mücadele konusunda teşvik edilmesi, İbrahim'in krala güneşin doğuşunu değiştirmek konusunda meydan okuması, Allah hayat verir ve yeniden diriltir.

Tablo 23. Bakara sûresindeki halka kompozisyonu (Farrin 2014)

³⁴⁸ Farrin, *Structure and Qur'anic Interpretation: A Study of Symmetry and Coherence in Islam's Holy Text*, s. 20

Farrin bazı birimler için iç halkalar tespit etmiş ve bunları şu şekilde belirlemiştir:

A: (1-39)	a: 1-20 b: 21-29 a': 30-39	C: (113-141)	a: 113-121 b: 122-133 a': 134-141	B: (40-112)	a: 40-48 b: 49-93 a': 94-112
----------------------------	----------------------------------	-------------------------------	---	------------------------------	------------------------------------

Farrin Bakara sûresinin merkezine 142-152. âyetleri yerleştirmiş, bu bölümde kible değişiminin bir imtihan olması, Müslümanların “vasat ümmet” olarak vasıflandırılması, her ümmetin yöneldiği bir kıblesinin olması, hayırda yarışmanın teşvik edilmesi ve “her nerede olursanız Allah sizi bir araya getirecektir” ifadelerini bir arada değerlendirerek bu orta bölümün Müslümanların vasat ümmet ve İslam’ın orta yol olduğunu teyit ederken aynı şekilde çoğulculuğu da vurguladığını ifade etmektedir.³⁴⁹

Nouman Ali Khan ve Sharif Randhawa tarafından Bakara sûresine dair halka kompozisyonu yapısında pasajlar Farrin’in 2010 yılında yaptığı analizdeki pasaj bölümlemesi ile aynıdır, ancak pasaj başlıkları farklı belirlenmiştir.³⁵⁰

A: İman-küfür (1-39)
B: İsrailoğullarının eleştirilmesi (40-121)
C: İbrahim’in mirası (122-141)
D: Kible değişimi (142-152)
C’: İbrahim’in mirasının yeniden canlanması (153-177)
B’: Yeni Müslüman toplum için kurallar (178-242)
A’: Mü’minlerin kâfirlerle mücadelesi (243-286)

Tablo 24. Bakara sûresindeki halka kompozisyonu (Khan, Randhawa)

Bakara Sûresi 255. âyet (Âyetü’l-Kürsî)

Mehdi Azaiez tarafından, Âyetü’l-Kürsî olarak bilinen Bakara sûresinin 255. âyetinde tespit edilen halka kompozisyonu yapısı aşağıdaki gibidir:³⁵¹

³⁴⁹ a.g.e., s. 15.

³⁵⁰ Nouman Ali Khan, Sharif Randhawa, *Divine Speech Exploring the Qur’an as Literature*, ed. Abdullah Budeir, Teksas: Bayyinah Institute, 2016, s. 209.

³⁵¹ Mehdi Azaiez, “The Throne Verse (‘âyat-l-kursî) in Light of Rhetorical Analysis,” *International Qur’anic Studies Association*, March 4, 2013. (<https://iqsaweb.wordpress.com/2013/03/04/ttvir/>, Erişim tarihi 09.06.2019)

	اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ
A:	لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ
B:	لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ
C:	مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ
D:	يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ
E:	وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ
D':	وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ
C':	وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا
B':	وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ
A':	

Tablo 25. Âyetü'l-Kürsî'deki halka kompozisyonu (Azaiez)

Azaiz, bu birimler arasındaki münasebeti şu şekilde izah etmektedir: A ve A' birimlerindeki ifadeler, ilk kelimeleri aynı zamir (hüve), diğer ikisi de esmâu'l-hüsnâdan ikişer isim olmak üzere üçer kelimeden oluşmaktadır. B ve B' birimleri Allah'ın evrenin varlığını muhafaza etmesiyle ilgili olup C ve C' birimleri kozmoloji ve Allah'ın hâkimiyetine işaret etmekte, D ve D' birimleri ise Allah'ın iradesini vurgulamaktadır. Bu dört konu (Allah'ın özellikleri, kudreti, hâkimiyeti ve iradesi) merkezi bir fikir üzerinde birleşir, o da Allah'ın ilminin her şeyi kapsamasıdır. Yapının merkezinde yer alan bu birim (E) başka bir birimle eşleşmemektedir.

Bir başka analizde ise Âyetü'l-Kürsînin yapısı halka kompozisyonu şeklinde değil ayna kompozisyonu şeklinde tespit edilmiştir.³⁵²

A:	اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ
B:	لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ
C:	لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ
D:	مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ
E:	يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ
E':	وَمَا خَلْفَهُمْ

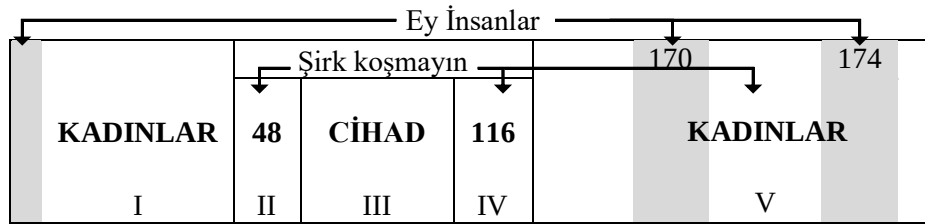
³⁵² Khan, Randhawa, a.g.e., s. 172.

D':	وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ
C':	وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ
B':	وَلَا يَؤُودُهُ حِفْظُهُمَا
A':	وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

Tablo 26. Âyetü'l-Kürsîdeki ayna kompozisyonu (Khan, Randhawa)

4.3. Nisâ Sûresi

Nisa sûresindeki halka kompozisyonu yapısını ilk ortaya koyan araştırmacı A. H. Mathias Zahniser'dir. Kur'ân'ın metinsel ve retorik analizi üzerine çalışan Zahniser, bu çalışmasında öncelikle iki noktaya vurgu yapar: Birincisi; Kur'ân metninin -tarihsel gelişimi nasıl olursa olsun- kendisine ait bir bütünlüğe, okuyucuları ve dinleyicileri üzerinde muhatabın algısı oranında bir etkiye sahip olduğu, ikincisi de sûrenin kompozisyon ve yapısına dikkat etmenin sûrenin manasını anlamaya büyük ölçüde katkı sağlayacağı. Zahniser, Nisa sûresinin üç ana tematik bölümden müteşekkil olduğunu tespit etmiş, sûreyi birimlere ayırırken “*Ey insanlar, Ey iman edenler, Ey kitap ehli, Görmedin mi?*” gibi hitap ifadelerini, tekrarlanan ve yakın anlamlı âyetleri, kafiye düzenini vs. esas aldığını ifade etmiştir.

Tablo 27. Zahniser'e göre Nisâ Sûresi'nin bölümleri³⁵³

Zahniser'in tespitlerine göre sûrenin halka kompozisyonu şeması şu şekilde özetlenebilir:

A:	Kadınlar (1-43)
B:	Şirk (Ehl-i kitap ekseninde) (44-70)
C:	Cihad (71-104)
B':	Şirk (Mekkeliler ekseninde) (105-126)
A':	Kadınlar (127-176)

Tablo 28. Nisa sûresindeki halka kompozisyonu (Zahniser)

³⁵³ Zahniser, Sura as Guidance and Exhortation: The Composition of Surat al-Nisa, s. 84. (48 ve 116. numaralı âyetler Allah'ın şirki bağışlamayacağı, 170 ve 174 ise insanlara vahyin gelmesi ile ilgilidir. Zahniser bunları ayrıca belirtme ihtiyacı duymuştur.)

Zahniser, çalışmasında detaylı bir halka kompozisyonu şeması sunmamıştır, ancak 137-143. âyetlerin, kiastik yapıda bir birim oluşturduğunu, sûrenin palindromik bir yapıya sahip olduğunu söylemiş; ailevî meseleler, evlilik, boşanma, miras, yetimlerle ilgili hükümler gibi birçok konuya değinen sûrenin merkezinde cihad ile âyetlerin konumlandırıldığını, bu nedenle sûrenin temasının “*Size ne oldu da Allah yolunda ve «Rabbimiz! Bizi, halkı zalim olan bu şehirden çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardımcı yolla!» diyen zavallı erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşıyorsunuz!*” (4/Nisa, 75) âyeti çevresinde toplandığını ima etmiştir.³⁵⁴

Nisa sûresindeki halka kompozisyonu yapısını analiz eden bir başka araştırmacı olan Raymond Farrin ise sûreyi aşağıdaki gibi pasajlara ayırmıştır.³⁵⁵

A:	Karşılıklı münasebetler ve adalet (1-42)
B:	Allah yolunda cihad (43-104)
C:	Örnek bir hüküm (105-115)
B':	İslam ve şirk (116-126)
A':	Kadınlar, miras ve ehl-i kitap (127-176)

Tablo 29. Nisa sûresindeki halka kompozisyonu (Farrin)

Biz sana Kitab (Kur'ân)ı hak olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği şekilde hüküm veresin. Sakın hainlerin savunucusu olma! Allah'tan bağışlanmanı dile. Şüphesiz, Allah bağışlayıcıdır, esirgeyicidir. Kendilerine hainlik edenleri savunma. Muhakkak Allah hain günahkârları sevmez. (4/Nisa, 105-107)

Farrin'in Nisâ sûresi analizinde Zahniser'den farklı olarak sûre merkezine cihad değil adalet kavramını yerleştirmektedir. Ona göre burada, hırsızlıkla suçlanan bir Yahudi ile ilgili olaya atıfta bulunulmakta ve bireysel hesap verilebilirlik vurgulanmaktadır.³⁵⁶ Farrin, Medenî sûrelerdeki halka kompozisyonu yapısının Mekkî sûrelerdeki A-B-A' şeklindeki üçlü yapının genişlemiş versiyonu olduğunu söyleyerek Nisâ sûresi için tespit ettiği beş eş merkezli simetrik

³⁵⁴ Zahniser, a.g.e., s. 84-85.

³⁵⁵ Raymond Farrin, Sûrat al-Nisâ' and the Centrality of Justice, *Al-Bayan: Journal of Qur'an and Hadith Studies*, 14(1), 1-17, 2016, s. 3-11.

³⁵⁶ Farrin, a.g.e., s. 8. (Farrin, müfessirlerin naklettiği fakat tarihî olarak kanıtlanamamasına rağmen güvenilir bulunduğunu söylediği bu rivayeti şu şekilde özetler: Bu bölüm Medine'de ve muhtemelen Uhud'dan sonra meydana gelen istenmeyen bir olayla ilgilidir. Tu'me bin Ubeyrik, birinin evinden bir zırh alır. Deliller Tu'me'yi işaret eder ve bunun üzerine çalınan eşyayı bir Yahudinin evine saklar ve suçu onun üzerine atmaya çalışır. Ensardan olan yakınları onun tarafını tutarlar, Yahudi'yi de hırsızlık yaptığı gerekçesiyle töhmet altında bırakırlar. Hırsızlıktan sorumlu tutulacağı belli olunca Tu'me, Mekke'ye kaçar.)

pasajın her birini kendi içinde üç bölüme daha ayırmaktadır. Ayrıca Nisâ sûresinin merkezinde nüzul sebebindeki hadisede adil hüküm vermesi nedeniyle mü'minler için bir rol model olarak Hz. Muhammed'in yer aldığını ifade etmekte ve bu görüşünü beyan ederken Angelika Neuwirth'in Mekkî ve Medenî sûreler arasındaki geçişe işaret ettiği bir yorumuna atıfta bulunmaktadır.³⁵⁷ Neuwirth'e göre -özellikle orta ve geç dönem- Mekkî sûrelerin merkezinde Hz. Muhammed için bir rol model olarak önceki peygamberler yer almaktadır. Özellikle hicret ve Bedir zaferi sonrası Hz. Muhammed'in seçkin statüsünün tanınırlığı artmaktaydı, bu da - Mekke'nin fethi ile doruk noktasına ulaşan- ilahi olarak planlanmış bir kariyere işaret etmekteydi. Mekke'de münzir (uyarıcı) ve rasul (elçi), Medine döneminde nebî kavramlarıyla kendisinden bahsedilen peygamber, süreç içerisinde "Allah ve Rasûlü" şeklindeki kullanımlar ile açıkça Allah ile irtibatlandırılmakta ve odak nokta artarak peygamber üzerine yoğunlaşmaktadır.³⁵⁸ Farrin, bu yorumdan hareketle Nisa sûresinde olduğu gibi Bakara sûresinin merkezinde (143. âyet) de Hz. Muhammed'in mü'minler üzerine şahit olmakla tanımlanması ve onlar için en güzel örnek olması, Enfal sûresinin merkezinde (30-40. âyetler) Mekke'deyken kendisine kurulan tuzağa karşılık peygambere yapılan yardımın ve Allah'ın onu koruduğunun ifade edilmesi, Tevbe sûresinin merkezinde (74. âyet) Tebük dönüşünde yine ona karşı hazırlanan bir komploya karşı Allah'ın koruması ve yardımının yer almasının Medenî sûrelerin merkezlerinde Hz. Muhammed'e vurgu yapıldığını gösteren başka örnekler olduğunu söylemektedir.³⁵⁹

³⁵⁷ Farrin, a.g.e., s. 15.

³⁵⁸ Neuwirth, *Scripture Poetry and the Making of a Community: Reading the Qur'an as a Literary Text*, Oxford: Oxford University Press, 2014, s. 153-154 ve s. 283-303. (Aktaran: Raymond Farrin, a.g.e., s. 14-15.)

³⁵⁹ Farrin, a.g.e., s. 15.

4.4. Mâide Sûresi

Mâide sûresindeki simetrik yapıyı ortaya koyan ilk araştırmacı Neal Robinson'un önerdiği yapı şu şekildedir:³⁶⁰

1	A:	Mü'minler için düzenleme ve tavsiyeler (1-9)	
	x:	Cehennem uyarısı (10)	
2	B:	Önceki misakın hatırlatılması, ehl-i kitaba çağrı (11-19)	
3	C:	Mûsa'nın kavminin inkârı (20-26)	
4	D:	Âdem'in iki oğlunun hikâyesi: İlk kardeş katli (27-32)	
5	E:	Topluma zarar veren suçların cezası (33-40)	
6	E':	Elçi vahye uygun hüküm vermeli (41-50)	
7	D':	İman edenler ehl-i kitap ile müttefik olmaktan sakınmalı (51-58)	
8	C':	Elçi sadece kendisine tevdi edilen mesajı iletmeli (59-68)	
9	B':	Önceki misakın hatırlatılması, ehl-i kitaba cevap (69-85)	
	x:	Cehennem uyarısı (86)	
10	A':	Mü'minler için düzenleme ve tavsiyeler (87-108)	
11	B'':	Elçilere hesap sorulması, İsa'nın görevi (109-120)	

Tablo 30. Mâide sûresindeki ayna kompozisyonu (Robinson)

Robinson çalışmasında sûreyi bu şekilde birimlere ayırmasının gerekçelerini, peş peşe gelen ve simetrik olarak birbirinin karşılığı olan birimler arasındaki bağlantıları detaylıca izah etmiştir. Çalışmanın hacmini genişletmemesi açısından sadece bir tanesine yer verilebilir. Robinson ilk bakışta birbirleriyle bağlantısız gibi duran D ve D' bölümleri arasındaki ilişkiyi benzer kelimelerin kullanımı ile tespit etmiştir. Âdem'in iki oğlu kıssasının anlatıldığı D biriminin 29, 30 ve 31. âyetleri ile Yahudi ve Hristiyanları veli edinmeme ile ilgili olan D' biriminin 51, 52 ve 53. âyetleri “*zâlimîn, hâsirîn ve nâdimîn*” kelimeleriyle sona ermektedir. Ayrıca D biriminin 30. (*Nefsi kendisine kardeşini öldürmeyi kolay gösterdi*); D' biriminin 52. (... *nefislerinde gizlediklerine pişman olurlar.*) âyetlerinde “nefs” kelimesinin kullanılmasının simetrik birimler arasındaki bağlantıyı göstermesi açısından daha çarpıcı bir örnek olduğunu söylemektedir. Ona göre D ve D' birimleri arasındaki bu münasebet vesilesiyle mü'minlerin,

³⁶⁰ Neal Robinson, *Hands Outstretched: Towards a re-reading of Surat al-Ma'ida*, *Journal of Qur'anic Studies*, 1, 2001, c. 3, s. 2

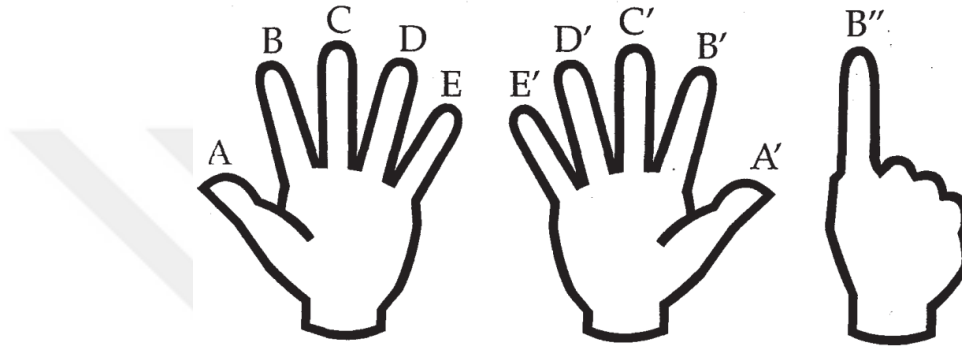
bazıları daha önceki bir olayda kendilerine el uzatan Arabistanlı Yahudilerin de -11. âyet (“... hani bir topluluk size **el uzatmaya** yeltenmişti...”) ve 20. âyet (“sen, öldürmek için bana **elini uzatsan** (bile) ben sana, öldürmek için el uzatacak değilim”) karşılaştırıldığında- sahte kardeşler ve potansiyel kardeş katili oldukları sonucuna varmaları isteniyordu.

Robinson’un paralel kompozisyon önerisinde, anlatının -klasik yapıların aksine- A’ birimiyle tamamlanmayarak en sona üçüncü bir B” birimi daha eklenmesi dikkat çekmektedir. Robinson bu durumu şu şekilde izah etmektedir: A’ birimi ile birlikte başa dönmüş gibi görünmektedir, ancak döngüyü kapatan A’ biriminin aynı zamanda yeni bir başlangıç da ortaya koyduğu düşünülebilir. Bu, seyirciyi Kıyamet Günü’ne taşıyan sahnedeki dramatik değişim ile eşleşir. Robinson’un 1. B, 9. B’ ve 11. B” birimleri arasındaki ilişkiyi açıklarken vurguladığı noktalar veriler şunlardır:

- **110. âyetteki (B’)**, “«Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve annene (verdiğim) **nimetimi hatırla!** Hani seni mukaddes ruh (Cebrail) ile desteklemiştim ... Hani İsrailoğullarını (seni öldürmekten) engellemiştim;” ifadesi, **11. âyetteki (B)** “Ey iman edenler! Allah’ın size olan **nimetini unutmayın**; hani bir topluluk size el uzatmaya yeltenmişti de Allah, onların ellerini sizden çekmişti.” ifadesi ile eşleşmektedir.
- Ayrıca **72. âyette (B’)** İsa’nın söylediği “Halbuki Mesîh demişti ki: «Ey İsrailoğulları! **Rabbim ve Rabbiniz olan Allah’a kulluk ediniz.**” ifadesi **116. âyette (B’)** yine kendisi tarafından pekiştirilmektedir: “Ey Meryemin oğlu İsa! Sen mi dedin o insanlara; «beni ve anamı Allahın yanında iki ilâh edinin» diye? *hâşâ, der: Münezzeh sübhansın yarab!* **Benim için hakk olmayan bir sözünü söylemekliğim bana yakışmaz.**”
- **12. (B), 85. (B’) ve 119. (B’)** âyetlerde “Altlarından ırmaklar akan cennetler” ifadelerinin yer alması,
- **17. (B) ve 19. (B)** âyetlerde geçen “Göklerin, yerin ve içlerindeki her şeyin mülkiyeti Allah’ındır.” ve “, O, her şeye hakkıyla kadirdir.” ifadelerinin **120. âyette (B’)** kelimesi kelimesine tekrarlanması,
- **18. (B) âyetteki** “O, dilediğini bağışlar ve dilediğine azap eder.” ifadesinin **118. (B’)** âyette İsa’nın ağzından “Eğer kendilerine azap edersen şüphesiz onlar senin

kullarındır (dilediğini yaparsın). Eğer onları bağışlarsan şüphesiz sen izzet ve hikmet sahibisin» dedi.” şeklinde kinayeli bir şekilde söylenmesi.

Robinson ayrıca -ikinci bölümde aktardığımız gibi- anlatılacak olan konunun bir elin beş parmağını kullanarak beş aşamaya bölündüğü, diğer elin beş parmağının konuyu detaylandırmak veya dengelemek için kullanıldığı, son olarak iki elin birleştirildiği parmak tekerlemesi geleneğine -ismini vermeksizin- benzer bir yaklaşımda bulunur.

Şekil. Pasajların parmaklarla sayılması³⁶¹

Robinson, bu yöntem ile sûrenin yapısı arasında kurduğu bağlantıyı şöyle açıklar: Yukarıdaki şekilde parmakların üzerlerinde yer alan harfler sûrenin birbirine simetrik olacak şekilde sıralanan anlatım birimlerini temsil etmektedir. Tek kalan B'' birimi -diğer B birimleri gibi- işaret parmağıyla temsil edilmiştir ki böylece B'' biriminin B ve B' birimleriyle münasebetine işaret edilmiş olur. Robinson, ayrıca anlatıcının bir noktayı vurgulamak istediği ve müslümanların Allah'ın birliğine tanıklık ettiğini ifade ettiği zaman sağ işaret parmağı ile bu jesti yapmasına atıfta bulunur. Tevhid konusu, B bölümünde, Hristiyanların, Meryem oğlu olan İsa Mesih hakkındaki yanlış inançlarıyla bağlantılı olarak ortaya çıkmakta ve bu yanlış inançların İsa'nın kendi öğretilerine atıfta bulunarak reddedildiği B' ve B'' bölümlerde vurgulanmaktadır.³⁶²

Retorik analizi yöntemini kısaca tanıttığımız Michel Cuypers, Mâide sûresi üzerine çok detaylı analizler yapmış ve bu sûreyi analiz ettiği bir kitap yayımlamıştır. Cuypers, sûre içinde -parça (segment), kısım (piece), bölüm (part), pasaj (passage), düzen (sequence), kesit (section) gibi- farklı kompozisyon seviyeleri düzeyinde çok sayıda paralel kompozisyon ve

³⁶¹ a.g.e., s. 17.

³⁶² aynı yer.

halka kompozisyonu yapıları tespit etmiştir. Aşağıdaki örneklerde Cuypers'in analizini adım adım nasıl geliştirdiğini ve farklı seviyelerde uyguladığını görmek mümkündür. Örneğin Cuypers, Mâide sûresinin 1. âyetini 7 üyeden (member), 4 parçadan (segment), 3 kısımdan (piece) oluşan bir bölüm (part) olarak tespit etmiştir:

5/Mâide, 1 (part, bölüm):³⁶³

^{-1a} Ey iman edenler,	1. üye	1. parça	1. kısım	Bölüm
^{-b} AKİDLERİNİZE <i>sadık</i> kalın.	2. üye			
^{=c} kurbanlık hayvanlar size HELAL kılındı	3. üye	2. parça	2. kısım	
^{+d} size bildirilecek olanlar dışında	4. üye			
^{=e} avlanmayı HELAL GÖRMEKSİZİN	5. üye	3. parça		
^{+f} ihramda olduğunuz halde	6. üye			
^{-g} ŞÜPHESİZ Kİ ALLAH dilediği HÜKMÜ VERİR.	7. üye	4. parça	3. kısım	

5/Mâide, 1-2 (passage, pasaj):³⁶⁴

^{1a} EY İMAN EDENLER, ^b akidlerinize sadık kalın. ^c kurbanlık hayvanlar size helal kılındı.
^d size bildirilecek olanlar dışında
^e AVLANMAYI helal görmeksizin ^f <i>ihramda olduğunuz halde</i>
^g ŞÜPHESİZ Kİ ALLAH dilediği HÜKMÜ VERİR.

^{2a} EY İMAN EDENLER, ^b <i>sakın hürmetsizlik etmeyin</i> Allah'ın nişanelerine, ^c hürmet edilen aya, hediye olan kurbanlığa, gerdanlıklar takılan hayvanlara, ^d Beyt-i Haram'a gelenlere ^e Rab'lerinden bol nimet ve rıza talep ederek
^f İhramdan çıktığınız zaman AVLANABİLİRSİNİZ.
^g bir topluluğa olan kininiz ^h sizi Mescid-i Haram'dan menettiği için ⁱ aşırı gitmenize sebep olmasın ^j iyilikte ve [Allah'tan] sakınmakta yardımlaşın,
^k günah işlemek ve aşırı gitmekte yardımlaşmayın. ^l Allah'tan sakının,
^m ŞÜPHESİZ Kİ ALLAH'IN CEZASI ŞİDDETLİDİR.

5/Mâide, 1-4 (sub sequence, alt düzen):³⁶⁵

^{1a} Ey iman edenler, ^b akidlerinize sadık kalın. KURBANLIK HAYVANLAR SİZE HELAL KILINDI. ^d size bildirilecek olanlar dışında ^e AVLANMAYI helal görmeksizin ^f ihramda olduğunuz halde ^g Şüphesiz ki Allah dilediği hükmü verir.

³⁶³ Cuypers, *The Composition of the Qur'an*, s. 44. (Pasaj tercümelerinde kullanılan tipografik biçimler yazarın kendisine aittir ve tercümede muhafza edilmeye çalışılmıştır. Yazar, birbiriyle ilgili olduğunu düşündüğü kelimeleri aynı fontlarla yazmayı tercih etmiştir.)

³⁶⁴ a.g.e., s. 144.

³⁶⁵ a.g.e., s. 54.

^{2a}Ey iman edenler, ^bsakın hürmetsizlik etmeyin Allah'ın nişanelerine, ^chürmet edilen aya, hediye olan kurbanlığa, gerdanlıklar takılan hayvanlara, ^dBeyt-i Haram'a gelenlere ^eRab'lerinden bol nimet ve rıza talep ederek ^fİhramdan çıktığınız zaman **AVLANABİLİRSİNİZ**. ^gbir topluluğa olan kininiz ^hsizi Mescid-i Haram'dan menettiği için ⁱaşırı gitmenize sebep olmasın ^jiyilikte ve [Allah'tan] sakınmakta yardımlaşın, ^kgünah işlemek ve aşırı gitmekte yardımlaşmayın. ^lAllah'tan sakının, ^m**ŞÜPHEŞİZ Kİ ALLAH'IN CEZASI ŞİDDETLİDİR**.

^{3a}**SİZE HARAM KILINDI, LEŞ**, kan, domuz eti, ^bAllah'tan başkası adına kesilenler, ^cboğulmuş, bir yerine vurularak öldürülmüş, düşüp yuvarlanmış, başka bir hayvan tarafından süsülmüş, ^dyırtıcı hayvan tarafından yenmiş olanlar ^e-canları çıkmadan önce kesmemişseniz- ^fdikili taşlar üzerine boğazlananlar ^gve fal oklarıyla kısmet aramanız; ^hbunlar fasıklıktır.

ⁱBugün, inkar edenler sizi dininizden etmekten umutlarını kesmişlerdir, ^jonlardan korkmayın, ^k**BENDEN KORKUN**. ^lBugün, size dininizi bütünledim, üzerinize olan nimetimi tamamladım, ^mdin olarak sizin için İslam'ı seçtim.

^oAçlıktan darda kalan yiyebilir, ^pgünaha kaymaksızın ^qDoğrusu Allah Bağışlayan'dır, merhametli olandır.

^{4a}Sana, kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar, ^bde ki: **SİZE TEMİZ OLANLAR HELAL KILINDI**; ^calıştırıp yetiştirerek **AVCI HAYVANLARIN** tuttuklarını ^dAllah'ın size öğrettiği üzere öğrettiğiniz, ^e**ONLARIN** sizin için **TUTUKLARINI** yiyin ^fve üzerine Allah'ın adını anın. ^g**ALLAH'TAN SAKININ**, ^h**DOĞRUSU ALLAH HESABI ÇABUK GÖRÜR**.

5/Mâide, 1-11 (sequence, düzen):³⁶⁶

A ^{1a}**EY İMAN EDENLER**, ^b**AKİDLERİNİZE SADIK** kalın. ^ckurbanlık hayvanlar size helal kılındı. ^dsize bildirilecek olanlar dışında ^eavlanmayı helal görmeksizin ^fihramda olduğunuz halde ^gŞüphesiz ki Allah dilediği hükmü verir.

^{2a}**EY İMAN EDENLER**, ^bsakın hürmetsizlik etmeyin Allah'ın nişanelerine, ^chürmet edilen aya, hediye olan kurbanlığa, gerdanlıklar takılan hayvanlara, ^dBeyt-i Haram'a gelenlere Rab'lerinden bol nimet ve rıza talep ederek ^eİhramdan çıktığınız zaman avlanabilirsiniz. ^f**BİR TOPLULUĞA OLAN KİNİNİZ** ^gsizi Mescid-i Haram'dan menettiği için ^h**AŞIRI GİTMENİZE** sebep olmasın ⁱiyilikte ve [Allah'tan] sakınmakta yardımlaşın, ^jgünah işlemek ve aşırı gitmekte yardımlaşmayın. ^k**Allah'tan sakının**, ^lşüphesiz ki **Allah'ın cezası şiddetlidir**.

B ^{3a}Size haram kılındı, leş, kan, domuz eti, ^bAllah'tan başkası adına kesilenler, ^cboğulmuş, bir yerine vurularak öldürülmüş, düşüp yuvarlanmış, başka bir hayvan tarafından süsülmüş, ^dyırtıcı hayvan tarafından yenmiş olanlar ^e-canları çıkmadan önce kesmemişseniz- ^fdikili taşlar üzerine boğazlananlar ^gve fal oklarıyla kısmet aramanız; ^hbunlar fasıklıktır. ⁱBugün, inkar edenler sizi dininizden etmekten umutlarını kesmişlerdir, ^jonlardan korkmayın, ^kBenden korkun. ^lBugün, size dininizi bütünledim, **üzerinize olan nimetimi**

³⁶⁶ a.g.e., s. 81.

	tamamladım, ^mdin olarak sizin için İslam'ı seçtim. ^oAçlıktan darda kalan yiyebilir, ^pgünaha kaymaksızın ^qDOĞRUSU ALLAH BAĞIŞLAYAN'DIR, MERHAMETLİ OLANDIR.
	C ^{4a}Sana, kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar, ^bde ki: size temiz olanlar helal kılındı; ^c alıştırıp yetiştirerek avcı hayvanların tuttuklarını ^d Allah'ın size öğrettiği üzere öğrettiğiniz, ^eonların sizin için tuttuklarını yiyin ^fve üzerine Allah'ın adını anın. ^g Allah'tan sakının, ^h doğrusu Allah hesabı çabuk görür.
	C' ^{5a} Bugün, size temiz olanlar helal kılındı. ^bKitap verilenlerin yemeği size helal, ^c sizin yemeğiniz de onlara helaldir [...].
	B' ^{6a} Ey iman edenler, namaza kalktığınızda ^byüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın ^cbaşlarınızı ve topuk kemiklerine kadar ayaklarınızı meşhedin. [...] ^lALLAH SİZİ ZORLAMAK İSTEMEZ ^mAllah sizi arıtıp ⁿüzerinize olan nimetini tamamlamak ister ^oki şükredesiniz.
	A' ^{7a}Allah'ın size olan nimetini HATIRLAYIN ^b ve sizi andına bağladığı SÖZÜNÜ ^cİşittik, itaat ettik" dediğiniz zaman ^dAllah'tan sakının, ^eAllah içinizde olanı elbette bilir. ^{8a}EY İMAN EDENLER, Allah için adaleti ayakta tutup ^b gözeten şahidler olun. ^cBİR TOPLULUĞA OLAN ÖFKENİZ SİZİ SÜRÜKLEMESİN ^dADALETSİZLİĞE ^eadil olun; ^fbu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. ^gAllah'tan sakının, ^hdoğrusu Allah işlediklerinizden Haberdar'dır. [...] ^{11a}EY İMAN EDENLER, Allah'ın üzerinize olan nimetini hatırlayın: ^bHani bir topluluk size tecavüze kalkışmıştı ^cAllah onlara mani olmuştu ^dAllah'tan sakının, ^eİMAN EDENLER Allah'a güvensinler.

5/Mâide, 1-26 (sub section, alt kesit):³⁶⁷

1. alt kesit	Hac sırasında <i>helal</i> olanın <i>kurallarına</i> bağlılık (1-2) İslam, dinin tamamlanması (3) İyi şeyler helaldir (4) Ehl-i kitap ile paylaşmak helaldir. (5) İslam ibadeti için abdest usulü (6) Misakın ve onun <i>ahlaki taleplerinin</i> hatırlatılması (7-11)
2. alt kesit	Yahudiler ve Hristiyanlar misaklarına sadık değiller (12-14) Peygamber ehl-i kitaba gönderilmiştir (15-19) Musa'nın kavmi kutsal topraklara girmeyi reddediyor. (20-26)

³⁶⁷ a.g.e., s. 145-146.

Cuypers, sûrenin genel halka kompozisyonu yapısını (book, kitap) ise şu şekilde gruplandırmıştır:³⁶⁸

BİRİNCİ KESİT (A)

Birinci alt kesit: Anlaşma yapma	
A1 Düzeni: İslam'da anlaşmanın tamamlanması	1-11
A2 Düzeni: Yahudiler ve hristiyanların anlaşma (misak) yapmayı reddetmesi	12-26
İkinci alt kesit: İslam beldesinde adalet	
A3 Düzeni: Suçlar ve cezalar	27-40
A4 Düzeni: Peygamberin Yahudiler ve Hristiyanlarla ilgili yargı yetkisi	41-50
Üçüncü alt kesit:	
A5 Düzeni: Müslümanların ve ehl-i kitabın durumu	51-77

İKİNCİ KESİT (B)

Birinci alt kesit:	
B1 Düzeni: Hristiyanlara müslüman olmaları çağrısı	72-86
İkinci alt kesit:	
B2 Düzeni: Mü'min toplum için hukuk kuralları	87-108
Üçüncü alt kesit:	
B3 Düzeni: İsa ve havarilerin tek tanrılı inancı	109-120

Tablo 31. Mâide sûresindeki halka kompozisyonu (Cuypers)

Mâide sûresine yönelik yapılan bu iki çalışma karşılaştırıldığında bazı farklılıklar dikkat çekmektedir. Pasajların âyet numaralarının farklılığının yanında, Robinson'un yapısal bölünmeleri ifade ederken tematik bölünmeler yerine, tekrarlanan veya kalıplaşmış kelimeler ve sözcük gruplarının varlığını tespit etmeye daha fazla önem verdiği göze çarpmaktadır. Daha belirgin olan farklılık ise Robinson'un analizinde halka kompozisyonu yapısından farklı olarak merkez birimler değil B, B' ve B'' birimlerinin vurgulandığını ifade etmesidir.³⁶⁹

4.5. Hz. Mûsa Kıssaları

Ülkemizde Kur'ân'daki simetrik yapılara ilgi gösteren iki araştırmacıdan birisi İsmail Albayrak, diğeri ise Soner Gündüzöz'dür. Albayrak, konuyla ilgili orijinal bir çalışma ortaya

³⁶⁸ a.g.e., s. 60.

³⁶⁹ Marianna Klar, Text-Critical Approaches to Sura Structure: Combining Synchronicity with Diachronicity in Sûrat al-Baqara. Part One, *Journal of Qur'anic Studies* 19.1 (2017): 1–38, Edinburgh University Press s. 14.

koymamış, Neal Robinson’un Mü’minûn sûresini konu edindiği bir makalesini tercüme etmiştir; bir makalesinde de yine Neal Robinson’un Yûsuf sûresi için önerdiği şemayı aktarmıştır. Soner Gündüzöz ise Yûsuf sûresini incelediğimiz bölümde aktardığımız gibi konuyla ilgili orijinal çalışmalar ortaya koymuştur. Gündüzöz’ün simetrik yapılarla ilgili bir başka çalışması da Hz. Mûsa kıssaları üzerinedir. Gündüzöz, Kur’ân-ı Kerim’de dağınık halde bulunan Mûsa kıssalarını birleştirmiş ve bu kıssaların bütünündeki halka kompozisyonu yapısını tespit etmiştir, fakat halka kompozisyonu yerine “paradigmatik yapı” ve “karşıt yansımali yapı” kavramlarını kullanmıştır.³⁷⁰

a:	Musa peygamberin maddî terbiyesi epizodu (sanduka, kıptinin katli, bedensel yardım)
A:	Mucize epizodu (metamorfoz, cansız asanın canlanıp yılanı dönüşmesi)
B:	İnançlıların ölümü epizodu (sihirbazların ölümü)
C:	Semâvi inzal epizodu (Mısır’da göksel âfetler, tufan, çekirge sürüsü, böcek, kurbağa, kan)
D:	Çıkış (hurûc)-gark epizodu
E:	Tûr epizodu (Yetmiş kişiyle gidip mikata yalnız başına çıkması, Hz. Mûsa’nın Allah’ı görmek istemesi, dağın parçalanması, Hz. Musa’nın bayılması.)
F:	Merkez epizot/Sâmiri-buzağı (Hz. Musa’nın kovulmasına neden olan Sâmiri yıllar sonra Hz. Musa tarafından yurdundan uzaklaştırılmıştır.)
E’:	Tûr epizodu (Yetmiş kişinin mikata çıkması, onların Allah’ı görmek istemesi, bayılmaları, dağın İsrailoğullarının üzerine kaldırılması)
D’:	Giriş epizodu (İsrailoğullarının arz-ı mukaddese girmeyi istememeleri)
C’:	Semâvi inzal epizodu (Tîh’te göksel lütuflar, bildircin, kudret helvası)
B’:	İnançsızın ölümü epizodu (Kârun’un ölümü)
A’:	Mucize epizodu (metamorfoz, katili bilinmeyen ölünün canlanması)
a’:	Musa peygamberin manevî terbiyesi epizodu (gemi, çocuğun katli, bedensel yardım)

Tablo 32. Hz. Musa kıssalarındaki halka kompozisyonu (Gündüzöz)

Bu halka kompozisyonu yapısına göre Kur’ân-ı Kerim’deki Hz. Mûsa kıssalarının odak noktası Sâmiri ve altın buzağı kıssası olmakta, ana mesaj da bu kıssa etrafında şekillenmektedir. Gündüzöz, ayrıca önerdiği bu halka kompozisyonu yapısının başlangıç ve bitiş birimleri olan Hz. Mûsâ’nın maddî ve mânevî terbiye süreçleri olarak nitelendirdiği bölümler (a ve a’) arasında aşağıdaki gibi paralel kompozisyon tespit etmiştir:³⁷¹

³⁷⁰ Gündüzöz, *Musa Kıssasının Paradigmatik Yapısı*, s. 283.

³⁷¹ a.g.e., s. 294.

a maddi terbiye epizodu	A: Hz. Musa'nın sanduka içinde nehre bırakılması B: Hz. Musa'nın haksız yere Kıbtî'yi öldürmesi C: Hz. Musa'nın iki kıza yardım etmesi c1.: Taşı kaldırıp hayvanları sulaması c2.: Kızların babalarının iyi yürekli olması
a' manevî terbiye epizodu	A': Hz. Musa'nın gemide su üzerinde ilerlemesi B': Bilge kulun haksız yere çocuğu öldürmesi C': Bilge kulun iki yetime yardım etmesi c1': Duvarı kaldırması c2': Yetimlerin babalarının iyi yürekli olması

Gündüzöz, ayrıca Yûsuf kıssasında yaptığı gibi Mûsa kıssalarındaki figürler arasında da bir simetri (ayna kompozisyonu) tespit etmiştir.³⁷² Figürler arasındaki simetrik eşleşmelerde eşi olmayan tek figürün Musa-Hızır kıssasında geçen balık figürü olduğunu söyleyen Gündüzöz, bunun gerekçesinin balığın “Kâinat Yuvarlağı” (Oef du Monde) nı temsil eden bir sembol olması ve bir çemberi ifade etmesiyle ilgili olabileceğini ifade etmektedir. Ona göre İslam geleneğinde Arapça “nûn harfi” ile temsil edilen balık (hût), zaten paradigmatic bir yapıya sahip olduğu için bir ikize ihtiyaç duymamaktadır.

A: Hz. Musa
B: Hz. Harun
C: Karun
D: Asiyе
E: Üvey kızkardeş
F: Kavgacı kıptî
G: Kıbtîler
G': Sıbtîler
F': Sâmirî
E Öz kız kardeş
D': Öz anne
C': Sihirbazlar
B': Haman
A': Firavun-Hızır

³⁷² a.g.e., s. 295.

Gündüzöz'ün kıssadaki diğer figürler arasında tespit ettiği simetri ise şu şekildedir:³⁷³

- A:** Marangoz Hazkıyel³⁷⁴
B: Kıbtînin kâtili (Musa)
C: Hz. Şuayb'ın iki kızı
D: Hz. Şuayb
E: 'İcl
F: Sanduka
F': Gemi
E Sapsarı inek
D': Salih baba
C': Babanın iki yetimi
B': Çocuğun katili (Hızır)
A': Aksa'l-medîneden gelen-soylu kişi

Gündüzöz'ün kıssada tespit ettiği bir başka simetri (ayna kompozisyonu) ise şu şekildedir:³⁷⁵

- A:** Firavun'un seçkin zümresi (mele')
B: Göksel âfetler
C: Hz. Mûsa'nın Allah'ı görme isteği
D: Dağın parçalanması
E: Hz. Mûsa'nın bayılması
F: Nil-Kızıldeniz
E: Sandukanın ötesindeki tanrı kral (Firavun)
E': Geminin ötesindeki zorba kral
F': Mecmau'l-bahreyn
E Yetmiş sıbtînin ölümü
D': Dağın kaldırılması
C': Yetmiş sıbtînin Allah'ı görme isteği
B': Göksel lütuflar
A': Hz. Mûsa'nın yetmiş seçkin sıbtîsi

³⁷³ aynı yer.

³⁷⁴ Gündüzöz, Firavun'un amcasının oğlu olan bu şahsın Hz. Musa'nın bebekken konulup Nil nehrine bırakıldığı sandukayı yapan, Firavun'un sarayında Hz. Musa'yı savunan soylu kişi olduğunu nakletmektedir. Firavun'un amcasının oğlu Hz. Musa'nın kurtulmasına vesile olurken Hz. Musa'nın amcasının oğlu (Kârun) onun yok olması için çalışmıştır.

³⁷⁵ a.g.e., s. 296.

4.6. Kur'ân'ın Bütünündeki Halka Kompozisyonu Yapısı

Raymond Farrin, Kur'ân'daki simetrik yapılar üzerine yaptığı araştırmalar sonucunda Kur'ân-ı Kerim'in tamamının halka kompozisyonu yapısına sahip olduğunu noktasına varmıştır.³⁷⁶ Öncelikle Fatiha ve Nas sûreleri arasındaki münasebete dikkat çekmiştir. Farrin, burada Bikâî'nin de bu hususa dikkat çektiğini söyler ve onun iki sûrenin ilk âyetlerinde de Allah'ın isimlerinden bahsedildiği konusundaki yorumunu aktarır.

1:1-3	Allah	114:1-3	Rab
	Rab		Malik/Melik
	Malik/Melik		Allah

Daha sonra Kur'ân'ın genel halka kompozisyonu yapısının bir özetini yapar.

1. sûre	İbadet (namaz?) duası ve yakarış
2-112. sûreler:	Kur'ânî rehberlik
113-114. sûreler	Sığınma duası

Farrin, Kur'ân'ın, Allah'ı yücelten ve onun rehberliğini isteyen bir dua ile başladığını, Kur'ân'ın gövdesinin bu duaya cevap verdiğini ve yol gösterdiğini, son olarak da kötülüğü (şerri) uzaklaştıran bir dua ile son bulduğunu söylemektedir. Peş peşe gelen sûre çiftleri arasındaki irtibatı göstermek açısından Felak ile Nas, Bakara ile Âl-i İmran, Yûsuf ile Ra'd gibi sûreler arasındaki bağlantıları ortaya koyar. Daha sonra çoklu sûre grupları üzerinde durur. Bu bölümde de 2-5, 10-15 ve 109-112 numaralı sûre grupları arasındaki irtibata değinir. Sonrasında Kur'ân'ın 2-49 arası sûrelerinin ve 57-112 arası sûrelerinin kendi içlerinde birer halka kompozisyonu oluşturduğunu ileri sürer.

³⁷⁶ Nicolas Sinai, benzer bir iddianın daha önce Julian Baldick tarafından 2002 yılında ortaya atıldığını ve Farrin'in bu kitaptan haberi yokmuş gibi görüldüğünü ima etmektedir. (Sinai, a.g.e., s. 2. bkz., Julian Baldick, The Qur'an: An Overview, Taipei: International Exchange Committee, Tamkang University, 2002)

Sistem A ³⁷⁷	Sistem A' ³⁷⁸
A: (2-5)	A: (57-66)
B: (6-9)	B: (67-72)
C: (10-15)	C: (73-80)
D: (16-21)	D: (81-88)
E: (22-24)	E: (89-92)
D': (25-32)	D': (93-98)
C': (33-39)	C': (99-104)
B': (40-46)	B': (105-108)
A': (47-49)	A': (109-112)

Sistem A'daki münâsebetin açılımı:³⁷⁹

a (2-5) 3: 103: Birlik 2:148: Çoğulculuk, her ümmetin bir kıblesi vardır, hayırdır yarışmaya davet 2:196: Hacca davet (Medine'ye hicretten sonra, 0/624) 3:96: Bekke (Mekke'nin eski adı, Kur'ân'daki tek kanıt)	a' (47-49) 49:10: Birlik, mü'minlerin kardeşliği 49:13: Çoğulculuk: İnsanlık halklar ve kabileler şeklinde yaratıldı ki birbirlerini tanıyabilsinler 48: Zafer (Hudeybiye Antlaşması 6/628): 48:24: Mekke (Kur'ân'daki tek kanır)
b (6-9) 6:92: Allah, şehirlerin anası (Mekke) ve çevresini uyarmak için Kur'ân'ı gönderdi. 9: Tevbe 102-118: Allah tevbe'yi kabul eder	b' (40-46) 42:7 Allah, şehirlerin anası (Mekke) ve çevresini uyarmak için Kur'ân'ı gönderdi. 40: Gâfir sûresi 3; 42:25 Allah bağışlar ve tevbe'yi kabul eder
c (10-15) 10:10 Âhiret gününde yapılan son dua: <i>"Hamd, âlemlerin rabbi olan Allah içindir."</i> 10: Yunus 98: Hz. Yunus'un kavmi helak edilmekten kurtuldu.	c' (33-39) 39:75 Âhiret gününde söylenecek: <i>"Hamd, âlemlerin rabbi olan Allah içindir."</i> 37:139-148 Allah 'ı tesbih edenlerden olduğu için Yunus'a merhamet edildi.
d (16-21) 16: Nahl sûresi 18:83-98 Zülkarneyn (İskender efsanesi)	d' (25-32) 27: Neml sûresi 29: Ankebut sûresi

³⁷⁷ Farrin, a.g.e., s. 51. (Sayılar sûre numaralarını göstermektedir.)

³⁷⁸ a.g.e., s. 53.

³⁷⁹ a.g.e., s. 54.

21:	Enbiyâ sûresi 5: İnkâr edenler peygambere şair dediler; 107-108: Allah peygamberi âlemlere rahmet olarak gönderdi, ona tevhid vahyedildi.	30: 26:	Rum sûresi Şuarâ sûresi, 221-227: Şairlerin çoğu yalan söyler ve inşaları yanlış yönlendirirler, iman edip iyi ameller işleyenler, Allah'ı çok çok ananlar ve haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar müstesna.
-----	--	------------	--

Sistem A' 'deki münâsebetin açılımı:

a (57-66) 57:10 Mekke'nin fethi 57:1, 59:1, 61:1, 62:1 64:1 Allah'ı tesbih etmek ile ilgili ifadeler	a' (109-112) 110:1 Mekke'nin fethi 110:3 Allah'ı tesbih etme emri.
b (67-72) 67:27 İnkâr edenlerin azabı görmeleri 67:30 Soru: <i>İnkâr edenlerin kaynakları tükendiğinde kim onlara su getirebilir?</i> 71:15 Soru: <i>Görmez misiniz Allah yedi göğü nasıl tabaka tabaka yarattı?</i>	b' (105-108) 107:1 Soru: <i>Dini yalanlayanı gördün mü?</i> 107:7 İnkâr edenler su gibi küçük iyilikleri bile saklar 105:1 Soru: <i>Rabbinin fil sahiplerine ne yaptığını görmedin mi (Onlara üzerilerinden kuru balçıktan taşlar atan kuşlar gönderdi)?</i>
c (73-80) 76: Zaman alanı (Dehr) 79:1-5 Atlı yemini: Baskın yapan atlar	c' (99-104) 103: Asr sûresi 100:1-5 Atlı yemini: Baskın yapan atlar
d (81-88) 87:1 Rabbin adının yüceltilmesi 87:6 Peygambere teminat: Allah sana öğretecek ve sen unutmayacaksın 86:2 Allah yarattı ve işlerini düzenledi	d' (93-98) 96:1 Rabbin adının yüceltilmesi 96:1 Peygambere talimat: Oku!, 3: talimatın tekrarı: Oku! 96:2 Allah insanı bir pıhtıdan yarattı

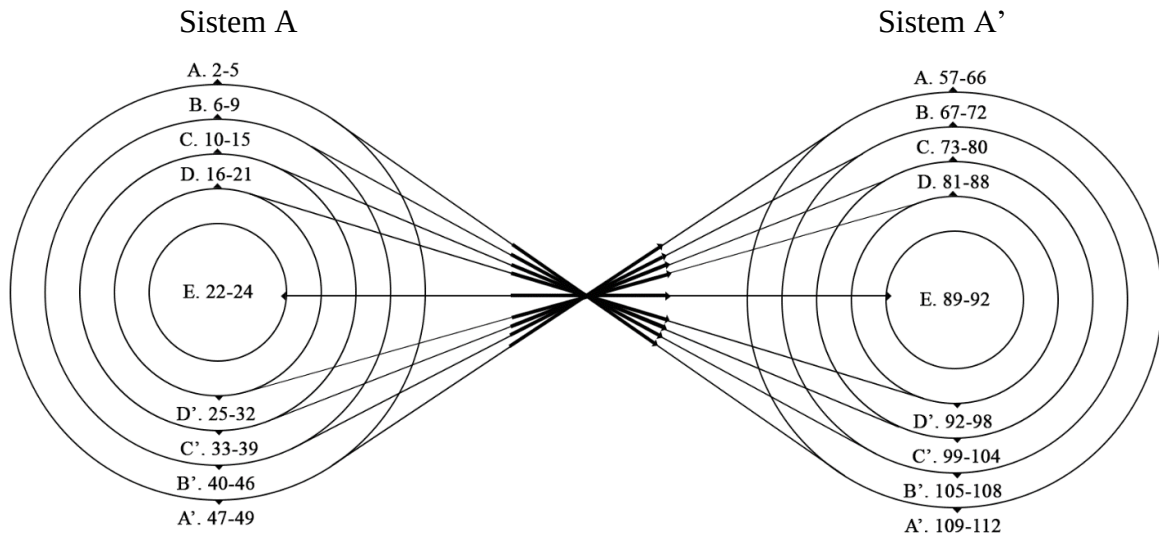
Genel açılım:³⁸⁰

2-5 arası sûreler 2:255 Âyete'l-Kürsî (tevhid) 3:13, 123: Müşriklere karşı kazanılan Bedir zaferi 5:2 Kâfirlerin Mescid-i Haram'a girmeyi yasakladığı zamanın hatırlatılması	109-112 arası sûreler 112: Birlik (tevhid) 111:1-3 Müşrik lider Ebû Leheb'in lânetlenmesi (Bedir'den hemen sonra öldü) 110:2 Allah'ın dinine giren kalabalıklar (Veda Haccı döneminde, 10/632)
--	--

³⁸⁰ a.g.e., s. 55-57.

6-9 6: Besi hayvanı 136-145: Hayvan kurban etme 9:17-18: İnanalar Kâbe'nin yeni koruyucuları 9:25-26: Allah Mekke'yi Huneyn Savaşı'nda korudu (8-630)	105-108 108: Bolluk (kevser) 108:2: Emir: Namaz kıl ve Allah 'madiyla kurban kes. 106:3-4: Kureyş'in (Kâbe'nin eski koruyucuları) Rabbe ibadet etmeye davet edilmesi 105: Allah Mekke'yi Fil Savaşı'nda korudu (570)
10-15 13: Ra'd (Gök gürültüsü) 31: İnkâr edenler dehşetli bir gürültüyle sarsılacak (Kâria) 15: Hicr (Semud'un dağlık ikâmetgâhı) 80-84: İnkârcı Semud kavmi kendilerini evlerinde güvende hissediyordu, ancak bir sayha onları yakalayiverdi.	99-104 101: Gürültü ve Sarsıntı Günü 1-5: Kârianın tarif edilmesi. 5: Dağlar didilmiş yün gibi olacak.
16-21 16:2, 102: Allah Rûh (Cebrâil) vasıtasıyla vahiy göndermektedir. 17:85: İnsanlar Peygambere Cebrâil hakkında soru sorar. 20:25-26: Mûsa, Tanrı'ya göğsünü genişletmesi ve görevini kolaylaştırması için dua eder.	93-98 97:4 Allah Kadir Gecesi'nde Rûh'u (Cebrâil) indirir. 94:1, 5-6: Allah Peygambere güven vermektedir, Onun göğsünü açmıştır, her zorlukla beraber bir kolaylık vardır.
22-24 22: Hacc sûresi 24: Nûr sûresi	89-92 89:2: Yemin: Hac ayının ilk on gecesine 90: Beled sûresi (Mekke) 89: Fecr sûresi 91: Şems sûresi
25-32 25: Furkan sûresi 1: Allah bütün insanları uyarın diye kuluna Furkan'ı vermiştir. 32: Secde sûresi 15: İman edenler kendilerine Allah'ın âyetleri hatırlatıldığında secdeye kapanırlar.	81-88 86:13: Kur'ân doğruyu yanlıştan ayırır 81:27: Kur'ân bütün insanlara uyarıdır. 84:21: İnkâr edenlere Kur'ân okunduğunda onlar secde etmezler.
33-39	73-80

37:	Saffât sûresi 1: Yemin: Saf saf duranlara 165: Melekler saf saf dizilmiştir.	78:38:	Hesap Günü, Ruh (Cebrail) ve melekler saf saf dizilirler.
37:21:	İnkâr edenlerin yalanladığı Fasıl (hüküm) Günü.	77:13-15:	Fasıl Günü: İnkâr edenlerin vay haline.
38:67:	Kur'ân'ın mesajı büyük bir haberdir.	78:	Nebe' sûresi 1-2: İnsanlar o büyük haberi soruyorlar.
46-46		67-72	
40:18, 41:34:	<i>hamîm</i> (yakın arkadaş)	69:35, 70:10:	<i>hamîm</i> (yakın arkadaş)
46:29-34:	Cinler Kur'ân'ın doğruluğunu onaylıyor.	72:1-15:	Cinler Kur'ân'ın doğruluğunu onaylıyor.
47-49		57-66	
47:2, 78:29:	Muhammed	61:6:	Ahmed (Muhammed'in bir başka ismi)
47:4	İnkâr edenlerle savaşa davet	57:	Hadîd sûresi 25: Allah gücüyle birlikte demiri indirdi.
48:18:	Hudeybiye Antlaşması (6/628)	66:9:	İnkâr edenlerle savaşa davet
		60:	Mümtehan sûresi (Hudeybiye Antlaşması'nı bozduktan sonra Mekkelilere güvenilmemesi, 8/630)

Şekil 8. Kur'ân'da iç içe geçmiş haldeki iki halka kompozisyonu³⁸¹

³⁸¹ Khan, Randhawa, a.g.e., s. 232

Farrin Kur'ân'ın tamamında tespit ettiği halka kompozisyonunun merkezine 50-56 arasındaki yedi sûreyi (50/Kâf, 51/Zâriyat, 52/Tûr, 53/Necm, 54/ Kamer, 55/Rahman, 56/Vâkıa) yerleştirmekte ve “*Andolsun ki biz sana, seb’-i mesâni ve pek büyük olan Kur’ân’ı verdik.*” âyetindeki seb’-i mesâni ifadesine yeni bir yorum getirerek bu ifade ile 50-56 numaralı yedi sûrenin kastedildiğini ileri sürmektedir. Bu yorumunu ise âyetin yer aldığı Hicr sûresi nazil olduğu zaman 50-56 arası sûreler dahil toplam 57 sûrenin inzal edilmiş olması ve 50 sûrenin âyet ortalamasının 33, 50-56 arası sûrelerin âyet ortalamasının 64 olması, yani yaklaşık olarak 33’ün iki katı olduğunu bunun da “yedi ikili” anlamında yorumlanabileceğini ifade etmektedir. Bu bölümdeki yedi sûrenin her biri için de halka kompozisyonu yapısı tespit eden Farrin’e göre en merkezde ise Kamer ve Rahman sûreleri yer almaktadır. Ona göre peş peşe gelen bu iki sûre de bütünlük oluşturmakta ve Allah’ın iki temel özelliğini vurgulamaktadır: Yücelik ve merhamet. Kamer sûresi, Allah’ın cezalandırmasının çabukluğunu ve sertliğini vurgularken Rahman sûresi Allah’ın yeryüzündeki nimetlerinin bolluğunu ve iman edenlerin mükafatı olan cenneti vurgular. Ayrıca, her iki sûrede de belîğ bir sorunun tekrarlanması kulağa çarpıcı gelmektedir. Kamer sûresinde tekrarlanan âyet kulak veren (öğüt alan) olup olmadığını, Rahman sûresinde tekrarlanan âyet ise insanlara ve cinlere hitap ederek onların rablerinin hangi nimetlerini yalanlayabileceklerini sormaktadır.

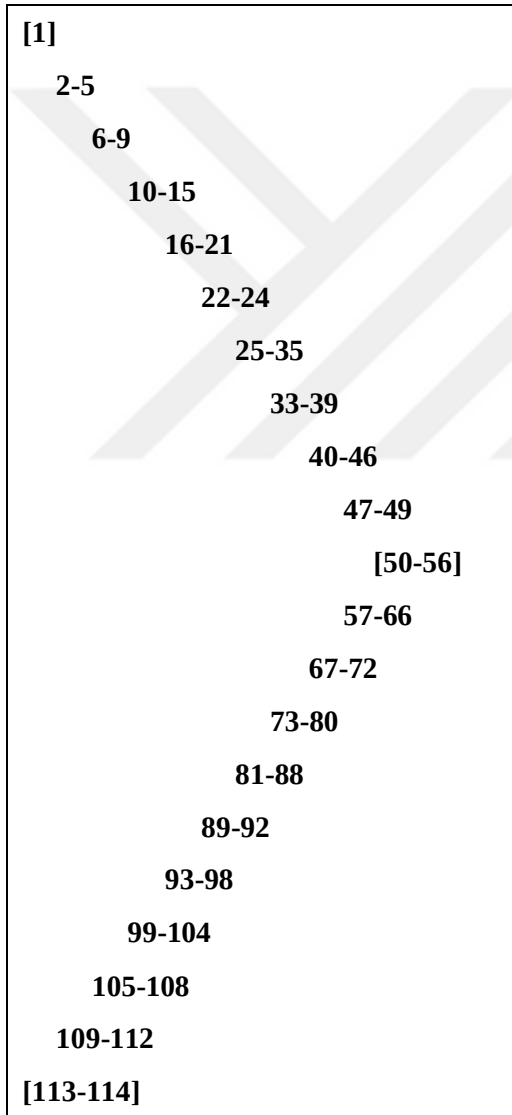
1:3	Efendi, sahip	مالك
54:55	Kâdir-i mutlak hükümdar	ملك
114:2	Kral	ملك
1:1; 55; 114:6	cin ve insanlık	

Farrin, merkezde yer alan Kur’ânda sadece bir defa nekra olarak geçen *melik* kelimesi ile aynı kökten gelen *mâlik* ve *melik* kelimelerinin Kur’ân’ın ilk ve son sûrelerinde yer almasını da vurgular³⁸² ve bu noktada Âlûsî’den bir alıntı yapar. Alûsî, Kamer ve Rahman sûreleri arasındaki tenâsübü şu şekilde izah etmektedir: Âdetâ “*Melîk olarak vasıflandırılan kimdir?*” şeklinde bir soru sorulmuş ve Rahman sûresinin ilk âyetiyle bu soruya cevap verilmiştir: *er-Rahman!*” Böylece Kamer ve Rahman sûrelerinin birleştiği nokta Kur’ân’ın merkezi olmakta

³⁸² Farrin, Concentric Symmetry in the Qur’an: Suras al Fatiha, al-Rahman, and al-Nas, ed. Ramzi Baalbaki, American University of Beirut, Jewett Chair of Arabic Occasional Paper, 2014, s. 21-22.

ve Kur'ân burada bir Kâdir-i Mutlak Hükümdar ve Rahman'ı anlatmaktadır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'in başında Fatiha sûresinde rabbü'l-âlemîn (bütün akıl sahibi varlıkların rabbi) ifadesiyle, yine sonunda Nas sûresinde mine'l-cinneti ve'n-nâs ifadesiyle ins ve cinne atıfta bulunulur. Ortasında, yani Rahman sûresinde hem insanlara hem de cinlere hitap edilerek onların Rabbinin nimetlerinden hangisinin inkâr ettiklerini (fe bieyyi âlâi rabbikumâ tukezzibân) sorularak Kur'ân'ın başlangıcı, ortası ve sonu birbirine bağlanmış olmaktadır.

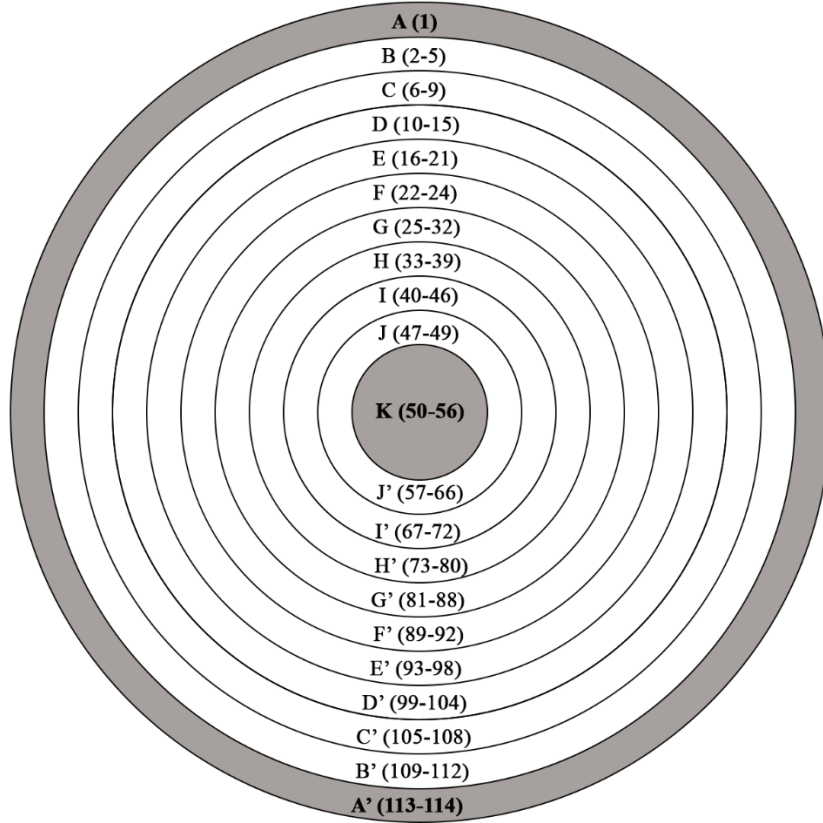
Farrin'in Kur'ân'ın genel şeması:³⁸³

³⁸³ Farrin, *Structure and Qur'anic Interpretation: A Study of Symmetry and Coherence in Islam's Holy Text*, s. 57-58.

Farrin'in Kur'ân'ın genel yapısına bir başka önerisi:³⁸⁴

1 Övgü ve Yakarış Duası
2-49 Sistem A (Grup 1-9)
50-56 Grup 10
57-112 Sistem A' (Grup 11-19)
113-114 Sığınma Duaları

Şekil 9. Kur'ân-ı Kerim'in bütününde halka kompozisyonu³⁸⁵

5. ARAŞTIRMACILARIN HALKA KOMPOZİSYONU ÇALIŞMALARINA YÜKLEDİKLERİ ANLAMLAR

Bütün bu analizler, sûreleri birimlere ayırma, onlar arasındaki münasebeti tespit etme çabaları Kur'ân yorumuna ne gibi bir katkı sağlamaktadır? Bu soruya araştırmacıların, Kur'ân

³⁸⁴ a.g.e., s. 139.

³⁸⁵ Khan, Randhawa, a.g.e., s. 234.

sûrelerinin halka kompozisyonuna yapısına sahip olmasına nasıl bir anlam yükledikleri üzerinden cevap aranabilir.

Kur'ân-ı Kerim'deki halka kompozisyonu yapılarına değinen ilk araştırmacı olan Mustansır Mir, Yûsuf sûresini konu, karakterler, temalar bağlamında incelediği makalesinde, halka kompozisyonu yapısından ziyade Kur'ân'ın edebî yönüne dair çalışmalara olan ihtiyacı vurgulamış, Yusuf sûresinin de bu çalışmalar için iyi bir başlangıç olabileceğini söylemiştir. Mustansır Mir'in halka kompozisyonu yapısının Kur'ân'ın edebî özelliklerinden bir tanesi olarak gördüğü ve bu yapıya çok derin bir anlam yüklediği söylenebilir. Bununla birlikte Mustansır Mir, Kur'ân'ın başka yerlerinde de benzer yapıların olup olmadığı, Kur'ân'da farklı sûrelerin özel ihtiyaçlarını karşılamak üzere ortaya konulmuş belirli bir kompozisyon modelinin var olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir.³⁸⁶

Kur'ân-ı Kerim üzerindeki araştırmaları sonucunda ihtida eden Neal Robinson,³⁸⁷ Yûsuf, Burûc ve Yâsîn sûrelerindeki halka kompozisyonu yapılarını aktarmış ancak âyetlerin bu yapıya uygun şekilde tertip edilmesinin Kur'ân yorumuna katkısı noktasında açıklama yapmamıştır.³⁸⁸ Mü'minûn sûresine dair yaptığı analizde halka kompozisyonunun tam merkezinde yer alan âyetlerin sûrenin en önemli iki konusunu (iman ve şirkten kaçınmak) ele aldığını söylemiştir. Bu ifadelerinden onun halka kompozisyonunun sûrenin ana mesajını tespit etme noktasındaki katkısını önemseydiği sonucuna varılabilir. Ancak, Mâide sûresine dâir yaptığı analizde farklı bir bakış açısı sergileyerek merkezdeki birimler üzerinde değil, B, B' ve B'' birimlerinin üzerinde durmuş ve bu birimlerde yer alan âyetleri öne çıkarmıştır. Sûreye dâir analizindeki halka kompozisyonu tamamlandıktan sonra B'' anlatım birimini bu yapının dışında bırakmasına rağmen anlam bakımından ayna kompozisyonu yapısıyla ilişkilendirmesi ve vurgunun merkezde olmadığını söylemesi nedeniyle Robinson'un halka kompozisyonun geleneksel yapısına katı bir şekilde bağlı kalmadığı söylenebilir.

Dağınık ve düzensiz olduğu gerekçesiyle eleştirilen cahiliye dönemi Arap şiiri üzerine çalışarak önce bu şiirlerdeki halka kompozisyonu yapılarını ortaya koyan, daha sonra ise

³⁸⁶ Mir, a.g.e., s. 15.

³⁸⁷ İsmail Albayrak, 11-12 Ekim 2001'de Londra'da Yapılan Kur'ân, Metin, Çeviri ve Yorum (The Qur'an, Text, Translation and Interpretation) Adlı Konferanstan Genel İzlenimler, s. 234; Mahmut Toptaş, Kur'ân-ı Kerim'i Kimse Yakamaz, <https://hurseda.net/Mahmut-Toptas/1182/Kurani-Kerimi-Kimse-Yakamaz.html>, 2010, erişim tarihi, 09.06.2019.

³⁸⁸ Robinson, Kur'ân'ı Keşfetmek, s. 191-193, s. 204-205, s. 201

Kur'ân-ı Kerim'deki halka kompozisyonu üzerine çalışan Amerikalı araştırmacı Raymond Farrin, halka kompozisyonu yapılarına çok daha derin anlamlar yüklemiş ve bu konuyu Kur'ân'ın i'cazı ile ilişkilendirmiştir. Farrin, önce müstakil olarak bazı sûrelerdeki halka kompozisyonu yapılarını göstermiş, sonra arka arkaya gelen iki sûre arasındaki münasebeti, daha sonra sûre grupları arasındaki münasebeti inceleyerek nihâi noktada Kur'ân'ın tamamındaki halka kompozisyonu yapısını tespit etmeye çalışmıştır. Bu bize Farrin'in Kur'ân'daki halka kompozisyonu yapılarına sıkı sıkıya bağlı olduğunu düşündürmektedir. Öyle ki Mustansır Mir'in sorduğu “Kur'ân'ın başka yerlerinde de benzer yapıların ve Kur'ân'da farklı sûrelerin özel ihtiyaçlarını karşılamak üzere ortaya konulmuş belirli bir kompozisyon modelinin var olup olmadığı” sorusu Farrin tarafından olumlu bir şekilde cevaplanmış, hatta bu modelin halka kompozisyonu olduğu” ifade edilmiş gibidir. Çalışmasının “Kur'ân'ın görkemli bir tasarıma sahip olduğunu” doğruladığını eden Farrin, Kur'ân'ın iç düzeni üzerine yaptığı çalışmalar sonunda ihtida ettiğini ifade etmektedir.³⁸⁹ Dolayısıyla onun göre halka kompozisyonu yapısı Kur'ân'ın ilâhî kaynaklı olduğunun göstergelerinden birisidir.

Farrin'in halka kompozisyonu yapısını Kur'ân'ın yorumuyla irtibatlandırma şeklinin bir örneğini Bakara sûresine dair yaptığı analizde görmek mümkündür. Bakara sûresi analizinde Kâbe'nin kible olarak tayin edilmesinden, bunun bir iman testi olduğundan ve iyiliklerde yarışmaktan bahseden 142-152 arası âyetleri sûrenin merkezi olarak ele almakta, bu bölümün Müslümanların vasat ümmet olduklarını teyit etmekle birlikte çoğulculuğu da vurguladığını ifade etmektedir.³⁹⁰ Farrin, sûrenin eş merkezli düzeninin (halka kompozisyonunun), **sûredeki evrensel mesajları ortaya çıkarmadaki etkisine** dikkat çeker. Onun “sûrenin evrensel mesajı” olarak nitelendirdiği şey ise şu ifadelerinden okunabilir: “*Ve bu bölümün merkezi, Müslümanları yeni vasat bir ümmet olarak ayrı tutar ve mü'minleri odak noktaya koyar. Ancak, aynı zamanda, metin onların belirli ibadet yönü olmasını önemsiz gibi göstermektedir. Burada Kur'ân, ibadet yönünden veya manevi yöneliminden bağımsız olarak bütün insanların iyilikte yarışmaları gerektiğini ve Allah'ın onları bir araya getireceğini ileri sürmektedir.*”³⁹¹ Raymond Farrin, Bakara sûresinin merkezinde tespit ettiği evrensel mesajın bir benzerinin

³⁸⁹ Structure and Quranic Interpretation- Dr. Raymond Farrin, <https://www.youtube.com/watch?v=v2kw90KApW4>, dk: 05:40, erişim tarihi, 09.06.2019.

³⁹⁰ Farrin, *Structure and Qur'anic Interpretation A Study of Symmetry and Coherence in Islam's Holy Text*, s. 15.

³⁹¹ a.g.e., s. 21.

Michel Cuypers tarafından yine halka kompozisyonu yapısı sayesinde Mâide sûresinde tespit edildiğini söylemektedir.³⁹²

Jesus Caritas adında -diğer adı Little Brothers of Jesus (İsa'nın Küçük Kardeşleri)- Katolik bir cemaatin üyesi olan Belçikalı Cuypers,³⁹³ İncil çalışmalarında uygulanan retorik analiz yöntemini Kur'ân'a uygulamıştır. Eş merkezli kompozisyon şeklinde ifade ettiği halka kompozisyonu yapısını *Sâmi dilllerin ortak bir özelliği* olarak görmektedir. Ona göre gerçekte Kur'ân, “okuduğu” bütün bir kutsal edebiyat geleneğinin çizgisindedir ve kendi teolojik anlayışına uyarlayarak onlarla bütünleşir.³⁹⁴ Fâtiha sûresi ile 1. Mezmur,³⁹⁵ Alak sûresi ile 95. Mezmur³⁹⁶ arasındaki benzerlikleri göstermeye çalışması Kur'ân'a ve halka kompozisyonu yapısına süregelen bir geleneğin bir parçası olarak baktığını göstermektedir.

Cuypers, 1-5. âyetleri ile 6-19. âyetlerinin inişi arasında zaman farkı olduğu için iki bölümü, birbiriyle insicamsız gibi algılanan ve bu iki bölümü arasındaki münasebetin tespiti zor görünen Alak *sûresinin bütünlüğünü halka kompozisyonu ile açıklamıştır*.³⁹⁷ Cuypers, Yûsuf sûresi analizinde halka kompozisyonu yapısında bütünün yorumlanmasında *merkezin önemine* dikkat çeker. Sûrenin merkezinde konumlandığı “*Ey zindan arkadaşlarım! Çeşitli tanrılar mı daha iyi, yoksa gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah mı?*” âyetinin³⁹⁸ ayrıca İncil'in Kur'ân tarafından tekrar okunmasında yaptığı değişikliklere işaret ettiğini söyler. Zira, ona göre bu tek tanrılı vaaz bölümünün sûrenin merkezinde yer alması *anlatının ana temasında bir kayma* meydana getirir ve Hristiyanlıkta acı çeken ve kurtarılan bir çeşit İsa haline gelen Yaratılış kitabı Patriği Yusuf, burada monoteizmin peygamberi, Muhammed figürü haline gelir.³⁹⁹

Cuypers, retorik analiz yönteminin Kur'ân metnine, metinde gerçek bir temeli olmayan ideolojik yorumlar nedeniyle *kaybedilen evrenselliğini geri kazandıracağını* söylemektedir.⁴⁰⁰ Cuypers'e göre nasih ve mensuh ile ilgili kurallara başvurmak yerine metne

³⁹² aynı yer.

³⁹³ Gözeler, a.g.e., s. 332.

³⁹⁴ Cuypers, *The Composition of the Qur'an*, s. 156.

³⁹⁵ Cuypers, *A Qur'anic Apocalypse A Reading of the Thirty-Three Last Sûrahs of the Qur'an*, ed. Gerald Hawting, çev. Jerry Ryan, Atlanta: Lockwood Press, 2018, s. 314.

³⁹⁶ Cuypers, a.g.e., s. 196

³⁹⁷ Cuypers, *The Composition of the Qur'an*, s. 117

³⁹⁸ 12/Yûsuf, 39.

³⁹⁹ Cuypers, a.g.e., s. 169.

⁴⁰⁰ a.g.e., s. 174-175.

olduğu gibi saygı duymak daha kazançlıdır (ancak daha karmaşıktır), nesh edilen hiçbir şey yoktur; konular ve ilkeler arasında bir hiyerarşi olduğu için âyetler arasında da anlamsal bir hiyerarşi vardır ve bu hiyerarşiyi metnin yapısı ortaya koyar, ki bu da merkez birim ile diğer birimler arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Mü'min, bu hiyerarşiyi düşünmeye ve sorumlu bir şekilde ve tam bir bilinçle tavrını ortaya koymaya almaya davet edilmektedir.⁴⁰¹ Cuypers, Kur'an'a uyguladığı retorik analiz metoduna sıkı sıkıya bağlı görünmektedir. Ona göre retorik analiz, metindeki ögelere dayanarak, geleneksel yorumlar arasında en kesin yorumu ayırt etmemizi sağlayan objektif bir kriter olabilir ve aynı zamanda, bir yorumun, çok geleneksel bile olsa, retorik bağlama yabancı olduğunu veya tersini kanıtladığı takdirde, eksik sayılması gerektiği sonucuna varmaktadır.⁴⁰² Bu noktada Cuypers *“Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz.”* âyetini örnek verir. Retorik analiz yöntemiyle hareket ederek bu âyetin Kur'an'ın Kur'an ile neshi konusu ile değil Tevrat'ın bazı âyetlerinin Kur'an ile neshedilmesi ile ilgili olduğunu,⁴⁰³ Kur'an'ın Kur'an ile neshedilmesinin, tefsir kurallarının bir parçası olmadığını, ancak fukaha tarafından çelişkili ya da birbirine muhalif görünen ayetler arasında uyum sağlamak amacıyla getirildiğini tespit ettiğini söylemektedir.⁴⁰⁴

Cuypers'in en ilginç ve zorlayıcı sonuçlarından biri, Mâide sûresinin dokuz âyetini, genel argüman ve ikna edici yapısının merkezi ve kilit noktası olarak tanımlamasıdır (32, 45, 93, 3, 114, 23 48, 69 ve 117). Cuypers'in bu şekilde merkezde yorumladığı âyetlere yüklediği anlamın birçoğu sadece modern ve Avrupalı oryantalistlere “garip” ve yersiz görünmekle kalmamış, aynı zamanda “geleneksel tefsir için de problem doğurmuştur.”⁴⁰⁵ Cuypers, merkezde konumlandığı bu âyetler için *“Bu ayetler, dış gelenekleri ve Batılı oryantalist tarihsel eleştiri geleneğini rahatsız etti. Analizler, bu ayetlerin hepsinin, onları bir şekilde diğer ayetlerden ayırarak, kuvvetli bir biçimde vurgulu olan ve onlara özel önem veren, eş merkezli yapıların merkezinde bulunduğunu ortaya koymaktadır. Etraflarındaki tüm ayetlerin daha*

⁴⁰¹ a.g.e., s. 170-171.

⁴⁰² a.g.e., s. 160.

⁴⁰³ aynı yer.

⁴⁰⁴ a.g.e., s. 162.

⁴⁰⁵ Ian H. Henderson, Rhetorical Criticism And Prophetic Literature, *Uluslararası Dini Araştırmalar ve Küresel Barış Sempozyumu*, ed. Muhiddin Okumuşlar, Necmeddin Güney, Aytekin Şenzyebek, (405-424), Konya: Sebat Ofset Matbaacılık, 2016, c. 2, s. 416.

ayrıntılı yorumlanacağı ilkeler gibi görünüyolarlar.”⁴⁰⁶ ifadelerini kullanmakta ve bu âyetlere ilkesel anlamlar yüklemektedir.

“İman edip salih ameller işleyenlere; Allah’a karşı gelmekten sakındıkları, iman ettikleri ve salih amel işledikleri, sonra Allah’a karşı gelmekten sakındıkları ve iman ettikleri, sonra yine Allah’a karşı gelmekten sakındıkları ve iyilik ettikleri takdirde, daha önce tatmış olduklarından dolayı bir günah yoktur. Allah, iyilik edenleri sever.” âyetini incelediği bölümün merkezinde konumlandırmakta ve bu 93. âyetin şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans oklarını birer şeytan işi pislik olarak nitelendiren 90. âyet ve devamındaki 91. âyetler tarafından neshedilmediğini, âyetin içki yasağından önce içki içip savaşta öldürülen askerler ile ilgili olduğunu söylemektedir.⁴⁰⁷ Cuypers, ek olarak üçüncü çoğul şahıs zamiriyle gelmesi ve önemli tekrarlar içermesi göz önüne alınarak yer aldığı pasajın merkezinde olan bu âyetin **evrensel bir ahlaki kural getirdiğini ileri sürmektedir**: “Hiçbir gerçek mü’min yeme içme kuralları nedeniyle suçlanamaz.” Cuypers bu âyetin “son ahlaki kriter” olarak ele alınması gerektiğini, 91. âyet gereğince sarhoşluğa, kine yönlendirdiği ve namazdan alıkoyduğu sürece içki içmekten kaçınılması gerektiğini, durum böyle değilse, prensipte, dinin temelleri (iman, Allah korkusu ve iyi ameller) korunduğu sürece bir dereceye kadar içki içen mü’minin hiçbir suç işlemiş olmadığını ileri sürmekte, bu yorumunu Sudanlı reformist âlim Mahmud Muhammed Taha’nın şu görüşü ile desteklemektedir: “Manevi yolcu istenen hedefe ulaştığında – ki bu hedef de tamamen saf bir vicdan ve tamamen doğru olan bir davranıştır- tüm yenilebilir maddeler, başlangıçta olduğu gibi o adam için yasal hale gelir.”⁴⁰⁸ Cuypers, buradan halka

⁴⁰⁶ Cuypers, *The Banquet: A Reading of the Fifth Sura of the Qur’ân*, s. 464.

⁴⁰⁷ Rivayetlere göre, içki ve kumarın kesin biçimde yasaklanmasını takiben bazı sahâbîlerin Hz. Peygamber’e daha önce bu fiilleri işleyip de vefat edenlerin durumunu sormaları üzerine bu âyet inmiştir. (bkz. *Kur’ân Yolu Tefsiri*, c. 2, s. 339). Ebû Ya’lâ (458/1066) ise içki içmeyi mübah görenlerin Mâide sûresi 93. âyeti delil getirdiklerini, sahabenin genelini bu durumu inkâr etmediğini ancak bu görüşü dile getiren kimseye âyetin mensuh olduğunu söylediklerini nakletmektedir. (bkz. Ebû Ya’lâ el-Ferrâ, *el-Udde fî Usûli’l-Fıkh*, I-V, thk. Ahmed b. Ali Seyrû’l-Mübâreki, 3. basım, Riyad: [y.y.], 1993 [h. 1414], s. 495.) M. Zeki Duman, âyetlere veya tematik paragraflara, Resulüllah’a (s.a.v.) bir celsede inzal olunan ve belli bir mana, belli bir maksat veya belli bir hükmü ifade eden pasaj bütünlüğü göz önünde bulundurulmayarak mana verilmesi nedeniyle bu âyetin mensuh kabul edildiğini ifade etmektedir. Ona göre Mâide suresinin 93. âyeti, iki “ayn” harfi arasında yer alan 87-93 âyetler, yani pasaj bütünlüğü de göz önünde bulundurularak 90-92. âyetlerle değil, pasajın başında yer alan 87 ve 88. âyetlerle ilişkilendirilmelidir. ... Böylece hem âyetin mensuh olduğu zannı zail olacak hem de muttaki bir sahabîye “O içki içerdi...” şeklinde iftira edilmemiş olacaktır... (bkz. M. Zeki Duman, *Kur’ân-ı Kerim’de Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Ayetlerin Mana Yönünden Yeniden Gözden Geçirilip Değerlendirilmeleri*, *bilimname* XVII, 2009/2, 9 - 50, s. 21-22.)

⁴⁰⁸ Mahmoud Mohamed Taha, *Un Islam à vocation libératrice* Paris: L’Harmattan, 2002, p. 47. (Aktaran: Cuypers, *The Composition of the Qur’ân*, s. 170.) (Bir bakıma Tâhâ’nın bu yaklaşımı çok yeni sayılmaz. Hz. Ömer’in (23/644) hilâfeti döneminde Bahreyn valisi olan sahâbî Kudâme b. Maz’ûn’un (36/656) içki içtiği iddia edilmiştir. Hanımı hadiseyi doğrulamış, fakat Kudâme suçlamayı kabul etmemiş, içki içmiş olsa bile Mâide sûresi 93. âyetini delil göstererek inandıktan sonra imanda ve iyi amelde sebat edenlerin tattıkları şeylerden dolayı sorumlu tutulmayacağını ve cezalandırılmaması gerektiğini söylemiştir. Ancak Hz. Ömer bu âyeti yanlış yorumladığını belirterek ona seksen değnek vurulmasını emretmiştir. bkz. İsmail hakkı Ünal, Kudâme b. Maz’ûn, *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kudame-b-mazun> (11.06.2019).

kompozisyonu yapıları ile ilgili genel bir yorum ilkesine varmaktadır: *Eş merkezli bir yapının (halka kompozisyonu yapısının) ortasındaki ifadeler bazen kendilerini çevreleyen özel kurallardan daha evrensel ve temel olan ilkeleri ortaya çıkarır.*

Michel Cuypers'in sebep-i nüzûle yaklaşımına dair örnekler bulmak mümkündür. Cuypers, Alak sûresinin ilk beş âyetinin sebep-i nüzûlü olarak kaynaklarda anlatılan hadisenin mümkün ama bağlayıcı olmadığını, bu ilk emrin kimin kimle konuştuğunu, emredilen okumanın ya da dinlemenin nesnesinin ne olduğunu belirtmediğini ve sûrenin genel tutarlılığına katkı sağlamadığını ileri sürmüştür. Ona göre ikra kelimesi İbranice "*kârâ beşem*" (davet et, çağır) ifadesiyle aynı anlama gelmektedir. Retorik analizinden hareketle sûrenin ilk ve son kelimeleri (*ikra* ve *ikterib*) sadece dua etmeye (namaza) davet eden emir değildir, aynı zamanda bir cinas, kelime oyunu oluşturmaktadırlar. Cuypers bu retorik ve ses uyumunun kasıtlı bir tercih olduğunu ve *ikra* kelimesinin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda hiçbir şüphe bırakmadığını, bunun bir namaz çağrısı olduğunu ve geleneğin yorumladığı gibi, peygamberlik vazifesine atanma olmadığını ileri sürmektedir.⁴⁰⁹ Dolayısıyla Cuypers'e göre kompozisyon göstergelerinin toplamı tek ve kırılğan bir göstergeye dayanan geleneksel bir yorumu geçersiz kılar.

Ehl-i kitap ile ilgili politik pasajların merkezine yerleştirilen 48 ve 69. âyetlerin, diğer tek tanrılı dinlerin meşruiyetini ve tasarruf gücünü paradoksal olarak tanıdığını söyleyen Cuypers,⁴¹⁰ 66. âyette kötü işler yaptığı söylenenlerin ehl-i kitabın veya İsrailoğullarının tamamı değil, sadece onların birçoğu olduğunu, bunun da onların bazılarının sadık olduğu anlamına geleceğini söyler. Merkezde yer alan 69. âyette kuvvetli bir şekilde ilan edilen husus, Allah'a ve ahiret gününe inanıp salih amel işledikleri takdirde Yahudilere, Sabiililere ve Hristiyanlara inananlarla (Müslümanlarla) ***eşit şartlarda kurtuluş sağlanacak olmasıdır.***⁴¹¹ Tarihsel eleştiri yöntemini benimseyen Regis Blachere'nin 70. âyetle çelişkili olması nedeniyle 69. âyetin doğru yerde olmadığını ileri sürdüğünü aktaran Cuypers, bir çelişki varmış gibi görünmekle beraber bunun âyetin yanlış yerde olduğu şeklinde yorumlanamayacağını belki de bu paradoksun kasıtlı olarak oluşturulmuş olabileceğini ifade eder.⁴¹² Ona göre burada yine,

⁴⁰⁹ Cuypers, *The Composition of the Qur'an*, s. 165.

⁴¹⁰ a.g.e., s. 171.

⁴¹¹ a.g.e., s. 112.

⁴¹² a.g.e., s. 112.

Kur'ân'ın söylemindeki evrensel bir kavramı ifade eden bir merkez ile onu çevreleyen ve tarihsel ve koşullu gerçeklerle ilgilenen edebi birimler arasındaki düzeyler farklılığı mevcuttur. Kur'ân, çevre koşullarına dayanan ve tartışmalı ayetleri çevreleyen bu merkezi âyetlerin evrenselliği ışığında anlaşılmalı ve bir anlam kazandırılmalıdır.⁴¹³

İncil âlimi Ian Henderson, Cuypers'in sûre merkezlerinde konumlandığı âyetlere evrensel anlamlar yükleyerek yaptığı yorumlarının ciddi Müslüman okuyuculara mantıklı geldiği takdirde *Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki derin kutsal diyalog için heyecan verici bir temel olacağını*⁴¹⁴ söyleyerek bu yorumların dinler arası diyalog çalışmalarına olan katkısına dikkat çekmek ister gibidir.

Cuypers, Farrin'den daha detaylı bir analiz yapmasına rağmen mevcut durumda hâlâ tüm Kur'ân'ın kompozisyonunun belirlenemediğini, bunun yerine Kitap'ta bir "kitapçığı" temsil eden Mâide sûresinin analizini önerdiğini ifade etmektedir.⁴¹⁵

Jawad Qureshi'nin Yûsuf sûresini analizinde, önerdiği *halka kompozisyonu yapısının sûre yorumuna etki ettiği görülmektedir*. Qureshi, bu yapıda Muhammed halkasının amacını gaybdan haber alan bir kişi olarak Hz. Muhammed'in peygamberlik yetkisini ortaya koymak olarak belirler. Ona göre "İşte bu gayb haberlerindendir. Onu sana vahyediyoruz. Onlar hile yaparak işlerine karar verdikleri zaman sen onların yanında değildin."⁴¹⁶ âyetinde geçen "gayb haberi", Hz. Yusuf ve ailesine dair kıssanın yüz civarındaki âyetini kapsayan ve diğer halkalarında anlatılan detaylarıdır. Sûrede anlatılan Hz. Yusuf'un rüya yorumlama yeteneği bir çeşit peygamberlik fiilidir. Hz. Muhammed ile Hz. Yusuf'un ortak noktası, Hz. Yusuf açısından geleceği, Hz. Muhammed açısından ise geçmişten haber verme ve ondan ders çıkarma şeklinde tezahür eden gaybdır. Muhammed (A), rüya (B) ve Yusuf (D) halkaları gayb ile ilgili olup Yakup'un oğulları arasındaki aile draması halkası (C) ise gaybın ortaya çıktığı sahneyi ortaya koymaktadır.

⁴¹³ a.g.e., s. 172.

⁴¹⁴ Henderson, a.g.e, s. 416.

⁴¹⁵ Cuypers, a.g.e., s. 153.

⁴¹⁶ 12/Yûsuf, 102.

Nevin Reda'nın analizinde halka kompozisyonu yapısı Kur'ân'da mevcut olan edebî anlatım tekniklerinden bir tanesi olarak ele alınmış, bu tekniğin önemine özel bir vurgu yapılmamıştır.

Mathias Zahniser'e göre Nisa sûresindeki halka kompozisyonu yapısı, sûrenin aile ilişkileri, evlilik, boşanma, miras, yetimlere nasıl muamele edileceği, Allah yolunda cihad gibi konulardaki rehberliğini değiştirilemez ve ebedî bir kaliteyle donatır. Sûrenin odak noktası, inanç toplumu üzerine kurulu olan, Allah yolunda mazlumlar uğruna cihad etmenin gerekliliğini vurgulayan Savaş Bloğu üzerindedir.⁴¹⁷ Bu yorumuyla Zahniser de halka kompozisyonu yapısının merkezdeki âyetlerin anlamını vurgulayıcı etkisine işaret etmektedir.

Ülkemizde konuya ilişkin hazırlanan az sayıdaki akademik çalışma yazarlarından İsmail Albayrak, sadece Yusuf sûresinde böyle bir yapının varlığından bahsetmekle yetinmiş ve detaylı bir yorum yapmamıştır.⁴¹⁸ Soner Gündüzöz, Yûsuf sûresindeki halka kompozisyonu yapısını detaylı bir şekilde analiz etmiş, sûrenin “en güzel kıssa” olarak tanıtılmasını eşsiz bir anlatım özelliği olarak nitelendirdiği paradigmatic yapı (halka kompozisyonu yapısı) ile ilişkilendirmiş ve benzeri bir yapının A'raf sûresi 11-27. âyetlerde Hz. Âdem'in cennetten çıkarılması hadisenin anlatıldığı bölümde de mevcut olduğunu söylemiştir.⁴¹⁹ Kur'ân'da dağınık halde bulunan Mûsâ kıssalarındaki halka kompozisyonu yapılarını ele aldığı çalışmasında, *bu sisteme sahip olan bir anlatının algılanmasının daha kolay ve tahrifata karşı güven içinde olduğunu, ayrıca kâinatın doğal yapısındaki zıtlıklara gizli bir işaret olduğunu ifade etmiştir.*⁴²⁰

⁴¹⁷ Zahniser, *Sura as Guidance and Exhortation: The Composition of Surat al-Nisa*, s. 84.

⁴¹⁸ İsmail Albayrak, *Kur'ân ve Anlatı(m) Bilim*, s. 102.

⁴¹⁹ Gündüzöz, *Kur'ân Anlatımında Paradigmatik Yapı: Yusuf Kıssası Örneği*, s. 73.

⁴²⁰ Gündüzöz, *Musa Kıssasının Paradigmatik Yapısı*, s. 296.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kur'ân metnindeki simetrik kompozisyon odaklı çalışmalar, Tevrat ve İncil üzerine yapılan çalışmaların devamı olarak ortaya çıkmış ve tefsir ilminde yeni bir çalışma alanı olmuştur. Bu yaklaşımın tefsir geleneğimiz ile uyumlu yönleri olduğu kadar çelişen yönleri de mevcuttur. Ayrıca bu yöntem, Kur'ân'ın zenginliklerinin belirli görüşlerle sınırlanamayacağı, her çağda yeni yorumlar geliştirmeye açık olduğu cephesinden bakıldığında incelemeye değer görünmektedir.

Mary Douglas, bir metnin halka kompozisyonu yapısına sahip olmasının asgari kriteri olarak, metnin başı ve sonunun birbiriyle uyumlu olmasını yeterli görmüştür.⁴²¹ Metnin başı ve sonu uyumlu olduğu takdirde ABA' yapısı oluşmuş ve simetri sağlanmış olmaktadır. **Bu bağlamda tefsir geleneğimizdeki Kur'ân'ı Kerim'de müstakil bir sûrenin ilk ve son âyetleri arasında münasebet olduğu görüşünün halka ve ayna kompozisyonu yapıları için bir temel oluşturduğu düşünülebilir.** Angelika Neuwirth de sûrelerin başlangıç ve sonları arasındaki münasebete vurgu yapmıştır. Ona göre sûreler genellikle iki veya üç ana bölümden oluşmaktadır. Orta bölüm anlatı bölümüdür, son bölüm söylev ağırlıklı olan giriş bölümü ile uyumlu bir şekilde ve onu *tamamlayıcı* olarak gelmektedir.⁴²² Farrin'in belirttiği gibi Medenî sûrelerdeki halka kompozisyonu yapısının, Mekkî sûrelerdeki ABA' şeklindeki üçlü yapının genişlemiş versiyonu (ABCB'A') olduğu⁴²³ kabul edildiği takdirde hem Mekkî hem de Medenî sûrelerin simetrik yapılara sahip olduğu ileri sürülebilir. Yine Draz'ın Bakara sûresinin baş tarafı ile sonu arasındaki münasebeti vurgularken “...*Bu iki kavis (yay), birbirine kavuşarak lehimlenmekte ve böylece bu sûreyi muhkem bir sûr halinde ihata etmektedir ...*”.⁴²⁴ ifadelerinde sûrenin bitişiyle birlikte iki yayın (başlangıç ve sonucun) birleştiğini ifade etmesi, Draz'ın da bu bütünlüğü şekilsel olarak halka ile irtibatlandırığını düşündürmektedir. Bununla beraber, bir sûrenin ilk ve son âyeti arasındaki münasebetin, dolayısıyla bu simetrik yapıların asgari

⁴²¹ Douglas, a.g.e., s. 1.

⁴²² Robinson, Neuwirth'in bu üçlü yapıyı, üçüncü bölümün birinci bölümün motiflerini yansıtmaları nedeniyle *Ringkomposition* şeklinde adlandırdığını nakletmektedir. (Neal Robinson, *The Structure and Interpretation of Surat al-Mu'minûn*, 89)

⁴²³ Farrin, *Sûrat al-Nisâ' and the Centrality of Justice*, s. 15.

⁴²⁴ Draz, a.g.e., s. 368.

kriterinin tespitinde akıl ve muhakemenin ön plana çıkması nedeniyle sübjektivite içerdiği ve kesinlik arz edemeyeceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Belâgat ilmi altında ele alınan **bazı edebî sanatlar**, simetrik yapı analizlerinin bir başka dayanak noktası kabul edilebilir. Mukâbele ve murâ'atü'n-nazîr sanatları paralel kompozisyona, kalb ve leff ü neşr sanatları ayna kompozisyonuna, müstevî kalb sanatı da halka kompozisyonuna benzetilebilir. Ancak geleneğimizde bu sanatlar ile ilgili incelemeler genellikle âyet, hatta âyetten de küçük birimler çerçevesinde sınırlı kalmış, büyük âyet grupları veya sûrelere dair bir inceleme yapılmamıştır; sadece Mustansır Mir, Yûsuf sûresine dair çalışmasında leff ü neşr ale'l-aks sanatına atıfta bulunmuştur.⁴²⁵

İlk bölümde ele aldığımız **Kur'ân bütünlüğü, sûre bütünlüğü, konulu tefsir çalışmaları, sûrelerin pasajlara ayrılarak incelenmesi ve her sûrenin bir tema üzerinde yoğunlaşması vb. hususlar**, bu yaklaşıma dayanak olabilecek diğer unsurlar olarak değerlendirilebilir. Zira, simetrik yapıların tespitinde sûreler çeşitli ipuçları vesilesiyle pasajlara ayrılmakta ve bu pasajlar birbirlerine simetrik olarak karşılık gelecek şekilde sıralanmaktadır. Yine sûreler (hatta Kur'ân'ın tamamı) kendi içinde bir bütün olarak kabul edilmekte ve genellikle de sûrenin merkezinde belirli bir temanın vurgulandığı düşünülmektedir. Ancak, konulu tefsirde bir âyetin, şu konuyla ilgili değil de bu konuyla ilgili olduğunun tespit edilmesi meselesinde olduğu gibi, sûrelerdeki simetrik yapıların belirlenmesinde sûrenin kaç pasaja ayrılacağı, pasajların hangi âyetleri kapsayacağı, merkezde vurgulanan konunun ne olduğu ya da o konunun neden merkezde yer aldığının yorumlanması vb. hususlarda bireysel kriterler ön plana çıktığı için bu hususlar da yöntemin sübjektifliğini, dolayısıyla tartışmaya açık oluşunu göstermektedir.

⁴²⁵ Mir, *The Qur'anic Story Of Joseph: Plot, Themes, and Characters*, s. 2.

Robinson 1996	Farrin 2010	Zahniser 2000	Reda 2010	Farrin 2014
1-39	1-20 21-39	1-39	1-39	1-39
40-121	40-103 104-141	40-121	40-123	40-112 113-141
122-152	142-152	122-152	124-151	142-252
153-242	153-177 178-253	153-162 163-237 238-242	152-242	153-177 178-242
243-283	254-284	243-283	243-286	243-286
284-286	285-286	284-286		

Tablo 33. Bakara sûresinin tartışmalı sınırları⁴²⁶

Yukarıdaki tabloda araştırmacıların Bakara sûresini pasajlara bölme tercihlerini karşılaştırmalı bir şekilde görmek mümkündür. Yine sadece Yûsuf sûresi için beş farklı simetrik yapı önerilmiş olması, önerilen bu yapıların bir kısmının halka kompozisyonu şeklinde diğer bir kısmının ayna kompozisyonu şeklinde tespit edilmiş olması, bazı yapılarda Hz. Yûsuf'un zindan arkadaşlarına yaptığı tebliğ merkeze alınırken bazılarında ise Hz. Yûsuf'un kralın rüyasını yorumladığı âyetlerin dönüm noktası olarak belirlenmesi yöntemin sübjektifliğini ortaya koymaktadır. Öyle ki farklı araştırmacıların farklı yapılar önermesi bir tarafa, aynı araştırmacının zaman içinde farklı yapılar önermesi durumu da söz konusu olmuştur. Örneğin Raymond Farrin, Bakara sûresine dair iki çalışma yayımlamış, ikisinde de merkez noktayı aynı şekilde tespit etmiştir; ancak sûre için önerdiği yapı ilk çalışmasında dokuz birimden oluşmakta iken ikinci çalışmasında yedi birimden oluşmuştur. Yöntemin sübjektifliğini gösteren bir başka konu da merkeze yerleştirilen anlamın yorumlanma şeklidir. Özellikle Farrin ve Cuypers'in analiz ettikleri sûrelerin merkezlerine yerleştirdikleri âyetlerin “evrensel mesajlar” içerdiğini söyleyerek bu evrensel mesajları özellikle dini çoğulculuk üzerinden yorumlamaları kendi zihinlerindeki Kur’ân’a söyletmeye çalışmanın bir yolu gibi görünmektedir. Yine Raymond Farrin’in Kur’ân’ın merkezine yerleştirdiği 50-56. sûreleri seb’ul-mesâni olarak nitelendirmesi tefsir geleneğimizde şu ana kadar hiç görülmeyen, mesnetsiz bir yorum gibi durmaktadır.

⁴²⁶ Marianna Klar, a.g.e., s. 7. (Tabloda yer almayan Farrin 2014 tarafımızdan eklenmiştir.)

Mary Douglas'ın halka kompozisyonunun dünyanın her bölgesinde bir anlatım tekniği olarak yüzyıllardır kullanıldığı ya da Michel Cuypers'in simetrisinin **Sâmi dillerin bir özelliği olduğu** şeklindeki tartışmalı ifadeleri geçerli kabul edildiği takdirde simetrik yapıların Kur'ân-ı Kerim'de yer alması makul görünmektedir. Yine bu simetrik yapıların **sözlü kültürün hâkim olduğu toplumlara ait bir unsur** olarak nitelendirilmesi, teoriyi doğrulayan verilerden birisi olarak kabul edilebilir. Zira Araplar sözlü kültür içinde yaşamışlar, yaşam tarzları sözlü kültür içinde şekillenmiş, sözlü kültürün şiir, hitabet gibi pek çok unsuruna sahip olmuşlardır. İlahi kaynaklı olan vahiy hitap ettiği toplumun dilsel kalıp ve düşünce tarzlarıyla biçimlendiği için, Kur'ân'ın Arapça inzal edildiğini ifade eden âyetlerde, mesaj dilinin o toplumun kültürel özelliklerini -dolayısıyla sözlü kültürün özelliklerini- yansıttığını söylemek mümkündür.⁴²⁷ Bu anlamda Kur'ân, bugün bile sözlü olma boyutunu kaybetmemiştir; dini meclislerde ve başka ortamlarda yüksek sesle okunmaktadır, önemli ölçüde görsel bir boyut kazanmış olsa bile işitsel çekiciliğini muhafaza etmektedir.⁴²⁸ Neal Robinson, İslam'ın ilk dönemlerinde Kur'ân'ın sözel-ışitsel bir fenomen olması nedeniyle sûreler bölümlere ayrılırken, sûrelerin dikkatle dinlenilmesi gerektiğini, Kur'ân okuyan birisini dinlerken, sözlü bir ipucu olmadığı sürece, konu değişikliğini tespit etmenin zor olduğunu, dinleyicinin ancak sözlü ipuçları temelinde söylemde bir geçişi hissedebileceğini ifade etmektedir.⁴²⁹ Sözlü kültür toplumlarında anlatıda simetrik yapıların kullanılmasının bilgileri ezberlemeyi ve hafızada tutmayı kolaylaştırması, basit teknoloji ve zayıf koordinasyona sahip olan bu toplumlarda edebî becerilerde yetkinliğin çok değerli görülmesi, simetrik yapıların edebî becerilerde yetkinliğin artmasını sağlayarak otorite ve prestij getirmeye vesile olması gibi nedenler; Arap toplumunun şiir, hitabet, hafızaya ve ezbere dayalı olma gibi sözlü kültür unsurlarına sahip olduğu gerçeği ile bir arada değerlendirildiğinde gerek cahiliye şiirlerinde gerekse Kur'ân'ın nüzul süreciyle birlikte Kur'ân sûrelerinde simetrik yapıların mevcut olması kabul edilebilir görünmektedir.

Simetrik yaklaşımların yakından ilişkili olduğu hususların biri de **Kur'ân'ın i'câzı meselesidir**. Özellikle Raymond Farrin tarafından bu hususun ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Farrin, sûrelerde, sûre gruplarında ve Kur'ân'ın tamamında halka kompozisyonu yapısının bulunmasını Kur'ân'ın i'câzı ile ilişkilendirmiştir. Ona göre Kur'ân'ın, kendisinden şüphe edenlere Kur'ân'ın bir sûre, on sûre, Kur'ân'ın bir benzerinin

⁴²⁷ Süleyman Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'ân*, 2. basım, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015, s. 297.

⁴²⁸ Reda, a.g.e., s. 6.

⁴²⁹ Robinson, *Hands Outstretched: Towards a re-reading of Surat al-Ma'ida*, s. 2-3.

getirilmesi konusundaki meydan okumaları, Hz. Ömer (ra) örneğinde olduğu gibi ilk dinleyenler üzerinde oluşturduğu etki, hayatının kırk yılı boyunca hiçbir şekilde edebiyatla ilgilenmeyen birinin birdenbire olağanüstü zengin bir edebiyat geleneği bağlamında ve her zaman -karşılaştırmanın da ötesinde- eşsiz olarak nitelendirilen bir metinle ortaya çıkması vb. Kur'ân'ın edebî i'câzı ile ilgilidir.⁴³⁰ Draz'ın tuğlalarla şehir inşa eden adam temsili halka kompozisyonu yapısına uyarlanacak olursa, bir adam ki eline geçen irili ufaklı, ait oldukları yere konulma sırasına göre değil de yirmi üç yıl içinde ve farklı sıralarla gelen tuğlaları yerlerine koyuyor, hiçbir tuğlanın yerinde daha sonradan bir değişiklik yapmıyor, elini kaldırdığında muazzam bir şehir inşa etmiş oluyor ve bu şehrin azameti insanın tabiatına fitrî olarak yakın bulduğu simetrik yapı sayesinde katlanıyor. Bu açıdan bakıldığında halka kompozisyonu yapısı Kur'ân'ın i'câzı ile ilişkilendirilebilir. Burada Samarrâî'nin Kur'ân'ın i'câzı ile ilgili yorumunu hatırlamak faydalı olabilir. Ona göre Kur'ân'ın i'câzı çeşitli tarafları ve değişik yönleri olan bir husustur. Tek bir kişinin, hattâ -hangi dönemde olursa olsun, ilimleri ve görüşleri geniş, ihtisâsları çeşitli olsa bile- bir cemaatin bile üstesinden gelebileceği bir iş değildir, bunlar olsa olsa çeşitli açılardan Kur'ân'ın esrarının sadece bir bölümünü açıklayabilirler. Gelecek nesiller, öncekilerin aklına gelmeyen i'câz yönleri ve işaretleri bulacaklardır.⁴³¹ Şahin Güven, Kur'ân-ı Kerim'in **her dönemde olduğu gibi modern dönemde de anlaşılmalı ve yorumlamaya açık olduğunu**, geçmiş dönemlerdeki müfessirler kendi deneyim ve tecrübeleri çerçevesinde nasıl yorum getirmişlerse modern dönemlerdeki müfessirlerin de kendi düşünce yapıları ve uzmanı oldukları bilgilerle Kur'ân'ı yorumlamalarının doğal olduğunu ifade etmiştir.⁴³² Halis Albayrak, Kur'ân'ın Kur'ân ile anlaşılmasını dinamik bir olgu olarak nitelerken, Kur'ân'ın ifadelerinin ilmî ve fikrî gelişmelerin sonucu olarak varlık âleminde **yeni yeni karşılıklar ve medlûller ile buluşabileceğini**, dolayısıyla bütünlüğü içinde eskilerin tespit edemediği yeni bazı önemli noktaların çözüme kavuşmasının mümkün olduğunu dile getirmiştir.⁴³³ Ayrıca Elmalılı Hamdi Yazır'ın, Batı felsefesini okumaktan korkulmaması gerektiğini *“onların ganâim-i ilmiyelerinden mahrum kalmamak gerektiği”* şeklinde izah etmesi⁴³⁴ yine bu bağlamda

⁴³⁰ Farrin, *Concentric Symmetry in the Qur'an: Suras al-Fatiha, al-Rahman, and al-Nas*, s. 24.

⁴³¹ Fâdıl Sâlih es-Sâmarrâî, *Kur'ân'ın Edebî Dili*, 2. basım, çev. Fatma Serap Karamollaoğlu, İstanbul: İşaret Yayınları, 2016, s. 7.

⁴³² Şahin Güven, *Güntümüz Tefsir Çalışmalarında Yeni Bir Yöntem: Konulu Tefsir Metodu*, s. 452-453.

⁴³³ Halis Albayrak, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine: Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri*, s. 167.

⁴³⁴ Elmalılı Hamdi Yazır, *Metâlib ve Mezâhib Tercümesinin Dibâcesi, Meşrutiyetten Cumhuriyete Makaleler* (Haz. A. Cüneyd Köksal, Murat Kaya), 2. basım, İstanbul: Klasik Yayınları, 2013, s. 379.

vurgulanabilir. Zira bu çalışmalar müslüman akademisyenler arasında kabul görmeye başlamakla birlikte öncelikle oryantalist çevrelerde yankı bulduğu için ganaîm-i ilmiyye kapsamında değerlendirilebilir. Ancak, bu noktada Suyûtî'nin naklettiği şu sözler hatıra gelmektedir: *Allah'ın kendisine anlayış verdiği kimse için Kur'ân'da çıkarılması mümkün olmayan bir şey yoktur.*⁴³⁵ Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerim'in yeni yorumlara açık olduğu görüşü doğrudur ancak, belirli ilkelerden uzaklaşıldığında bir müddet sonra Kur'ân aranan her şeye, her görüşe mesnet olarak gösterilebilecek bir karaktere büründürülmüş olmaktadır. Düccane Cündioğlu'nun ifadesiyle *bir vahy-i ilâhi olan kitabımızın belki samimi fakat aslında pragmatist niyetlerle gelişigüzel birtakım yeniliklere (!) feda edilmesi, hatta bütün bunların bir evrensellik vehmi adına icra edilmesi* problemi gündeme gelmektedir.⁴³⁶

Kur'ân'da simetrik yapı arayışlarının üzerinde ciddiyetle durulması gereken bir yönü de bu yaklaşımların **metin odaklı olmasıdır**. Bu bakış açısı modern Kur'ân araştırmalarının büyük bir kısmında olduğu gibi **esbâb-ı nüzul ve nesih doktrininin yok sayılması, kriter kabul edilen standart Mısır baskısına ilâhi bir anlam yüklenmesi, metnin yapısalci yöntemle analiz edilmesi** vb. sonuçları beraberinde getirmektedir. Birinci bölümde tenâsübü benimseyen bazı âlimlerin âyetler arasında münâsebet kurabilmek için sebep-i nüzûlün bilinmesini şart koştuğunu, bazılarının ise örneğin sûrenin ana temasının küllî olmasının zorunluluğu gerekçesiyle âyetleri belirli bir zamanla ilişkilendirmeyerek ve esbâb-ı nüzûlü kabul etmediğini aktarmıştık. Subhi Salih'e göre de âyetler o kadar yerli yerindedir ki birçok yerde insicam, bir nüzûl sebebinin bulunup bulunmadığını araştırmayı hatıra bile getirmez, konunun tarihi ortamını bilmeye ihtiyaç bırakmaz.⁴³⁷ Halka kompozisyonu yapılarının tespitinde araştırmacıların sebep-i nüzule bakış açıları da farklı olmuştur. Michel Cuypers, Bakara 106, Maide 93, Alak 1 âyetlerinin esbâb-ı nüzulünü kendi retorik analiziyle çeliştiği için reddederken, Raymon Farrin Nisa 105-107. âyetleri merkeze yerleştirmesinde bir sebep-i nüzûl rivayetini delil göstermiştir. Yine Cuypers aynı gerekçe ile Bakara 106, Maide 93 âyetleriyle ilgili nesih yorumlarını kabul etmemiştir. Ayrıca bu yaklaşımla Kur'ân'ın mushaflaşma süreci ile ilgili birçok tartışmalı konu ve rivayetler de toptan yok sayılmış olmaktadır. Muhammed Coşkun'un yapısalci metin analizinin sorunları arasında zikrettiği gibi burada da indirgemecilik

⁴³⁵ Suyûtî, a.g.e., V, 1910.

⁴³⁶ Düccane Cündioğlu, Tefsirde Helenizm Bilimsel Tefsir Zaafı ve Eleştirisi, *Bilgi ve Hikmet*, Güz-1993/4, (152-176), s. 172.

⁴³⁷ Subhi Salih, *Mebahis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dârü'l-ilm li'l-melâyîn, 10. basım, 1977, s.157.

problemi öne çıkmakta, metnin yapısı tespit edilen ön kabuller gölgesinde takip edilmekte, metin masa başında ve bir kurgu uyarınca yazılmış bir bütün olarak kabul edilmiş olmaktadır.⁴³⁸

Halka kompozisyonu ve benzeri simetrik yapıların en çok eleştiri aldığı nokta olan sübjektivite, Tevrat ve İncil üzerindeki çalışmalarda da gündeme gelmiştir. John Welch, halka kompozisyonunun tamamen nesnel ve ölçülebilir olmadığını kabul etmektedir. Bölümlerin nerede başlayıp nerede bittiğini belirlemenin, yine sistemin birinci bölümündeki terimlerin ikinci bölümdeki hangi terimlerle eşleşeceğinin belirlenmesine karar vermenin sübjektif bir hadise olduğunu ifade eder.⁴³⁹ Douglas da Yeni Ahit'e uygulanan halka kompozisyonlarının bazılarının diğerlerine göre daha cılız kaldığını söyler. Ayrıca kitabında Yaratılış 22. bölüme (İbrahim'in İshak'ı kurban etmesi) dair bir halka kompozisyonu şeması vermesine rağmen o şemayı yetersiz görerek aynı bölüm için başka bir şema önermiş olması da halka kompozisyonunun öznel tarafını ortaya koymaktadır.

Douglas, halka kompozisyonunun gevşek ve bulanık bir kavram olduğu, dikkatle incelendiği takdirde bir çamaşır listesinde, spor haberlerinde vb. her zaman bir halka formu bulunabileceği şeklinde eleştiriler aldığını aktardıktan sonra, Levililer kitabı üzerine yaptığı çalışmadan örnek vermektedir. Douglas bu bölümde halka kompozisyonu yapısını tespit etmeyi umduğunu ve bunun için çok çalışmasına rağmen başarısız olduğunu söyleyerek⁴⁴⁰ durumun keyfilik ve tesadüfilikten uzak oluşunu anlatmaya çalışmaktadır. Yine Eyüp kitabında merkezde bir noktanın vurgulanması bir yana çok sayıda iç içe geçmiş halka olduğunu ve bu yapının kırılması için her şeyin tesadüf olduğunu söylemek gerekeceğini⁴⁴¹ ifade etmektedir. Ancak yine kendisi Levililer kitabındaki bir bölüm için daha önce önerdiği yapıdan farklı bir halka kompozisyonu yapısı tespit ettiğini söylemekte⁴⁴² ve analizdeki sübjektifliği ortaya koymuş olmaktadır. Zira daha önce tespit ettiği bir yapıyı yine kendisi değiştirmiştir. Çok sonradan bölümlere ayrılan bir metnin bölümleri arasında simetrik yapılar aranmaya çalışılması Kitab-ı Mukaddes'te halka kompozisyonu tespitlerine getirilen bir başka eleştiridir.⁴⁴³ Ayrıca bazı Hristiyanlara göre Yaratıcı, insan ve evren hakkında yegâne bilgi kaynağı olan Kitab-ı

⁴³⁸ Coşkun, a.g.e., s. 67.

⁴³⁹ Welch, "Introduction", *Chiasmus in Antiquity: Structures, Analyses, Exegesis*, s. 7.

⁴⁴⁰ Douglas, a.g.e., s. x.

⁴⁴¹ John F. A. Sawyer (ed.), *Reading Leviticus A Conversation with Mary Douglas*, England: Sheffield Academic Press, 1996, s. 59.

⁴⁴² a.g.e., s. 57.

⁴⁴³ a.g.e., s. 56.

Mukaddes, edebî değeri ne kadar yüksek olursa olsun, sadece dinî bir metin muamelesi görmelidir.⁴⁴⁴

Welch, bu simetrik yapıların neden yıllardır fark edilmediğini ve günümüzde neden kullanılmadığını izah ederken insanlık tarihinde bundan çok daha önemli pek çok şeyin kaybolduğunu, kültür kavramının kırılan olduğunu ve kültürdeki sürekliliğin kaybolması için birkaç ihmalkâr neslin yeterli olacağını söyler. Ona göre antik dönemde yaşayan insanların dil ve dilin özellikleri konusundaki becerisi modern insanlara göre çok üst seviyededir.⁴⁴⁵ Yine Douglas modern insanların halka şeklindeki yapıları okumaya alışık olmadığı için karmaşık bulunduğunu,⁴⁴⁶ söylemektedir. Eğer araştırmacıların belirttiği gibi simetrik kompozisyonların ana formu ABA' şeklinde ise bu yapı modern insanın zihnine yabancı olmamalıdır. Zira, edebiyat derslerinde, en temel yazı çalışmalarında öğrencilere metni giriş-gelişme-sonuç çerçevesinde yazması ve bunların birbiriyle uyumu öğretilir. Edebî eserler serim-düğüm-çözüm sıralaması çerçevesinde yazılır. Pedagojik formasyon eğitimlerinde öğretmenlerden ders planı hazırlarken giriş-gelişme-sonuç şeklinde planlama yapmaları istenir. Bir hatip de konuşma metnini yine bu çerçevede hazırlar. Dolayısıyla modern dönemde anlatılarda kullanılan giriş-gelişme-sonuç üçlüsü halka kompozisyonunun temel formu ABA' sistemiyle uyumlu görünmektedir. Cuypers de *Kur'ân'ın parçaları açıkça tanımlanabilir düzen ilkelerine göre birbirine bağlanmış bir metin ve Batılı ve modern zihinsel alışkanlıklarımızın dışında olduğunu*⁴⁴⁷ söylemektedir. Bu ifadeleriyle simetrik kompozisyonların, dolayısıyla Kur'ân'ın modern insanların zihin yapısına göre olmadığını ifade etmiş olmaktadır. Buradan yaratıcının modern insana vahyi algılayamayacağı kalıba sokarak gönderdiği ve ondan son derece uzun çaba isteyen analizler sonucu anlaşılabilir bir metni anlamasını istediği sonucuna varmak kaçınılmaz olmaktadır. Ayrıca Kur'ân'ın modern insanın zihin alışkanlıklarının dışında olması onun simetrik kompozisyona sahip olması ile değil, daha çok çeşitli olaylar üzerine yirmi üç yılda inzal edilen bir hitabın kitap formuyla muhatap olması ile ilgili olmalıdır. Zira, Şah Veliyyullah Dehlevî'nin (1176/1762) belirttiği gibi Kur'ân'ın, bölümler halinde tanzim edilmiş

⁴⁴⁴ İsmail Albayrak, *Kur'ân'da Anlatı(m)bilim*, s. 92.

⁴⁴⁵ Welch, a.g.e., s. 8.

⁴⁴⁶ Douglas, a.g.e., s. 41.

⁴⁴⁷ Cuypers, *The Composition of the Qur'an*, s. 182.

olan ve konuları sistematik olarak ele alan bir kitap gibi değil, daha çok, bir kralın tebaası için durumun icabına göre yazılan fermanlarının derlenmesi olarak düşünülmesi gerekmektedir.⁴⁴⁸

Soner Gündüzöz, *bu sisteme sahip olan bir anlatının algılanmasının daha kolay ve tahrifata karşı güven içinde olduğunu* söylemektedir. “Anlatının daha kolay algılanması” noktasındaki yorumu kabul edilebilir olmakla birlikte, “tahrifata karşı güven içinde” olduğu noktasındaki değerlendirmesi ilâhi bir kelâm için değerlendirildiğinde Gündüzöz’ün, edebî bir anlatım tarzına ciddi vazifeler yüklediği görülmektedir.

Devin Stewart, benzer İncil çalışmaları da kullanılan “Sâmi retorik” ifadesinin “talihsiz bir terminoloji tercihi” olduğunu ifade eder. Bu terimin, retorik ile ilgili olmasına rağmen her şeyden önce yapıyı ifade ettiğini, gerçek Sâmi retoriğin Yunan ve Latin geleneklerinin bilinen retorik figürlerin çoğunu ve belki de bu geleneklerde bilinmeyen birçoğunu içeren geniş bir muhtevaya sahip olduğunu, kesinlikle, kiazmin bir türü ile sınırlı olmadığını ve onu bu kısıtlayıcı anlam ile kullanmanın tarihin her aşamasında Sâmi kavmi hafife almak anlamına geleceğini söyler.⁴⁴⁹ Daha sonra Kur’ân üzerine yapılan çalışmalar ile ilgili eleştirilerini şu şekilde dile getirir: *Halka teorisyenleri, fizikteki sicim teorisyenleri gibi, Kur’ân’ın anlatılmamış sırlarını açığa çıkaracak bir anahtar keşfettiklerine inanırlar – ancak bu Kur’ân sûrelerinin, belirli kelimeler ve yapısal analiz ile ortaya çıkarılabilecek bir tür derin yapıya bağlı olduğu fikrine indirgenmektedir. Cuypers ve bu teoriyi Kur’ân’a uygulayan diğer kişiler, ‘retorik analiz’ yaptıklarını iddia ediyorlar; Kur’ân söyleminin bazı yönlerini analiz ettikleri kesin olsa da bana öyle geliyor ki, çok şey kaçırıyorlar. Bu âlimler, metinde çeşitli türden kiazmları keşfetmeye yönelik yapısal bir analiz yürütürler. Metin içerisinde kiastik yapıları keşfeden ilk insanlar olmadıklarını itiraf etmeliyiz. Neal Robinson hâlihazırda Mâide sûresi analizinde yer alan bir dizi kiastik yapıya işaret etmişti. ABCB’A’ gibi bir “eş merkezli” yapının, C ana unsuruna dikkat çekmeye ya da onun önemini vurgulamaya hizmet ettiği genel prensibi genellikle makul görünmektedir. Sorun, yapı belirtileri zayıf olduğunda ve iddia edilen kiastik yapılar; düzinelerce, hatta yüzlerce ayete yayıldığı zaman ortaya çıkar. Öyleyse, sadece bazı sûrelerin ya da bazı sûrelerin bazı bölümlerinin değil de bütün sûrelerin veya Kur’ân sûrelerinin tamamına yakınının bu kiastik yapılara dayandığı varsayımıyla ilgili*

⁴⁴⁸ Şah Veliyyullah Dehlevî, *el-Fevzü'l-Kebîr fî Usûli't-Tefsîr*, Dimeşk: Darü'l-Gavsâni li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2008 (h. 1429), s. 103.

⁴⁴⁹ Devin Stewart, “Reflections on the State of the Art in Western Qur'anic Studies”, *Islam and Its Past*, ed. Adam J. Silverstein Guy G. Stroumsa, Oxford University Press 2017, s. 43.

*kesinlikle makul olmayan bir şey var. Aslında Cuypers'in analizleri, çoğu zaman metnin kafiyeye gibi belirgin özelliklerini görmezden gelir; bu, bir ayeti orta noktasında bölerken tereddüt edilecek bir şeydir ve o bunu oldukça sık yapar. Dahası, kiastik bir yapının tanımlanması, metnin belirgin bir özelliği olsa ve metne dayatılan bir yapı olmasa bile, sûrenin mesajının, hatta retorikinin ne olduğunu sihirli bir şekilde ortaya koymaz. Aksine, işlem bu derin psiko-dilsel (psycho-linguistic) yapıyı tanımlayarak, Sâmi aklın işleyiş tarzını ortaya koyma iddiasındadır.*⁴⁵⁰

Gerorge Archer ise özellikle üç noktaya vurgu yaparak Cuypers'in yöntemini eleştirmektedir:⁴⁵¹ Öncelikle okuyucularının zaman, dil ve kültürlerinin uzağında olan diğer yapısalcı-retorik analizler gibi, bu yöntemler de kaynaklarının tarih dışında tutulması tehlikesini; yani indirgemecilik tehlikesini taşımaktadır. Bu durumda metnin itici gücü, kültür, kişilik ya da yaratıcı imgelem değil, formdur. İkincisi; şu anda yaşayan insanların yüzde yirmisinin kutsal kabul ettiği Kur'ân-ı Kerim gibi çok daha önemli bir örnekte retorik okuma, metni eski formların ve kinayelerin değersiz bir ifadesine dönüştürmekle tehdit etmektedir: “*Bu sadece İncil ve İncil sonrası bir külliyatın bir revizyonudur.*” Böyle bir son, hem Müslümanlar için dini açıdan kabalıktır hem de Kur'ân'ın iddiasıyla çelişmektedir, “*öncekilerin masallarından başka bir şey değil*” (8/Enfal,30). Ayrıca, bu yöntem katı bir şekilde uygulandığında belirli durumlarda üretken olabilecek olan metnin daha doğal ve değişken okumalarını çarpıtabilir. Yazar ayrıca Cuypers'in ortaya çıkabilecek problemlere karşı hassas davranarak iddialarının birçoğunu İslamî metinlere özellikle de müfessirlerin eserlerine dayandırdığını, bunun da bir taraftan retorik analizi âlet çantasındaki bir âlet haline getirirken diğer taraftan İslam toplumunun kendi yöntemlerini altüst etme iddiasını gündeme getirdiğini eklemektedir. Yine yazara göre Batılı âlimler Kur'ân'ı incelemek için "yeni" teknolojiler sunduğunda Müslümanlar bunun bazı gizli (ya da açık) bir politik gündem içereceğini varsaymaktadırlar ve bu şüphecilik sebepsiz değildir. Zira, Müslümanlar, yeniliklere (bid'at), dış etkilere (isrâiliyat gibi) ya da sadece kişisel varsayımlara (tefsîr bi'r-re'y) karşı oldukça hassas olan uzun bir Kur'ân ilmi geçmişine sahiptir. Batılı âlimler bu sınırların hesaba katılmadığı çok sayıda olayda hile yapmışlar, ya Kur'ân sonrası literatürün sınırları dahilinde

⁴⁵⁰ a.g.e, s. 43-44.

⁴⁵¹ George Archer, *Perusing the Offerings of Michel Cuyper's Banquet*, s. 2.

(https://www.academia.edu/1252337/Perusing_the_Offerings_of_Michel_Cuyper_s_Banquet_A_Review, erişim tarihi: 09.06.2019.)

çalışmayı ihmal etmişler ya da açıkça sonraki İslâmî ilim geleneğini geçersiz sayarak azletmişlerdir.⁴⁵² Yazar, İslâmî ilim ve Batılı eleştirel yaklaşımlar arasındaki gerilimi gidermesinin Cuypers'in yöntemlerinden elde edilecek bir fayda olduğunu ifade etmiştir. Yine ona göre Cuypers'in Kur'ân'ın altyapısında bir formun olduğu konusundaki iddiası, Kur'ân'da formdan başka bir şey olmadığı anlamına gelmemektedir.⁴⁵³

Nicolas Sinai, Michel Cuypers'in *The Composition of the Qur'an: Rhetorical Analysis* ve Raymond Farrin'in *Structure and Qur'anic Interpretation: A Study of Symmetry and Coherence in Islam's Holy Text* adlı kitaplarını ele alan bir makale yazarak bazı eleştirilerde bulunmuştur. Öncelikle Cuypers'in analizini çok detaylı olması,⁴⁵⁴ Cuypers'e göre daha az teknik ama Kur'ân'ın tamamına yönelik bir kompozisyon önermesi nedeniyle daha iddialı bulduğu Farrin'i ise 2002 yılında benzer bir iddiayı ortaya atan Julian Baldick'ten habersizmiş gibi görünmesini noktasında eleştirmiştir.⁴⁵⁵ Sinai'ye göre halka kompozisyonu yaklaşımı bir modaya, popüleriteye kavuşmuş; Kur'ân'ın edebî değerini rehabilite etme ve bir çeşit özür dileme vesilesi olmuştur. Sinai, yine Farrin'i Kur'ân'ın ilahi kaynaklı oluşu hakkındaki modern dönem i'caz argümanı olarak kullanılabilecek bu yapıyı, Kur'ân'ın birden fazla yazar tarafından yazılmış olamayacağına delil olarak göstermesi noktasında eleştirir. Ona göre, halka kompozisyonu yapısındaki bir metnin çok kuşaklı insani editoryal sürecinin ürünü olması, tek bir insan yazarın ürünü olması veya ilahi vahyin ürünü olması ihtimalleri eşit derecede haklılık payına sahiptir ve sırf halka kompozisyonu yapısına sahip olması Kur'ân'ın ilahi kaynaklı oluşuna tek başına yeterli bir delil olamaz. Sinai, Cuypers'in -Farrin'in i'caz delili olarak ileri sürdüğü- bu yapıyı, Kur'ân'ın, "yüksek ihtimalle" İncil Mezmurlarının çok iyi bilindiği "Hıristiyan manastır ortamından" ortaya çıktığını ve dolayısıyla, muhtemelen Kur'ân'ın yazarının veya yazarlarının seçtiği edebi bir paradigma olarak işlev görmüş olma ihtimali ile ilişkilendirdiğini belirterek bu iki araştırmacının halka kompozisyonu yapısına yaklaşımları arasındaki farkı ortaya koymaktadır.⁴⁵⁶

Sinai, Cuypers'i Sami retorik, Sâmi düşünce tarzı gibi ifadeleri dolayısıyla Sâmi olan ve Sâmi olmayan retorik/düşünce tarzı şeklinde bir ayrıma yol açması nedeniyle eleştirerek bu

⁴⁵² a.g.e., s. 3.

⁴⁵³ a.g.e., s. 6.

⁴⁵⁴ Sinai, a.g.e., s. 106.

⁴⁵⁵ a.g.e., s. 107.

⁴⁵⁶ a.g.e., s. 108.

yaklaşımı “kültürel özcülük” olarak nitelemekte, Kur’ân sonrası Arapça yazıların çoğunda halka kompozisyonu yapısının olmadığını, ayrıca Cuypers’in belirgin bir şekilde vurguladığı bu noktaya Farrin’in hiç değinmemiş olduğunu ifade etmektedir. “Mutlak surette kesin sonuçlar” veren, yanılma payı olmaksızın geçerli bir yasalar sistemi” ifadeleriyle Cuypers’in Wilhelm Nils Lund’un “yasa”larına bağlılığını ve Cuypers’in iddialarıyla ikna edilememenin, uzmanlık veya edebi yetenekteki eksiklik olarak görülmesini eleştirmektedir.⁴⁵⁷

Hem Farrin hem de Cuypers’in sûreleri yapısal birimlere ayırırken “mantıksız, keyfî, self servis hizmet edecek şekilde seçici” davrandıklarını ileri sürerek bazı örnekler vermektedir. Cuypers’in üye (member) olarak adlandırdığı temel birimin bazen bir âyetten kısa, bazen de iki âyeti içine alacak şekilde yapılandırmasını, âyet fasılalarını aynı halka kompozisyonu içinde bir yerde birimler arasında belirleyici kabul ederken başka bir yerde kabul etmemesini örnek verir. Cuypers’in metodunu, *“Lund yasalarının çoğunu içeren Meynet’in retorik sisteminin geçerliliği kabul edildi; gerektiğinde Kur’ân’a özgü önemli edebi işâretleri görmezden gelmek pahasına; Kur’ân, bu sistem ile uzlaştırıldı ve sonunda, Meynet’in sisteminin başka bir metinsel yapıya uygulanabilirliğinin başarılı bir şekilde gösterildiği iddia edildi.”* kelimeleriyle özetler⁴⁵⁸. Farrin’in ise Bakara sûresine dâir ilk analizinde D. 104-141. âyeleri bir pasaj halinde ele alarak 111-113. âyetleri arasındaki tematik tutarlılığa saygı duyarken sonraki çalışmasında B. 40-112 ve C. 113-141. şeklinde iki ayrı pasaj içine dahil etmesini eleştirmekte; Farrin’in Kaf sûresinin birbirleriyle tematik olarak uyumlu olan 15 ve 16. âyetlerini ayrı pasajlara dahil etmesinin “Berlin duvarının edebî eşdeğeri olarak kendisini vurduğunu” ifade etmektedir.⁴⁵⁹

Sinai, bütün bu eleştirilerine rağmen dikkate değer sayıda Kur’ân pasajının, hatta bütün sûrelerin halka kompozisyonu tekniğini kullanmış olmalarının muhtemel olduğunu, ancak sûreleri önceden belirlenmiş kalıplara sıkıştırmak yerine Kur’ân’da bu yapının ne ölçüde kullanıldığı konusunda tarafsız ve eleştirel bir değerlendirme yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Böyle bir çalışmada nida ifadeleri, konu ve kafiye değişimleri gibi belirleyicilerin esas alınması ve Neal Robinson’un Bakara ve Mâide sûresi analizlerinde yaptığı gibi sûre içinde birbirine karşılık gelen bütün birimler arasındaki bağlantıların ortaya konulması gerektiğini, bu bağlantıları ortaya koyarken de Cuypers’in yaptığı şekilde girintiler, farklı fontlar, ‘=’, ‘+’ veya

⁴⁵⁷ a.g.e, s. 109.

⁴⁵⁸ a.g.e, s. 113.

⁴⁵⁹ aynı yer.

‘-’ gibi tipografik karmaşa yaratan özel karakterler kullanmaktan kaçınılması gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre ancak bu şekilde Kur’ân pasajlarının halka kompozisyonu yapıları gösterdiğini objektif olarak değerlendirmek mümkün olacaktır. Eğer Cuypers’ın ve Farrin’in çalışmaları bir noktada böyle bir kitabın yazılmasıyla sonuçlanacaksa, Kur’ân âlimlerinin, onlara coşkuyla abartılmış olsa da öncü katkılarından dolayı onlara minnettar olmaları için bir neden olacaktır.⁴⁶⁰

Michel Cuypers, Nicolas Sinai’nin bu eleştirel makalesine yine yazdığı bir makale ile cevap vermiştir. Öncelikle kendi kitabının Kur’ân’ın söylemine (retoriğine) ilişkin bir tez, Farrin’in kitabının ise Kur’ân’daki eş merkezli kompozisyonlar veya halka kompozisyonları üzerine bir çalışma olduğunu söyleyerek iki çalışmanın konusu arasındaki farka değinmiş ve Sinai’nin bu iki çalışmayı aynı kefiye koymasını eleştirmiştir.⁴⁶¹ Daha sonra Sâmi retoriği ifadesinin, yalnızca bu söylemi Yunan söyleminden ayırt etmek için ve dilbilimsel olarak Sâmi dil ailesinde sınıflandırılan diller olan İbranice ve Arapça yazılmış İncil ve Kur’ân metinlerinde keşfedildiği için verildiğini, dolayısıyla bu ölçünün, herhangi bir ırksal teoriye en ufak bir referans olmadan, tamamen dilsel olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶² Sinai’nin metin birimlere bölünürken âyet sonlarının esas alınması noktasındaki eleştirilerine, kendisinin de kafiye değişikliklerini diğer göstergeler gibi bir belirteç kabul ettiğini, bununla birlikte bazı kısa âyetlerde anlamın ancak birkaç âyetin bir araya gelmesiyle tamamlandığını,⁴⁶³ uzun âyetlerde ise kâfiye yalnızca sonda görüldüğü için âyetlerin iç kompozisyonunu anlayabilmek için parçalara ayırmanın gerekli olduğunu söyleyerek cevap vermiştir.⁴⁶⁴ Cuypers, Sinai’nin hatalı olduğunu söylediği analiz örneklerinin gerekçelerini oldukça detaylı bir şekilde açıklamış, bazılarında zaten değişiklik yaptığını ifade etmiştir.⁴⁶⁵ Sinai’nin tipografik karmaşa yarattığını söylediği girinti, farklı font ve özel işaretlerin metni ve kompozisyon yapısını aynı anda okuyabilmeyi sağladığını, “+, -” gibi işaretlerin sadece metnin birimleri arasındaki bağlantıları daha iyi göstermek için kullanıldığını, zorunlu olmamakla birlikte faydalı olduğunu söylemiştir.⁴⁶⁶ Metnin birbirine karşılık gelen birimleri arasındaki bağlantıların gösterilmediği

⁴⁶⁰ a.g.e, s. 120.

⁴⁶¹ Cuypers, *And Yet It Moves*, s. 1.

⁴⁶² a.g.e, s. 1.

⁴⁶³ a.g.e, s. 2.

⁴⁶⁴ a.g.e, s. 4.

⁴⁶⁵ a.g.e, s. 9.

⁴⁶⁶ a.g.e, s. 12.

eleştirisine örnekler vererek cevap vermiş,⁴⁶⁷ ancak bu bağlantıları yeterince vurgulamadığı eleştirisini kabul etmiş, bu boşluğu doldurmaya çalıştığını ifade ederek Sinai'ye kendisine bunu hatırlattığı için teşekkür etmiştir.⁴⁶⁸ Ancak Cuypers, yine de, Meynet tarafından uzun bir İncil geleneğinde (Lowth, Jebb, Boys, Lund, Jousse ve birçoğu) geliştirilen ve -tabii ki Kur'ân'ın özellikleriyle- birleştirilen bu yöntemin kesinlikle en uygun ve Sinai tarafından önerilen hedeflere ulaşmak için de en kapsamlı yöntem olduğunu savunduğunu "Hâlâ dönüyor" sözleriyle ifade etmiştir.⁴⁶⁹

Jawad Qureshi, Sinai'nin halka kompozisyonu yapılarındaki öznelliğe dair eleştirilerini aktardıktan sonra bu yapının savunucularının çoğunlukla Mary Douglas'ın *Thinking in Circles* adlı çalışmasına atıfta bulunduklarını ama "anlamın merkezde yer alması" hariç onun önerdiği yedi ilkeyi önemsemediklerine dikkat çekmekte ve Douglas'ın bunların kesinlikle uyulması gereken kurallar değil; daha ziyade, bir tür kurallar gibi işlev gördükleri için çok sık gözlemlenen özellikler olduğu konusundaki uyarısını hatırlatmaktadır.⁴⁷⁰

Esra Gözeler ise münasebet ilimlerinin erken dönemlerden itibaren âlimlerin ilgisini çektiğini, bu konuda müstakil eserler telif edildiğini, Cuypers'in analizindeki metin düzeyleri yaklaşımının ve âyetler arasında benzerlik (tanzir), zıtlık (tezat), konu değiştirme (istidrâd) şeklinde bağlantılar kurulmasının o dönemlerde dahi mevcut olduğunu, bu anlamda Cuypers'in yaklaşımının yeni sayılamayacağını ifade etmiştir.⁴⁷¹ Gözeler ayrıca Cuypers'in ilk etapta Kur'ân'ı anlama yaklaşımları arasında katkı sağlayacak bir çaba olarak nitelendirilebilecek olan bu metodunun, belirli sûreler özelinde ele alması, mahiyet itibarıyla Kur'ân'ın Kitâb-ı Mukaddes'ten farklı oluşunu ve Kur'ân tefsir geleneğinde ve ulûmu'l-Kur'ân'da bu konuya ilişkin ilgileri göz ardı etmesi gibi sebeplerle eleştiriye açık olduğunu ifade etmektedir.⁴⁷²

Bütün bu değerlendirmeleri kısaca özetlemek gerekirse, halka kompozisyonu yapıları; sûrelerin başı ve sonu arasındaki münasebet çalışmaları, konulu tefsir, sûrelerin pasajlara

⁴⁶⁷ a.g.e, s. 7.

⁴⁶⁸ a.g.e, s. 14.

⁴⁶⁹ a.g.e, s. 14. (İki araştırmacı arasında makalelerinin başlıkları üzerinden bir atışma sezilmektedir. Sinai eleştirel makalesine "kısır döngü içinde olmak" anlamındaki bir deyim olan *Going Round in Circles* [halkalarda dönmek], Cuypers ise cevaben yazdığı makalesine Galileo'nun dünyanın döndüğünü iddia etmesi sebebiyle yargılandığı mahkemenin çıkışında sessizce söylediği ileri sürülen *And Yet It Moves* [hâlâ dönüyor] başlıklarını vermiştir.)

⁴⁷⁰ Qureshi, a.g.e., s. 150-151.

⁴⁷¹ Gözeler, *Kur'ân'ın Retorik Analizi: 101/Kâria Sûresi Örnekliğinde Michel Cuypers'in Kur'ân'ı Anlama Metodu*, s. 343-345.

⁴⁷² a.g.e., s. 347.

ayrılarak yorumlanması, bazı edebî sanatlarla benzerliği, Kur'ân'ın i'cazı ve her dönemde yeni yorumlara açık olması bakımından tefsir geleneği içinde kendisine dayanak bulabilir. Çalışmamızın ilk bölümünde ortaya koymaya çalıştığımız gibi tefsir geleneğimizde rastlayamadığımız bu metod *olsa olsa* bu sınırlı özellikleri çerçevesinde geleneğimizle ilişkilendirilebilir. Bu tekniğin sözlü kültürlerde ön plana çıkması, dünya coğrafyasının her bölgesinde uzun yıllardır kullanılmakta olması veya daha özel anlamda Sâmi dillere özgü olması gibi özellikleri -tartışmalı olmakla birlikte- bu anlatım tekniğinin Kur'ân'da da mevcut olmasını kabul edilebilir kılmaktadır. Ayrıca bu yaklaşım sûrelerin konusunu ve birimleri arasındaki bağlantıları ortaya koyduğu için sûre tanıma odaklı tefsir çalışmalarına veya sûre ezberleme çalışmalarına sınırlı ölçüde katkı sağlayabilir. Bunlarla birlikte; metin odaklı olması nedeniyle esbâb-ı nüzul ve nesih doktrini gibi tefsir geleneğimizde var olan unsurları yok sayması tekniğin tefsir geleneğimizle çelişen yönleridir. Yine metin odaklı bakış açısı nedeniyle metne yapısalcı analiz yöntemiyle ve indirgemeci yaklaşması metodun diğer problemli yönleri arasında sayılabilir. Metin odaklı olmasının ortaya çıkardığı belki de en büyük sorun ise tekniğin azımsanamayacak oranda sübjektivite içermesidir. Metnin pasif, yorumcunun aktif bir fonksiyona sahip olması, sûrelerin/âyetlerin birimlere ayrılması, bu birimler arasında bağlantı kurulması, merkezde yer aldığı ileri sürülen konunun tespit edilmesi ve yorumlanması, farklı araştırmacıların -hatta aynı araştırmacının zaman içinde- farklı yapılar önermesini mümkün kılmakta ve yöntemin öznelliği ön plana çıkmaktadır.

Tekniğin Kur'ân-ı Kerim'e uygulanmasında tefsir ilmi açısından özellikle vurgulanması gereken birkaç problemli husus mevcuttur. Kur'ân-ı Kerim'deki halka kompozisyonunu ele alan oryantalist çalışmalarda Tevrat ve İncil'in de aynı metodla yazılmış olduğunun özellikle vurgulanması, araştırmacılar tarafından bu analizlerin Kur'ân'ın kaynağının Kitab-ı Mukaddes olduğu, Kur'ân yazar veya yazarlarının Tevrat ve İncil'den esinlendiği, bu iki kitabın devamı olduğu, dolayısıyla pek de orijinal bir şey ortaya koymadığı belki de "Kur'ân yazarlarının" bu iki kutsal kitabı taklit etmeye çalıştığı, kitabın vahiy değil insan ürünü olduğu şeklinde bir alt mesaj verilmeye çalışıldığı izlenimini uyandırmaktadır. Özellikle Michel Cuypers'in diğer oryantalistler gibi metin tertibinin son tahlilde dağınık, düzensiz ve hatta çelişkili olduğu noktasından hareket etmeyip kendi ifadesiyle "metne mevcut haliyle saygı duyarak" yaptığı bu analizlerde simetrik yapıların merkezine "evrensel ilkeler" olarak nitelediği âyetleri yerleştirmesi ve bu "ilkeleri" tefsir ve fıkıh birikimimizdeki birçok esası yerinden eder tarzda,

özellikle dini çoğulculuk üzerinden yorumlaması ve bu yorumlarının başka araştırmacılar tarafından *Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki derin kutsal diyalog için heyecan verici bir temel olacağı* şeklinde değerlendirmesi bu tespitlerimizin yersiz olmadığını göstermektedir.

Bütün bu hususlar birlikte değerlendirildiğinde halka kompozisyonu yapılarının bütün sûrelerde veya Kur'ân'ın tamamında yer aldığı şeklindeki bir ön kabulden ve bu ön kabulü haklı çıkarmak adına yapılan aşırı detaycı, zorlama ve sübjektif analizlerden uzak durarak bu anlatım tekniğinin bazı sûrelerde/pasajlarda mevcut olabileceğini, bu yapıya ciddi anlam ve görevler yüklemek yerine tekniğin Kur'ân'da mevcut olan diğer anlatım biçimleri gibi bir anlatım biçimi olduğunu/olabileceğini söylemek daha kabul edilebilir görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktay, Yasin, “Mormonlar”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ankara: Diyanet İşler Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2016.
- Alavi, Mahvash, The Structure and Hermeneutics of Rumi’s Mathnavi: Discourse Nine, Book Two, (71-94), *Transcendent Philosophy*, ed. Seyed G. Safavi, c. 10, Aralık 2009, <http://iranianstudies.org/wp-content/uploads/2010/04/Trans-Phil-Vol10-Dec-2009.pdf>, erişim tarihi: 11.06.2019.
- Albayrak, Halis, *Kur’ân’ın Bütünlüğü Üzerine: Kur’ân’ın Kur’ân’la Tefsiri*, 7. Basım, İstanbul: Şule Yayınları, 2015.
- Albayrak, İsmail, *Klasik Modernizmde Kur’ân’a Yaklaşımlar*, 3. Basım, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- _____, Kur’ân ve Anlatı(m) Bilim, *Ekev Akademi Dergisi* (87-103), yıl: 6, sayı: 13 (Güz 2002).
- _____, 11-12 Ekim 2001’de Londra’da Yapılan Kur’ân, Metin, Çeviri ve Yorum (The Qur’an, Text, Translation and Interpretation) Adlı Konferanstan Genel İzlenimler, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (221-239), 4/2001.
- Allan, Sarah, *The Shape of the Turtle: Myth, Art, and Cosmos in Early China*, Albany: Suny Press, 1981.
- Arberry, A. J., *The Seven Odes The First Chapter in Arabic Literature*, London: Allen and Unwin, 1957.
- Archer, George, *Perusing the Offerings of Michel Cuyper’s Banquet*, https://www.academia.edu/1252337/Perusing_the_Offerings_of_Michel_Cuyper’s_Banquet_A_Review (09.06.2019.)
- Aristoteles, *Poetika*, çev. İsmail Tunalı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987.
- Assis, Ellie, *Chiasmus in Biblical Narrative: Rhetoric of Characterization, Proof texts* (273-304), Ekim, 2002.
- “Avustronezya dilleri”, https://tr.wikipedia.org/wiki/Avustronezya_dilleri (28.05.2019).
- Azaiez, Mehdi, “The Throne Verse (‘āyat-l-kursī) in Light of Rhetorical Analysis,” *International Qur’anic Studies Association*, March 4, 2013. (<https://iqsaweb.wordpress.com/2013/03/04/ttvir/>, Erişim tarihi 09.06.2019)
- Bailey, James L., Broek, Lyle D. Vander, *Literary Forms in the New Testament*, Louisville: Westminster/John Knox, [t.y.]
- Baldick, Chris, *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*, 2. Basım, New York: Oxford University Press, 2001.

- Barney, Rachel, "Platonic Ring-Composition and Republic X", *Plato's Republic A Critical Guide*, (ed. Mark L. Mc Pherran), (32-51), New York: Cambridge University Press, 2010.
- Bekiroğlu, Harun, Yakın Dönemde el-Burhân ve el-İtkân'a Yöneltilen Tenkitler", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013/2, cilt: 2, sayı: 24, 157-188.
- el-Bikâî, Burhânüddîn Ebü'l-Hasan İbrahim b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbevî, *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-ayâti ve's-süver*, I-XXII, Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, [t.y.].
- _____, *Masaidü'n-Nazar li-İşrâf alâ Makâsidi's-Süver*, I-IV, Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1987.
- Bolelli, Nusrettin, *Belâgat Beyân Meânî Bedî' İlimleri Arap Edebiyatı*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 8. basım, 2013.
- Breck, John, *The Shape of Biblical Language: Chiasmus in the Scriptures and Beyond*, New York: St. Vladimir's Seminary Press, 2008.
- Ceyhan, Semih, "Mesnevî", DİA, c. 29, s. 325-334, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mesnevi--mevlana>, (11.06.2019).
- "Chiastic structure", https://en.wikipedia.org/wiki/Chiastic_structure (27.05.2019).
- "Chiasmus", Oxford Living Dictionaries, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/us/chiasmus> 28.05.2019.
- Coşkun, Muhammed, *Modern Dünyada Kur'an Yorumu: Tefsir Disiplininde Çağdaş Yaklaşımlar*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018.
- Crump, Galbraith Miller, *The Mystical Design of Paradise Lost*, Lewisburg: Bucknell University Press, 1975.
- Currie, Gregory, Art of Paleolithic, *A Companion Aesthetics* (1-10), ed. Stephen Davies ve diğerleri, 2. Basım, West Sussex: Blackwell Publishing, 2009.
- Cuypers, Michel, Semitic Rhetoric as a Key to the Question of Nazm of the Qur'anic Text, *Journal of Qur'anic Studies*, Kahire, 2011.
- _____, *The Banquet: A Reading of the Fifth Sura of the Qur'an*, Miami: Convivium Press, 2009.
- _____, *The Composition of the Qur'an Rherotical Analysis*, çev. Jerry Ryan, London: Bloomsbury Publishing, 2015.
- _____, *A Qur'anic Apocalypse A Reading of the Thirty-Three Last Sûrahs of the Qur'an*, ed. Gerald Hawting, çev. Jerry Ryan, Atlanta: Lockwood Press, 2018.
- Cündioğlu, Düccane, Tefsirde Helenizm Bilimsel Tefsir Zaafı ve Eleştirisi, *Bilgi ve Hikmet*, Güz-1993/4, (152-176).

- Çetin, Mustafa, “Havâtîmü’s-Süver”, *DİA*, c. 16, s. 526-527, <https://islamansiklopedisi.org.tr/havatimus-suver> (11.06.2019).
- Davis, William L., “Structural Secrets: Shakespeare's Complex Chiasmus”, *Style*, (237-258 Vol. 39, Number 3, Fall 2005).
- Dehlevî, Şah Veliyyullah, *el-Fevzü’l-Kebîr fî Uşûli’t-Tefsîr*, Dîmeşk: Darü’l-Gavsâni li’d-Dirâsâti’l-Kur’âniyye, 2008 (h. 1429).
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 37. Basım, İstanbul 2015.
- Derveze, Muhammed İzzet b. Abdilhâdî d. Dervîş, *Kur’ân’ı Anlamada Usûl* (el-Kur’ânü’l-Mecîd), çev. Vahdettin İnce, 5. Basım, İstanbul: Ekin Yayınları, 2017.
- Dilçin, Cem, *Divan Şiiri ve Şairler Üzerine İncelemeler*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Draz, Abdullah, *En Mühim Mesaj Kur’ân* (en-Nebeu’l-Azîm), çev. Suat Yıldırım, Ankara: Akçağ Yayınları, 1985.
- Douglas, Mary, *Thinking in Circles: An Essay on Ring Composition*, New Haven and London: Yale University Press, 2007.
- Duman, M. Zeki, Kur’ân-ı Kerim’de Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Ayetlerin Mana Yönünden Yeniden Gözden Geçirilip Değerlendirilmeleri, *Bilimname* XVII, 2009/2, 9 - 50.
- Durmuş, İsmail, Kalb: Belâgat, *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kalb--belagat#1> (11.06.2019).
- _____, Reddü’l-Acüz ale’s-Sadr, *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/reddul-acuz-ales-sadr> (11.06.2019).
- Elik, Hasan Coşkun, Muhammed, *İndirildiği Dönemin Işığında Kur’ân Tefsiri: Tevhit Mesajı*, 3. Basım, İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.
- Erdoğan, Aydın, Türk Kasidesinin Menşei Olarak Muallakalar Özelinde Arap Cahiliye Dönemi Kaside Özellikleri, *İstem*, Yıl:9, Sayı: 17, 2011, s. 209-240.
- Ernst, Carl W., *How to Read the Qur’an A New Guide, with Select Translations*, The University of North Carolina Press, 2011,
- Farrin, Raymond, *Abundance From Desert*, New York: Syracuse University Press, 2011.
- _____, *Concentric Symmetry in the Qur’an: Suras al Fatiha, al-Rahman, and al-Nas*, ed. Ramzi Baalbaki, American University of Beirut, Jewett Chair of Arabic Occasional Paper, 2014.
- _____, *Structure and Qur’anic Interpretation: A Study of Symmetry and Coherence in Islam’s Holy Text*, Oregon: White Cloud Press, 2014.

- _____, Sūrat al-Nisā' and the Centrality of Justice, *Al-Bayan: Journal of Qur'an and Hadith Studies*, 14(1), 1-17, 2016.
- _____, Surat al-Baqarah: A Structural Analysis, *The Muslim World*, c. 100, Ocak 2010.
- _____, Structure and Quranic Interpretation, <https://www.youtube.com/watch?v=v2kw90KApW4> (09.06.2019).
- el-Ferrâ, Ebû Ya'lâ, *el-Udde fî Usûli'l-Fıkh*, I-V, thk. Ahmed b. Ali Seyrû'l-Mübâreki, 3. basım, Riyad: [y.y.], 1993 [h. 1414].
- el-Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *el-Kâmusü'l-Muhît*, 6. basım, Şam: Müessesetü'r-Risâle, 1998.
- el-Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *Kur'ân'ın Cevherleri* (Cevâhiru'I-Kur'ân), Çev. Ömer Türker, 4. Basım, İstanbul: Hayy Kitap, 2014.
- el-Gazzâlî, Muhammed, *Türâsüna'l-Fikrî fî Mîzâni's-Şer' ve'l-Akl*, 5. Basım, Kâhire: Dâru's-Şurûk, 2003.
- Gezer, Süleyman, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'ân*, 2. basım, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Gözeler, Esra, Kur'ân'ın Retorik Analizi: 101 Kâria Sûresi Örnekliğinde Michel Cuypers'in Kur'ân'ı Anlama Metodu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (331-348), 51:2 (2010).
- Gözeler, Esra, Marx, Michael, Kiltz, David, Kouriyhe, Yousef, Koloska, Hannelies, Schmid, Nora K., Corpus Coranicum Projesi: Kur'ân'ı Geç Antik Döneme Ait Bir Metin Olarak Okumak, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 53:2 (2012), ss.219-253.
- Gözeler, Esra, Kur'ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesinde Batılı Yaklaşımlar, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51:1 (2010), ss. 295-326.
- Gündüz, Şinasi, "Mecusilik", *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ankara: Diyanet İşler Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2016.
- _____, Kur'ân Anlatımında Paradigmatik Yapı: Yusuf Kıssası Örneği, *Ekev Akademi Dergisi* (61-73), yıl: 8, sayı: 18 (Kış 2004).
- Gündüzöz, Soner, Musa Kıssasının Paradigmatik Yapısı, *Ekev Akademi Dergisi* (281-296), yıl: 8, sayı: 19 (Bahar 2004).
- Günay, İlhami, *Kur'ân-ı Kerim Sûreleri Arasındaki Münasebet*, basılmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 1996.
- Güven, Şahin, "Günümüz Tefsir Çalışmalarında Yeni Bir Yöntem: Konulu Tefsir Metodu", ed. Bilal Gökkır ve diğerleri, *Kur'ân'a Yaklaşımlar* (439-453), İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2010.

- Halife, Abdülkerîm, “Ebü’l-Bekâ’ er-Rundî”, *DİA*, c. 10, s. 298-299, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebul-beka-er-rundi> (11.06.2019).
- Hanefi, Hasan, *Konulu Kur’ân Tefsiri Metodu*, çev. Sönmez Kutlu, İslâmî Araştırmalar Dergisi (157-166), C. 9, Sayı 1-2-3-4, 1996.
- Henderson, Ian H., Rhetorical Criticism And Prophetic Literature, *Uluslararası Dini Araştırmalar ve Küresel Barış Sempozyumu*, ed. Muhiddin Okumuşlar, Necmeddin Güney, Aytekin Şenzeybek, (405-424), Konya: Sebat Ofset Matbaacılık, 2016, c. 2.
- Homer, Odysea, 21. basım, çev. Azra Erhat, A. Kadir, İstanbul: Can Yayınları, 2008.
- Hüseyin, Taha, *Cahiliye Şiiri Üzerine*, çev. Şaban Karataş, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003, s. 137-142.
- <http://www.beybut.com/edebiyat-terimleri-sozlugu/> (2 Haziran 2019).
- <https://www.liseedebiyat.com/metn-ncelemes/10823-gorun-siirinin-tahlili-mnaci.html> (3 Haziran 2019).
- İbn Fâris, Ebü’l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî, *Mu‘cemü Mekâyisi’l-Luga*, Kâhire: Dâru’l-Fikr, 1979.
- İbn Manzur, Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed, *Lisânü’l-‘Arab*, Beyrut: Dâru’s-Sadr, (t.y.)
- İbn Raşîk, Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk el-Ezdî el-Mesîlî el-Kayrevânî, *el-‘Umde fî Mehâsini’ş-Şi‘r ve Âdâbih ve Nakdih*, Kahire: Mektebetü’l-Hanci, 2000.
- I’jam, Dunya Muhammad Miqdad, Fadhil, Zahraa Adnan, “Chiasmus as a Stylistic Device in Donne’s and Vaughan’s Poetry”, *Journal of Education and Practice* (43-52), cilt: 7, sayı: 26, 2016.
- İmer, Kâmile, Kocaman, Ahmet, Özsoy, A. Sumru, *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.
- İzutsu, Toshihiko, *Kur’ân’da Allah ve İnsan (God and Man in the Koran)*, çev. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, Ankara 1975.
- Kara, Melike, *Edip Cansever Şiirinde Dil ve Anlatım*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, 2007.
- Karagözlü, Volkan, *Stilistik Açından Tazarru’-Nâme’de Söz Simetrisi*, basılmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2015.
- Karaman, Hayreddin, Çağrııcı, Mustafa, Dönmez, İbrahim Kâfi, Gümüş, Sadrettin, *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5. Basım, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014.
- Karaosmanoğlu, Derya, *Şükrü Erbaş’ın Hayatı-Sanatı ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2015.

- el- Kazvinî, Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdîrrahmân b. Ömer b. Ahmed, *Telhîs*, çev. Mehmed Fahreddin Dinçkol, İstanbul: Ebrar Yayınları, 1990.
- _____, *el-Îzâh fî 'Ulûmi'l-Belâga*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Khan, Nouman Ali, Randhawa, Sharif, *Divine Speech Exploring the Qur'an as Literature*, ed. Abdullah Budeir, Teksas: Bayyinah Institute, 2016.
- Kırman, Ümrâl, *Dede Korkut Anlatılarının Karşıtlıklar Kuramına Göre Çözümlemesi ve Bu Kuramın Anlatı Öğretiminde Kullanımı*, yayımlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2004.
- Kitab-ı Mukaddes (Tevrat, Zebur, İncil) Yeni Çeviri, Kore: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2014.
- Klar, Marianna, Text-Critical Approaches to Sura Structure: Combining Synchronicity with Diachronicity in Sûrat al-Baqara. Part One, *Journal of Qur'anic Studies* 19.1 (2017): 1–38, Edinburgh University Press.
- Koçak, Süleyman, “Tenâsübü'l-Kur'ân İlmi Açısından Kıyamet Sûresinin İncelenmesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (331-369), 13/2-2009.
- Konuk, Ahmed Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 2. basım, İstanbul: Kitabevi, 2006.
- Lockwood, Thornton, “Competing Ways of Life and Ring Composition (NE x 6–8)”, *The Cambridge Companion to Aristotle's Nicomachean Ethics* (350-368), (ed. Ronald Polansky), Cambridge University Press, 2014.
- Lund, Nils Wilhelm, *Chiasmus in the New Testament: A Study in Formgeschichte*, dijital kopya, 1992, sayfa no yok. (<https://books.google.com.tr/books?id=FPM9DwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false>, Erişim tarihi: 31.05.2019)
- Magister, Sandro, *For a Renewed Interpretation of the Qur'an: The Lesson of a Great Islamologist*, <http://chiesa.espresso.repubblica.it/articolo/145581%26eng%3Dy.html>, Erişim tarihi, 09.06.2019.
- Man, Ronald E., “The Value of Chiasm for New Testament Interpretation”, *Bibliotheca Sacra* (141:562), sayı: BSAC (Apr 1984).
- Marrou, H. I., *A History of Education in Antiquity* (Historie de l'Educaiton dans l'Antiquité), çev. George Lamb, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1982.
- McCoy, Brad, Chiasmus: An Important Structural Device Commonly Found in Biblical Literature, *CTS Journal* (18-34), Fall 2003.
- Meynet, Roland, *Treatise on Biblical Rhetoric*, Boston: Brill, 2012.
- Mir, Mustansir, “Sura as a Unity: A Twentieth Century Development in Qur'ân Exegesis”, *Approaches to the Qur'an*, ed. G.R. Hawting, Abdul-Kader A. Shareef, London: Routledge, 1993, 211-224.

- _____, “Continuity, Context, and Coherence in the Qur’ân: A Brief Review of The Idea of Nazm in Tafsir Literature”, *Al-Bayan: Journal of Qur’an and Hadith Studies* (15-29), Aralık 2013, cilt: 2, sayı: 2.
- _____, The Qur’anic Story Of Joseph: Plot, Themes, And Characters. *The Muslim World*, ss. 1-15, 1986, No. 1, c. 76.
- Monroe, James T., The Mischievous Muse: *Extant Poetry and Prose by Ibn Quzmân of Córdoba*, Leiden: Brill, 2017.
- Müslim, Mustafa, *Mebâhis fi’t-Tefsîri’l-Mevduî*, 3. Basım, Dımeşk: Dârü’l-Kalem, 2000.
- Niles, John D., “Ring Composition and the Structure of Beowulf”, *PMLA*, (924-935), Vol. 94, No. 5 (October, 1979).
- Nänny, Max, “Chiasmus in literature: Ornament or function?”, *Word & Image: A Journal of Verbal/Visual Enquiry*, 4:1, 51-59.
- Norrmann, Ralf, Creating the World in Our Image: A New Theory of Love of Symmetry and Iconicist Desire, Form Miming Meaning: Iconicity, *Language and Literature* (59–82), ed. Max Nänny, Olga Fischer, Amsterdam: John Benjamins. 1999.
- Neuwirth, Angelika, “Form and Structure of the Qur’an”, *Encyclopedia of Qur’an*, ed. Jane Dammen McAuliffe, Boston, Leiden: Brill, 2002.
- Nursî, Said, *Sözler*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 1998.
- O’Flaherty, Wendy Doniger "Inside and Outside the Mouth of God: The Boundary Between Myth and Reality" (93-125), *Daedalus*, Spring, 1980, Vol. 109, No. 2.
- Ong, Walter J., *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözüñ Teknolojileşmesi* (Orality and Literacy, The Technologizing of the Word), 5. Basım, çev. Sema Bostancıoğlu Banon, İstanbul: Metis Yayınları, 2014.
- Öztürk, Mustafa, *Kur’ân-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 4. Basım, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016 s. 191; Abdülkadir Şener, M. Cemal Sofuoğlu, Mustafa Yıldırım, Yüce Kur’ân ve Açıklamalı- Yorumlu Meâli, İzmir: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevleri, 2016.
- Özünü, Ünsal *Deyişbilimde Dil Yapıları ve Şiir İncelemeleri*, s. 8, https://www.academia.edu/5788184/Deyi%C5%9Fbilimde_Dil_Yap%C4%B1lar%C4%B1_ve_%C5%9Eiir_%C4%B0ncelemeleri, erişim tarihi: 2 Haziran 2019.
- Parry, Donald W., *Poetic Pararelism in the Book of Mormon*, Utah: The Neal A. Maxwell Institute for Religious Scholarship, 2007.
- Pala, İskender, “Kalb: Türk Edebiyatı”, *DİA*, c. 24, s. 232-233, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kalb--belagat#2-turk-edebiyati> (11.06.2019).
- Platon, *Phaidros*, çev. Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları, 2017.

- Qureshi, Jawad Anwar, Ring Composition In Sûrat Yûsuf (Q 12), *Journal of the International Qur'anic Studies Association*, 2017, c. 2.
- Reda, Nevin, *The al-Baqara Crescendo Understanding the Qur'an's Style Narrative Structure, and Running Themes*, Canada: McGill-Queen's University Press, 2017.
- Reece, Steve, The Three Circuits of the Suitors: A ring Composition in Odyssey 17-22, *Oral Tradition*, 10/1 (1995): 207-229.
- er-Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Mefâtîhu'l-Gayb*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Robinson, Neal, *Hands Outstretched: Towards a re-reading of Surat al-Ma'ida*, *Journal of Qur'anic Studies*, 1, 2001, c. 3.
- Robinson, Neal, *Kur'an'ı Keşfetmek: Örtülü Bir Metne Çağdaş Bir Yaklaşım* (Discovering the Qur'an: A Contemporary Approach to a Veiled Text), çev. Süleyman Kalkan, İstanbul: Kuramer, 2018.
- Robinson, Neal, *Müminûn Sûresinin Yapısı ve Tefsiri*, çev. İsmail Albayrak, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (185-206), 9/2004.
- Saraç, M. A. Yekta, Durmuş, İsmail, Leff ü Neşr, *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/leff-u-nesr> (11.06.2019).
- Safavi, Seyed Ghahreman ve Simon Weightman, *Rumi's Mystical Design: Reading the Mathnawi, Book One*, (ed Seyyid Hüseyin Nasr), New York: Sunny Press, 2009.
- Sakaoğlu, Saim, *Halk Hikâyeleri*, (ed. Ali Beraat Alptekin, Çiğdem Kara), Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, 2011.
- Salih, Subhi, *Mebahis fî Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 10. basım, 1977.
- es-Sâmarrâî, Fâdıl Sâlih, *Kur'an'ın Edebî Dili*, 2. basım, çev. Fatma Serap Karamollaoğlu, İstanbul: İşaret Yayınları, 2016.
- Sawyer, John F. A. (ed.), *Reading Leviticus A Conversation with Mary Douglas*, England: Sheffield Academic Press, 1996.
- Schwartz, Martin, Gathic Compositional History, Yasna 29, and Bovine Symbolism, *Siamak Adhami* (ed.), *Paitimāna*, V. 2, Costa Meza, CA: Mazda Publishers, 2003.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr (b.) Muhammed b. Alî el-Hârizmî, *Miftâhu'l-Ulûm*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987.
- Sinai, Nicolas, Review Essay: Going Round in Circles, *Journal of Qur'anic Studies*, Edinburgh University Press, 19.2 (2017): 106–147.
- es-Suyûtî Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, I-VI, Medine: thk. Merkezü'd- Dirâsâtü'l-Kur'âniyye, H. 1426.

- Şensoy, Sedat, “Nazmü’l-Kur’ân”, *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nazmul-kuran> (11.06.2019).
- Stewart, Devin, “Reflections on the State of the Art in Western Qur’anic Studies”, *Islam and Its Past*, ed. Adam J. Silverstein Guy G. Stroumsa, Oxford University Press 2017.
- Toptaş, Mahmut, *Kur’ân-ı Kerim’i Kimse Yakamaz*, <https://hurseda.net/Mahmut-Toptas/1182/Kurani-Kerimi-Kimse-Yakamaz.html>, 2010, (09.06.2019),.
- Tülü, Ali, Kadim Arap Şiirinde Konu Bütünlüğü Meselesi, *Usûl İslam Araştırmaları Dergisi*, sayı: 27 (2017) s. 119-136.
- Türk Dil Kurumu, Online Güncel Türkçe Sözlük (28.05.2019).
- Tuncer, Faruk, *Kur’ân Bütünlüğü Açısından Sûrelerin Baş Tarafı ile Sonu Arasındaki Münasebet*, basılmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2000.
- Ünal, İsmail Hakkı, Kudâme b. Maz’ûn, *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kudame-b-mazun> (11.06.2019).
- Wehnam, Gordon J., “The Coherence of the Flood Narrative”, *Vetus Testamentum* (336-348), sayı: 28, Fasc. 3 (Jul., 1978).
- Welch, A. T., “al-Kur’an: Structure”, *The Encyclopedia of Islam*, ed. C. E. Bosworth, E. Van Donzel, B. Lewis, Ch. Pellat, New Edition, Netherlands: Brill, 1986.
- Welch, John, “Introduction”, *Chiasmus in Antiquity: Structures, Analyses, Exegesis*, Maxwell Institute Publications 22, 1998, <https://scholarsarchive.byu.edu/mi/22> (28.05.2019.)
- _____, Chiasmus Bibliography, Maxwell Institute Publications 21, 1999, s. 2-5. (<https://scholarsarchive.byu.edu/mi/21> (28.05.2019.)
- _____, “Chiasmus in the Book of Mormon”, *Chiasmus in Antiquity: Structures, Analyses, Exegesis* (168-177), Maxwell Institute Publications 22, 1998. (<https://scholarsarchive.byu.edu/mi/22>, (30.05.2019.)
- _____, “Chiasmus in New Testament”, *Chiasmus in Antiquity: Structures, Analyses, Exegesis*, Maxwell Institute Publications 22, 1998, <https://scholarsarchive.byu.edu/mi/22> (28.05.2019.)
- Yavuz, Yusuf Şevki, “İ’câzü’l-Kur’ân”, *DİA*, c. 21, s. 403-406, <https://islamansiklopedisi.org.tr/icazul-kuran> (11.06.2019).
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2015.
- Yazır, Elmalılı Hamdi, Metâlib ve Mezâhib Tercümesinin Dibâcesi, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Makaleler* (haz. A. Cüneyd Köksal, Murat Kaya), 2. basım, İstanbul: Klasik Yayınları, 2013.
- Yemut, Beşir, *Şâirâtü’l-‘Arab fî’l-Câhiliyye ve’l-İslam*, Beyrut, Matbaatü’l-Ehliyye, 1934.

- Yetiş, Kazım, “Akis: Edebiyat”, *DİA*, c. 2, s. 265, <https://islamansiklopedisi.org.tr/akis#2-edebiyat> (11.06.2019).
- Yılmaz, Arif, *Sabahattin Kudret Aksal'ın Hayatı, Sanatı ve Şiirleri Üzerinde Bir Araştırma*, yayımlanmamış doktora tezi, 2004, Ankara Üniversitesi.
- Yılmaz, Mehmet Faik, *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münâsebet*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Zahniser, H. Mathias, “Sura as Guidance and Exhortation: The Composition of Surat al-Nisa”, *Humanism, Culture, and Language in the Near East Studies in Honor of Georg Krotkoff*, ed. Asma Afsaruddin and A. H. Mathias Zahniser, Winona Lake, Indiana Eisenbrauns, 1997, ss. 71-85.
- , “Major Transitions and Thematic Borders in Two Long Suras: al-Baqara and al-Nisa”, *Literary Structures of Religious Meaning in the Qur'an* (ed. Issa J. Boullata) London, Routledge, 2000, ss. 26-55.
- Zeydan, Corci, *Târîhu Âdâbi'l-Lugati'l-Arabiyye* (I-IV), Kahire: Müessesetü Hindâvî li't-Ta'lîmi ve's-Sekâfeti, 2013.
- ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Keşşâf an Hakâik-ı Gavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, I-VI, thk. Âdil Ahmed el-Mevcûd, Ali Muhammed Muavviz, Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998.
- ez-Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, I-IV, nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Kahire: Dâru't-Turâs, 1984.

EK: SİMETRİK YAPILARI ÇALIŞILMIŞ BAZI SÜRELER ve ULAŞILABİLECEKLERİ KAYNAKLAR

1/Fâtiha	: Farrin, Structure and Qur'anic Interpretation: A Study of Symmetry and Coherence in Islam's Holy Text, s. 6.
1/Fâtiha	: Khan, Ranwhawa, a.g.e., s. 251.
1/Fâtiha	: Cuypers, The Composition of the Qur'an, s. 110.
2/Bakara	: Reda, a.g.e., s. 107.
2/Bakara	: Farrin, Surat al-Baqarah: A Structural Analysis, s. 29-30.
2/Bakara	: Farrin, Structure and Qur'anic Interpretation: A Study of Symmetry and Coherence in Islam's Holy Text, s. 20.
2/Bakara	: Khan, Randhawa, a.g.e., s. 209.
2/Bakara, 255 (Âyetü'l-Kürsî)	: Mehdi Azaiez, a.g.e.
2 Bakara, 255 (Âyetü'l-Kürsî)	: Khan, Randhawa, a.g.e., s. 172.
2/Bakara, 185	: Nouman Ali Khan, https://www.youtube.com/watch?v=TMJkT5BADL4 , erişim tarihi: 11.06.2019.
3/Âl-i İmran	: Farrin, a.g.e., s. 31.
4/Nisâ	: Zahniser, Sura as Guidance and Exhortation: The Composition of Surat al-Nisa, s. 84.
4/Nisâ	: Raymond Farrin, Sûrat al-Nisâ' and the Centrality of Justice, s. 3-11.
5/Mâide	: Robinson, Hands Outstretched: Towards a Re-reading of Sûrat al-Mâida, s. 2
5/Mâide	: Cuypers, a.g.e., s. 60
7/A'raf 11-27, Âdem kıssası)	: Kur'an Anlatımında Paradigmatik Yapı: Yusuf Kıssası Örneği, 73.
10/Yûnus	: Kazibwe Edris, Is the Qur'an God's Word?, https://www.academia.edu/31786135/Is_The_Quran_Gods_Word , erişim tarihi: 11.06.2019.
12/Yûsuf	: Mir, The Qur'anic Story Of Joseph: Plot, Themes, And Characters, s. 1-2.
12/Yûsuf	: Robinson, Kur'an'ı Keşfetmek, s. 201.
12/Yûsuf	: Cuypers, The Composition of the Qur'an, s. 168.
12/Yûsuf	: Farrin, a.g.e., s. 43.
12/Yûsuf	: Qureshi, a.g.e., s. 154.
12/Yûsuf	: Qureshi, a.g.e., s. 156.
12/Yûsuf	: Qureshi, a.g.e., s. 159.
12/Yûsuf	: Qureshi, a.g.e., s. 162.
12/Yûsuf	: Gündüzöz, a.g.e., s. 72.
12/Yûsuf	: Gündüzöz, a.g.e., s. 72.
13/R'ad	: Raymond Farrin, a.g.e., s. 45.

18/Kehf	: http://quranic-musings.blogspot.com/search/label/Surat%20al-Kahf (13.06.2019)
18/Kehf	: Carl W. Ernst, How to Read the Qur'an A New Guide, with Select Translations, The University of North Carolina Press, 2011, s. 121.
23/Mü'minûn	: Robinson, The Structure and Interpretation of Surat al-Mu'minûn (Journal of Qur'anic Studies, sayı 2, 2000.
24/Nûr 35 (Nûr âyeti)	: Khan, Randhawa, a.g.e., s. 174-175.
29/Ankebut	: Muhammad Rizvi, https://tgminitiative.blogspot.com/2018/06/symmetry-in-sura-al-ankaboot.html (13.06.2019).
30/Rûm	: Rizvi, https://tgminitiative.blogspot.com/2018/06/symmetry-in-sura-al-room.html (13.06.2019).
32/Secde	: Rizvi, https://tgminitiative.blogspot.com/2018/06/symmetry-in-sura-al-sajda.html (13.06.2019).
35/Fâtır	: Rizvi, https://tgminitiative.blogspot.com/2018/06/symmetry-in-sura-al-faatir.html (13.06.2019).
36/Yâsîn	: Robinson, Kur'an'ı Keşfetmek, s. 204 vd.
36/Yâsîn	: Rizvi, https://tgminitiative.blogspot.com/2018/06/symmetry-in-sura-al-yasin.html (13.06.2019)
37/Saffat, 91-156	: Rizvi, https://tgminitiative.blogspot.com/2018/06/symmetry-in-3791-156.html (13.06.2019).
38/Sad	: Rizvi, https://tgminitiative.blogspot.com/2018/06/symmetry-in-sura-al-saad.html (13.06.2019).
43/Zuhruf	: Rizvi, https://tgminitiative.blogspot.com/2018/06/symmetry-in-sura-al-muzammil.html (13.06.2019)
50/Kaf	: Farrin, a.g.e., s. 95.
51/Zâriyat	: Farrin, a.g.e., s. 95.
52/Tûr	: Farrin, a.g.e., s. 96.
52/Necm	: Farrin, a.g.e., s. 97.
54/Kamer	: Farrin, a.g.e., s. 64-65.
55/Rahman	: Farrin, a.g.e., s. 67.
56/Vâkıa	: Farrin, a.g.e., s. 97-98.
55/Rahman - 56/Vâkıa	: Khan, Randhawa, a.g.e., s. 221-222.
68/Kalem	: Rizvi, https://tgminitiative.blogspot.com/2018/06/symmetry-in-sura-al-qalam.html (13.06.2019).
72/Cin	: Rizvi, https://tgminitiative.blogspot.com/2018/06/symmetry-in-sura-al-jinn.html (13.06.2019).
73/Müzzemmil	: Rizvi, https://tgminitiative.blogspot.com/2018/06/symmetry-in-sura-al-muzammil.html (13.06.2019).
78/Nebe, 1-5 (ritmik simetri)	: Robinson, a.g.e., s. 230.
60/Mümtehine	: Ernst, a.g.e., s. 164-166.
81/Tekvir	: Cuypers, A Qur'anic Apocalypse A Reading of the Thirty-Three Last Sûrahs of the Qur'ân, s. 14.

82/İnfitar	: Cuypers, a.g.e., s. 35.
83/Mutaffifin	: Cuypers, a.g.e., s. 53.
84/İnşikak	: Cuypers, a.g.e., s. 63.
85/Burûc	: Cuypers, a.g.e., s. 83, 84.
85/Burûc	: Robinson, a.g.e., s. 142, 143.
86/Târık	: Cuypers, a.g.e., s. 92.
87/A'lâ	: Cuypers, a.g.e., s. 102.
88/Ğâşiye	: Cuypers, a.g.e., s. 111.
89/Fecr	: Cuypers, a.g.e., s. 131.
90/Beled	: Cuypers, a.g.e., s. 139.
91/Şems	: Cuypers, a.g.e., s. 147.
92/Leyl	: Cuypers, a.g.e., s. 157.
93/Duhâ - 94/İnşirah	: Cuypers, a.g.e., s. 179.
95/Tin	: Cuypers, a.g.e., s. 184.
96/Alak	: Cuypers, a.g.e., s. 191, 193.
96/Alak, 1-5 (ritmik simetri) ⁴⁷³	: Robinson, a.g.e., s. 33.
97/Kadir	: Cuypers, a.g.e., s. 204.
98/Beyyine	: Cuypers, a.g.e., s. 210.
99/Zilzal	: Cuypers, a.g.e., s. 225.
100/Âdiyat	: Cuypers, a.g.e., s. 228.
101/Kâria	: Cuypers, a.g.e., s. 233.
102/Tekâsür	: Cuypers, a.g.e., s. 238.
103/Asr	: Cuypers, a.g.e., s. 240.
104/Hümeze	: Cuypers, a.g.e., s. 243.

⁴⁷³ Robinson, Kur'an'ın tamamına hâkim olan kafiye ya da seçinin sûrelerin âyetlere bölünmesindeki rolüne dikkat çekmiş ve Kur'an'daki bu belirgin ritme dair Alak sûresinin ilk beş âyetini örnek vermiştir. Kısa seslilerin 1 birim, uzun seslilerin ise 2 birim olarak sayılması suretiyle bu âyetlerde kâfiyenin yanı sıra "ritmik bir simetri"nin varlığından bahseder. (bkz. Robinson, Kur'an'ı Keşfetmek, s. 33, 230.)

A: (1. âyet)	<u>ik</u>	<u>ra'</u>	<u>bis</u>	<u>mi</u>	<u>rab</u>	<u>bi</u>	<u>kel</u>	<u>le</u>	<u>zî</u>	<u>ha</u>	<u>lak</u>	: 12 hece	(10 k. + 1 u. = 12 i.b.)
	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1		
B: (2. âyet)	<u>ha</u>	<u>le</u>	<u>kal</u>	<u>in</u>	<u>sâ</u>	<u>ne</u>	<u>min</u>	<u>a</u>	<u>lak</u>			: 10 hece	(8 k. + 1 u. = 10 i.b.)
	1	1	1	1	2	1	1	1	1				
C: (3. âyet)	<u>ik</u>	<u>ra'</u>	<u>ve</u>	<u>rab</u>	<u>bu</u>	<u>kel</u>	<u>ek</u>	<u>ram</u>				: 8 hece	(8 k. + 0 u. = 8 i.b.)
	1	1	1	1	1	1	1	1					
B': (4. âyet)	<u>el</u>	<u>le</u>	<u>zî</u>	<u>al</u>	<u>le</u>	<u>me</u>	<u>bil</u>	<u>ka</u>	<u>lem</u>			: 10 hece	(8 k. + 1 u. = 10 i.b.)
	1	1	2	1	1	1	1	1	1				
A': (5. âyet)	<u>al</u>	<u>le</u>	<u>mel</u>	<u>in</u>	<u>sâ</u>	<u>ne</u>	<u>mâ</u>	<u>lem</u>	<u>ya'</u>	<u>lem</u>		: 12 hece	(8 k. + 2 u. = 12 i.b.)
	1	1	1	1	2	1	2	1	1	1			

105/Fil - 106/Kureyş	: Cuypers, a.g.e., s. 261.
107/Mâun	: Cuypers, a.g.e., s. 266.
108/Kevser	: Cuypers, a.g.e., s. 269.
107/Mâun - 108/Kevser	: Cuypers, a.g.e., s. 274.
109/Kâfirûn	: Cuypers, a.g.e., s. 277.
110/Nasr	: Cuypers, a.g.e., s. 279.
109/Kâfirûn - 110/Nasr	: Cuypers, a.g.e., s. 281.
111/Tebbet	: Cuypers, a.g.e., s. 282.
112/İhlas	: Cuypers, a.g.e., s. 286, 287.
111/İhlas - 112/Tebbet	: Cuypers, a.g.e., s. 293, 295.
105-112	: Cuypers, a.g.e., s. 297.
113/Felak	: Cuypers, a.g.e., s. 302.
114/Nas	: Cuypers, a.g.e., s. 305.
113/Felak - 114/Nas	: Cuypers, a.g.e., s. 306.
2-49 arası sûreler	: Farrin, a.g.e., s. 51.
57-112 arası sûreler	: Farrin, a.g.e., s. 53.
2-112 arası sûreler	: Farrin, a.g.e., s. 57-58.
Kur'ân'ın tamamı	: Khan, Randhawa, a.g.e., s. 232
Kur'ân'ın tamamı	: Khan, Randhawa, a.g.e., s. 234
Hz. Musa kıssaları	: Gündüzöz, Musa Kıssası'nın Paradigmatik Yapısı.